

UNIVERSITATEA DE STUDII POLITICE ȘI ECONOMICE EUROPENE

„CONSTANTIN STERE”

CATEDRA DREPT PRIVAT

Cu titlu de manuscris

CZU:347.65/.68(043.3)

PEREDERCO VASILII

**ROLUL REZERVEI SUCCESORALE ÎN PROTECȚIA
MOȘTENITORILOR LEGALI**

**PROFILUL 553 DREPT PRIVAT
SPECIALITATEA 553.01 – DREPT CIVIL**

Teză de doctor în drept

Conducător științific: _____

COJOCARU Violeta,
doctor habilitat în drept,
profesor universitar

Autorul: _____

PEREDERCO Vasilii

CHIȘINĂU, 2017

© Perederco Vasili, 2017

CUPRINS

ADNOTARE	5
АННОТАЦИЯ.....	6
ANNOTATION.....	7
LISTA ABREVIERILOR	8
Introducere.....	9
1. CONSTATAREA SITUAȚIEI ȘTIINȚIFICE ȘI LEGALE ÎN DETERMINAREA ROLULUI REZERVEI SUCCESORALE ÎN PROTECȚIA MOȘTENITORILOR LEGALI.....	17
1.1. Abordări doctrinare în domeniul determinării rolului rezervei succesoriale în protecția moștenitorilor legali	17
1.2. Rezerva succesorală prin prisma prevederilor legale a țărilor-membre ale Uniunii Europene.....	25
1.3. Formularea problemei de cercetare și direcțiile de soluționare	38
1.4. Concluzii la capitolul I.....	40
2. FUNDAMENTAREA ȘTIINȚIFICĂ A DEFINIȚIILOR LEGALE ȘI DOCTRINARE PRIVIND REZERVA SUCCESORALĂ.....	43
2.1. Elucidarea valențelor constituționale ale rezervei succesoriale în scopul aprecierii limitelor de extindere a garanțiilor constituționale asupra protecției drepturilor succesorilor rezervatari.....	43
2.2. Abordări legale și doctrinare privind noțiunea de rezervă succesorală	47
2.3. Corelația liberalităților și a rezervei succesoriale în cadrul moștenirii.....	58
2.4. Caracterele juridice specifice ale rezervei succesoriale	68
2.5. Inaptitudinea de muncă - caracter sau condiție legală specifică pentru succesorii rezervatari din Republica Moldova.....	70
2.6. Concluzii la capitolul 2	74
3. CERCUL DE SUBIECȚI BENEFICIARI AI REZERVEI SUCCESORALE	77
3.1. Considerații generale asupra întinderii rezervei succesoriale	77
3.2. Particularitățile reglementării drepturilor succesoriale ale soțului supraviețuitor rezervatar	78
3.3. Aspectul legal și doctrinar al descendenților rezervatari.....	85
3.4. Particularitățile reglementării drepturilor ascendenților privilegiați rezervatari	93
3.5. Concluzii la capitolul 3.....	101

4. CALCULUL REZERVEI SUCCESORALE ȘI AL COTITĂȚII DISPONIBILE	103
4.1. Regimul juridic al patrimoniului defunctului și particularitățile acestuia în cadrul rezervei succesorale.....	103
4.2. Determinarea mărimii masei succesorale și a cotei rezervei	107
4.3. Modele de calcul al masei succesorale a rezervei	114
4.4. Ordinea efectuării operațiunilor necesare pentru stabilirea masei de calcul a rezervei succesorale	119
4.5. Concluzii la capitolul IV	125
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	127
BIBLIOGRAFIE	134
Anexa nr.1.Schema privind structura rezervei succesorale	144
Anexa nr.2. Subiecții rezervei succesorale.....	145
Anexa nr.3. Masa de calcul a rezervei succesorale.....	146
Anexa nr.4. Actul de implementare a rezultatelor obținute în urma cercetărilor efectuate în teză	147
Anexa nr.5. Copia dosarului succesor al succesorului rezervatar (Notar Public Florea Adelina)	151
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	165
CV-ul AUTORULUI.....	166

ADNOTARE

Perederco Vasilii. „Rolul rezervei succesoriale în protecția moștenitorilor legali”. Teză de doctor în drept, Profilul 553 – Drept privat, specialitatea 553.01 – Drept civil. Chișinău, 2017

Structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 166 de titluri, 133 de pagini text de bază, anexe.

Publicații la tema tezei: rezultatele obținute sunt publicate în 14 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: succesiune legală, rezervă succesorală, succesor rezervatar, soț supraviețuitor rezervatar, descendent rezervatar, ascendent rezervatar, caracter legal, caracter imperativ.

Domeniul de studiu: specialitatea 553.01 – Drept privat (Drept civil).

Scopul și obiectivele lucrării. Scopul prezentului studiu constă în efectuarea unei investigații complexe a problemei privind rolul rezervei succesoriale în protecția moștenitorilor legali prin prisma analizei regulilor de drept ce guvernează această materie, valorificând în acest sens cadrul legal și abordările doctrinare în domeniu, precum și în formularea unor soluții și propuneri vizând perfecționarea legislației ce reglementează rezerva succesorală și rolul ei în protecția moștenitorilor legali. Principalele obiective ale lucrării sunt: definirea rezervei succesoriale în contextul cadrului general în care se pune problema acesteia; cercetarea caracterelor specifice ale acesteia, analiza aspectelor de drept comparat în ce privește reglementarea legală a rezervei succesoriale și rolul ei în protecția moștenitorilor legali; enunțarea regulilor de drept care guvernează rezerva succesorală și stabilirea corelației dintre liberalități și caracterul imperativ al rezervei succesoriale; evidențierea curenților și lacunelor existente în cadrul legal de reglementare a rezervei succesoriale și formularea unor propuneri *de lege ferenda* în vederea perfecționării și eficientizării legislației în domeniul vizat.

Noutatea și originalitatea științifică a lucrării rezidă în faptul că ea reprezintă una din primele încercări de analiză științifică amplă și complexă a rolului rezervei succesoriale în protecția moștenitorilor legali în perimetrul doctrinei autohtone de drept civil. Cercetarea își învederează caracterul novator inclusiv grație faptului că a fost realizată o analiză eminamente comparativă a reglementărilor în materia rezervei succesoriale, care a făcut posibilă reliefaarea curenților cadrului legal național și crearea unor oportunități de implementare a practicilor legislative mai performante în legislația civilă a Republicii Moldova.

Problema științifică importantă soluționată rezidă în *cercetarea* multidimensională a reglementărilor juridice ale rezervei succesoriale la nivel național și internațional, cât și *elucidarea* practicii notariale și a jurisprudenței în materie. *Acest fapt care a avut ca efect formularea* unei fundamentări științifice a rolului rezervei succesoriale în protecția moștenitorilor legali, precum și *formularea* propunerilor *de lege ferenda*, în vederea *perfecționării* cadrului normativ intern, *aplicării* corecte și eficiente a cadrului legal de către instanțele de judecată din Republica Moldova.

Semnificația teoretică a lucrării constă în cercetarea complexă, multiaspectuală și interdisciplinară a problemei rezervei succesoriale în protecția moștenitorilor legali, cu evidențierea interferențelor cu alte instituții importante din dreptul civil, dreptul familiei, dreptul procesual civil ș.a. Importanța teoretică rezidă în fundamentarea științifică a conceptului de rezervă succesorală și a principiilor ce guvernează această noțiune, în sistematizarea și argumentarea soluțiilor oferite de doctrina juridică, lucru care până acum nu s-a realizat în știința autohtonă de Drept civil.

Valoarea aplicativă a lucrării constă în interpretarea clară și univocă a normelor legale în materia rezervei succesoriale și rolului ei în protecția moștenitorilor legali, ceea ce va contribui la aplicarea corectă a legislației atât de către participanții la raporturile juridice civile, cât și de către instanțele judecătorești chemate să examineze cauzele privind drepturile asupra rezervei succesoriale și a rolului ei în protecția moștenitorilor legali și să determine efectele pe care aceasta le va produce. Considerăm, de asemenea, că propunerile *de lege ferenda*, formulate în urma investigațiilor întreprinse, pot fi puse la baza proiectelor de modificare a legislației în domeniul succesiunii legale și a rezervei, lucru care va spori eficiența cadrului legal, în general, și a actului de justiție, în particular.

Implementarea rezultatelor științifice. Lucrarea reprezintă un studiu complex, cu soluții teoretice argumentate și propuneri practice, care sunt utile dintr-o perspectivă didactică în procesul predării disciplinei Drept civil, Drept succesoral, rezerva succesorală, în cadrul facultăților de drept, prezentând interes în același timp și pentru practicienii în domeniul Dreptului privat.

АННОТАЦИЯ

Передерко Василий. «Роль обязательной доли в защите законных наследников»

Диссертация на соискание ученой степени доктора права, профиль 553 – частное право, специальность 553.01 – гражданское право. Кишинэу, 2017

Структура диссертации: введение, четыре главы, общие выводы и рекомендации, библиографический список из 166 источников, 133 страниц основного текста, приложения.

Публикации по теме диссертации: результаты исследования были опубликованы в 14 научных работах.

Ключевые слова: наследство по закону, обязательная доля, законные наследники, наследование по закону, нетрудоспособные дети, нетрудоспособный супруг, нетрудоспособные родители.

Область научного исследования: 553.01 – частное право (гражданское право).

Цель и задачи исследования. Цель настоящей работы состоит в комплексном научном исследовании **обязательной доли и ее роли в защите законных наследников** посредством анализа основополагающих правил в данной области, разработанных в законодательстве и правовой доктрине, а также в выдвижении предложений по совершенствованию законодательства. Основными задачами исследования являются: определение последствий **обязательной доли в составе наследования по закону**; осуществление сравнительного анализа правового регулирования **обязательной доли и ее роли в защите законных наследников**; определение основных принципов, регулирующих **обязательную долю**; выявление недостатков и пробелов, существующих в законодательстве о наследовании по закону, касающихся обязательной доли, и разработка предложений по совершенствованию законодательства и повышению эффективности законотворчества в данной области.

Научная новизна и оригинальность работы состоит в том, что данное исследование является одной из первых попыток осуществления комплексного научного анализа **роли обязательной доли в защите законных наследников** в отечественной гражданско-правовой доктрине. Работа носит оригинальный характер в том числе благодаря сравнительному анализу правового регулирования **роли обязательной доли в защите законных наследников**, что позволило выявить недостатки национального законодательства и дало возможность внедрить более совершенные нормативные разработки других государств.

Важная научная проблема, решенная в рамках данного исследования, состоит в определении и научном обосновании **роли обязательной доли в защите законных наследников** посредством системного анализа положений законодательства и научных воззрений в данной области.

Теоретическая значимость работы состоит в комплексном и межотраслевом исследовании **роли обязательной доли в защите законных наследников**, сопряженном с выявлением соотношений с другими важными институтами гражданского, семейного, гражданско-процессуального права. Теоретическая важность работы состоит также в научном обосновании **роли обязательной доли в защите законных наследников** и руководящих принципов данного концепта.

Прикладное значение работы состоит в понятном и однозначном толковании правовых норм, регулирующих право на обязательную долю наследников, что, несомненно, будет способствовать правильному применению законодательства как участниками гражданско-правовых отношений, так и судебными инстанциями, призванными рассматривать дела о признании сделок недействительными.

Внедрение научных результатов. Работа представляет собой комплексное исследование, включающее аргументированные теоретические выводы и практические рекомендации, которые могут быть полезны в дидактическом плане, в процессе преподавания курса гражданского права, наследственного права на юридических факультетах, а также могут представлять немаловажный интерес для практикующих юристов в области частного права.

ANNOTATION

Perederco Vasiliu, „Successional reserve role in protecting the legal heirs”, PhD thesis entitled, Profile 553 – private, specialty 553.01– civil. Kisinu, 2017

Thesis structure: introduction, four chapters, conclusions and recommendations, bibliography of 166 titles, 133 pages of main text, annexes.

Publications on the topic sentence: the results are published in 14 scientific papers.

Keywords: legal succession, inheritance reserve, successor rezervatar, husband supravetitor rezervatar, rezervatar downward, upward rezervatar, legally enforceable mandatory.

Field of study: specialty 553.01 – Private Law (Civil Law).

The purpose and objectives. The purpose of this study is to conduct an investigation into the complex issue of the role of reserve successional protection heirs by analyzing the legal rules governing the matter, tapping into this legal framework and approaches doctrinal field and in providing solutions and proposals regarding the improvement of legislation regulating inheritance reserves and its role in protecting the legal heirs. The main objectives of the paper are: defining successional reserve the context of the general question is this; research its specific characteristics, the analysis of aspects of comparative law in the legal regulation of inheritance reserve and its role in protecting the legal heirs; enunciating rules of law governing succession reserves and the correlation between the Liberals and the imperative of successional reserve; highlighting weaknesses and loopholes in the legal framework and formulating the reserve succession law ferenda proposals in order to improve and streamline the legislation concerned.

Scientific novelty of the work is that it is one of the first attempts at broad and complex scientific analysis of the role of successional reserve heirs perimeter protection of domestic civil law doctrine.

The research învederează novelty including due to the fact it was made an analysis eminently comparative statutory reserve succession, which made it possible to highlight deficiencies national legal framework and creating opportunities for implementing legislative practices more efficient in the civil legislation of the Republic of Moldova.

The important scientific problem solved lies in the multidimensional research of the juridical regulations of the national and international succession reserve, as well as the elucidation of the notarial practice and the jurisprudence in the matter, which resulted in a scientific substantiation of the role of the succession reserve in the protection of the legal heirs And formulating the proposals for the law of the Republic, in order to improve the internal normative framework, the correct and efficient application of the legal framework, by the courts of the Republic of Moldova.

The significance of the paper is to research complex, multidimensional and interdisciplinary problem protection successional reserve heirs, identifying interference with other actors in civil law, family law, civil procedure, etc. The theoretical importance lies in the scientific concept successional reserve and principles governing this notion, the systematization and argumentation solutions offered by legal doctrine, which so far has not achieved the domestic science in civil law.

Value of the work lies in the interpretation clear and unequivocal rules related legal reserve succession and its role in protection of the heirs, which will contribute to the proper application of legislation by both participants in civil legal relations and the courts called to examine cases related rights succesoralesi reserve its role in protecting heirs and determine the effects it will produce. We also believe that proposals ferenda law, issued following the investigations carried out, can be made the basis of draft amending legislation on legal succession and the reserve, which will increase the efficiency of the legal framework in general and the administration of justice in private.

Implementation of scientific results. The paper is a comprehensive study, with theoretical solutions based and practical proposals that could be useful from a teaching perspective in the teaching discipline Civil law, inheritance law, reserve succession in the law faculties, showing interest while for private legal practitioners.

LISTA ABREVIERILOR

alin. – aliniat

art.– articol

p.– pagină

pct. – punct

lit. – literă

nr. – număr

RSFI – Republica Socialistă Federativă Iugoslavă

RSSM – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească

vol. – volum

etc. – etcetera

s.n. – sublinierea noastră

ș.a. – și alții

CC RM – Codul civil al Republicii Moldova

CPC RM – Codul de procedură civilă RM

RM – Republica Moldova

CSJ – Curtea Supremă de Justiție

CC și de CA – Colegiul civil și de Contencios administrativ

CEDO – Curtea Europeană a Drepturilor Omului

BGB – Codul civil german (Bürgerliches Gesetzbuch)

CCR – Codul civil al României

Introducere

Actualitatea și importanța problemei abordate. Actualitatea temei supuse cercetării se justifică prin aspectul inovațional al unor subiecte elucidate în lucrare, care, prin valoarea lor analitică, vin să contribuie la dezvoltarea doctrinei naționale ce abordează rezerva succesorală, luându-se în considerare diversitatea reformelor social-economice care s-au produs pe parcursul ultimului deceniu în Republica Moldova. Acestea, în esența lor, și-au extins într-un mod indirect efectele și asupra relațiilor succesoriale, în general, și a celor din rezerva succesorală, în special.

Actualitatea temei prezentate îl constituie și spectrul subiectelor elucidate de autor în cuprinsul acestui studiu, încercând să acopere unele lacune legale care, în practică, ar putea genera diferite impedimente la realizarea dreptului de moștenire a succesorilor rezervatari prin oferirea unor soluții cu caracter *de lege ferenda* având ca scop îmbunătățirea legislației naționale în materia rezervei succesoriale. Odată cu punerea în aplicare a actualului Cod civil al Republicii Moldova, materia rezervei succesoriale a suportat esențiale completări care până la etapa actuală n-au fost elucidate într-un mod mai detaliat în literatura de specialitate. Astfel, în prezenta lucrare, autorul abordează unele dintre cele mai importante probleme ale rezervei succesoriale pe care doctrina autohtonă le-a lăsat în umbră.

Deși vine încă din antichitate, rezerva succesorală este unul din cele mai importante și actuale compartimente ale succesiunii legale. Importanța și actualitatea acesteia sunt motivate de caracterul transformărilor care au survenit în viața politico-socială, de realitățile și tendințele dezvoltării sociale, de legalizarea dreptului de proprietate privată, de faptul că aceste relații reglementate de Codul civil al Republicii Moldova prezintă un imens interes pentru mulți cetățeni din țară.

Prin rezerva succesorală, are loc limitarea dreptului de a dispune de bunurile sale impusă titularului dreptului de proprietate prin rațiunea: de a proteja cele mai apropiate rude ale defunctului împotriva actelor sale cu titlu gratuit, care adeseori pot fi falsificate, întocmite în situații neadecvate ale titularului proprietății succesoriale, sau adus în această situație de escroci și răufăcători, acte ce ar fi putut goli de conținut patrimoniul succesoral. În acest context, se evidențiază drept necesitate abordările științifice pentru stabilirea esenței și importanței noțiunii vizate, corectitudinea reglementărilor acesteia, evidențierea lacunelor și neajunsurilor, în așa fel încât acestea să servească ulterior drept repere în elaborarea unor noi și corecte reglementări. Din aceste considerente, actualitatea și importanța cercetării efectuate sunt justificate.

Dincolo de acest vacuum doctrinar, autorul și-a propus să scoată în relief acele probleme de ordin practic, desprinse din inadvertențele și obscuritățile legislației civile, ce pot crea în

practică unele îngrădiri ale dreptului de moștenire, precum și să individualizeze dificultățile ce pot să apară la soluționarea litigiilor în materia rezervei succesoriale.

Tendențele de constituționalizare a ramurilor de drept public și de drept privat ce persistă în doctrina europeană au servit pentru autor drept temei de a extinde investigațiile asupra dreptului de moștenire elucidat prin prisma prevederilor constituționale, pentru a fi stabilite limitele de realizare a acestei libertăți fundamentale în raport cu garanțiile pe care le oferă legislația altor state materiei rezervei succesoriale.

Actualitatea tematicii supuse cercetării se mai poate desprinde și din varietatea dificultăților ce afectează rezerva succesorală, condiționate de lipsa unor reglementări în materie care ar specifica particularitățile rezervei succesoriale, ceea ce ar permite înlăturarea controverselor jurisprudențiale referitoare la aplicarea corectă și uniformă a legislației în domeniul rezervei succesoriale.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor de cercetare. Rezerva succesorală, fiind o subinstituție a succesiunii legale din dreptul civil și dispunând de anumite reglementări, n-a reușit până în prezent să se regăsească pe deplin în monografiile, manualele și articolele din doctrina autohtonă. Pentru realizarea obiectivelor prezentului studiu, au fost utilizate numeroase surse teoretice, legislative, soluții din practica judiciară națională și cea străină, precum și unele dosare din practica judiciară și notarială privind rezerva succesorală.

Drept bază teoretico-normativă a investigației servesc: Constituția Republicii Moldova, Codul civil, Codul familiei, Legea Republicii Moldova cu privire la notariat, Constituția României, vechiul și noul Cod civil al României, Codul civil al Federației Ruse, Codul civil al Franței, Codul civil al Germaniei, Codul civil al Quebecului, Codul civil al Georgiei, Codul civil al Portugaliei, Codul civil al Ucrainei, Codul civil al Italiei, Codul civil al Spaniei, Legea Republicii Moldova cu privire la organizarea activității notarilor etc.

Ca suport teoretic la realizarea obiectivelor prezentei lucrări au servit sursele doctrinare ale autorilor autohtoni și ale celor străini, cum ar fi: P.Nichitiuc, V.Volcinschi, Gh.Chibac, E.Cojocari, V.Cojocar, E.Constantinescu, S.Băieșu, N.Roșca, A.Băieșu, V.Crețu, A.Bloșenco, G. Bostan, O. Robu, V.Gîscă, D.Cimil, V.Cebotari, O.Efrim, I.Șeremet, T.Mișina, I.Țonova, V.Pistruga, D.Țurcan, Iu.Banarescu (*Republica Moldova*); I.Genoiu, L.Cătană, S.G. Longinescu, D.Alexandrescu, G.Plustara, T.Ionașco, M.Eliescu, I.Dogaru, D.Macovei, I.Zinveliu, E.Lupan, L.Pop, T.Sămbrian, S.Barnuțiu, A.Degre, V.Hanga, G.Boroi, T.Drăganu, I.Muraru, M.Bădescu, I.Deleanu, Gh.Luțescu, D.Chirică, Fr.Deak, Gh.Botea, H.Grotius, I.Filipescu, E.Cerneă, E.Molcuț, St.Cărpinaru, M.Popa, R.Nițoiu, R.Țapu, M.Bocșan, C.Toader, R.Popescu,

L.Stănciulescu, S.Tănăsescu, D.Negrilă, N.Nicoreanu, N.Jac Constantinescu, I.Popa (*România*); M.V. Gordon, E.B. Eydinova, G.M. Stepanenko, E.V. Subotina, A.A. Rubanov, M.I. Braghinski, V.V. Vitreanski, O.S. Ioffe, D.I. Mayer, G.F. Șerșenevici, K.B. Iaroșenko, O.V. Mannikov, A.P.Sergheev, Iu.K. Tolstoi, I.V. Eliseev, O.M. Kozâr, A.A. Makovskaya (*Federația Rusă*); Brigitte Hess-Fallon, Anne-Marie Simon, Barombierere Par M., Baudrot-Lacantinerie G. Wanl Albert, Georges P.Docan, Jacques Ghestin, Marcel Planiol, Y.Lequette, F.Terre (*Franța*) etc.

Scopul și obiectivele lucrării. Scopul primordial al prezentului studiu constă în efectuarea unei analize detaliate a doctrinei și a cadrului legal național în materia rezervei succesorale, pentru a putea fi scoase în evidență cele mai stringente probleme care pot crea dificultăți în activitatea practică notarială și în practica judiciară, precum și în oferirea unor soluții în acest sens pentru a preveni apariția diferitelor incidente ce ar afecta rezerva succesorala, sau ar îngreuna dreptul succesorilor rezervatari de a dobândi o parte din succesiune. Întru realizarea acestui scop, autorul și-a propus să aprecieze aportul înaintașilor în materia rezervei succesorale cuprinsă în doctrina dreptului civil și să ajusteze aceste investigații la reglementările actuale pentru a putea oferi unele soluții de îmbunătățire a cadrului legal național în domeniu.

Atingerea scopului propus presupune realizarea următoarelor *obiective*:

- stabilirea limitelor de extindere a normelor constituționale asupra dreptului de moștenire privind rezerva succesorala;
- analiza reglementărilor, definițiilor legale și doctinare în scopul individualizării elementelor esențiale definitorii ale rezervei succesorale;
- aprecierea finalităților juridice ale caracterelor rezervei succesorale și stabilirea limitelor de extindere a acestora asupra liberalităților testamentare;
- cercetarea subiecților rezervei succesorale în scopul stabilirii particularităților acestora față de alți participanți la raporturile succesorale;
- determinarea cotității și a modurilor de calculare a rezervei succesorale în legislația națională;
- analiza practicii notariale naționale și a celei din alte state în materia rezervei succesorale pentru a stabili cele mai frecvente cauze și situații juridice ce afectează rezerva succesorala;
- analiza hotărârilor instanțelor judecătorești cu privire la rezerva succesorala pentru a stabili corectitudinea aplicării normelor de drept material cu referire la drepturile succesorilor rezervatari;
- propunerea de soluții în vederea aplicării uniforme a legislației cu referire la rezerva succesorala.

Metodologia cercetării științifice. La realizarea obiectivelor prezentei lucrări, autorul a utilizat cele mai răspândite metode de cercetare, cum ar fi: metoda istorică, în baza căreia s-a încercat a elucida aspectele evolutive ale rezervei succesoriale, subinstituție a succesiunii legale, fiind individualizate în acest sens premisele sociale care au contribuit la dezvoltarea rezervei succesoriale; metoda comparativă, prin intermediul căreia s-a efectuat o analiză a cadrului legal național în raport cu reglementările din unele coduri civile europene; metoda prospectivă, în temeiul căreia s-a încercat a face un bilanț al tendințelor de dezvoltare și îmbunătățire a cadrului legal național în domeniul rezervei succesoriale; metoda sistematică, care a constituit un suport al autorului la identificarea particularităților rezervei succesoriale, în temeiul căruia legiuitorul le-a oferit succesorilor rezervatari un privilegiu fundamental de a obține o cotă-parte din succesiune; metoda logică în baza căreia autorul a analizat diferite opinii doctrinare.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute derivă din însuși conceptul structural al lucrării, care prin varietatea subiectelor propuse cercetării reprezintă o primă încercare de a aborda anumite aspecte ale rezervei succesoriale, cum ar fi: valențele constituționale ale rezervei succesoriale în scopul aprecierii limitelor de extindere a garanțiilor constituționale asupra drepturilor subiective ale succesorilor rezervatari, noțiunea și caracterele juridice ale rezervei succesoriale, particularitățile caracterelor specifice ale succesorilor rezervatari, corelația dintre liberalități și rezerva succesorală, determinarea valorii și a cotelor succesorilor rezervatari din patrimoniul succesoral etc.

Caracterul inovațional al tezei se manifestă și prin identificarea unor principii proprii rezervei succesoriale, ce pot fi tratate cu titlu de principii speciale, fiind stabilite limitele de extindere a principiilor respective în practica notarială și în cea judiciară. Un alt aspect ce vine să confirme caracterul inovațional al prezentei lucrări derivă din analiza comparativă a unor reglementări în materia rezervei succesoriale, cuprinse în legislația civilă a unor state-membre ale Uniunii Europene, care au servit drept repere legislative de îmbunătățire a cadrului legal național în domeniul rezervei succesoriale.

Problema științifică importantă soluționată. Făcând un bilanț asupra actelor normative din țară și din alte state, ce reglementează relațiile sociale cuprinse în această temă, am stabilit că prevederile lor sunt diverse, adică rolul protector al acestora variază de la stat la stat. În Republica Moldova, protecția rudelor în calitate pe moștenitori rezervatari este mult mai redusă prin noțiunea „inapți de muncă”. Analizând publicațiile din doctrina autohtonă și din cea străină ce se referă la rezerva succesorală din domeniul succesiunii legale, este de menționat că unele subiecte din cadrul prezentei lucrări, cum ar fi: principiile și caracterele specifice ale rezervei succesoriale, precum și corelația dintre liberalități și prevederile imperative ale rezervei

succesorale, succesorii rezervatari, noțiunea de inaptitudine de muncă, n-au fost abordate până în prezent în doctrina națională și mai puțin în cea străină, din aceste considerente, nu am putut utiliza mai multe surse teoretice la abordarea subiectelor nominalizate. Lipsa acestora se simte atât în practica notarială, cât și în jurisprudența națională. Drept consecință, nu în rare cazuri, notarii nu informează moștenitorii rezervatari despre posibilitățile acestora, instanțele de judecată eronat examinează drepturile succesorilor rezervatari asupra patrimoniului succesoral, fără a specifica temeiul legal al unor astfel de drepturi.

Problema științifică importantă soluționată rezidă în *cercetarea* multidimensională a reglementărilor juridice cu privire la rezerva succesorală atât la nivel național, cât și internațional, precum și *elucidarea* practicii notariale și a jurisprudenței în materie, *fapt care a avut ca efect formularea* unei fundamentări științifice a rolului rezervei succesorală în protecția moștenitorilor legali, precum și *formularea* propunerilor *de lege ferenda*, în vederea *perfecționării* cadrului normativ intern și *aplicării* corecte și eficiente a cadrului legal de către instanțele de judecată din Republica Moldova.

Importanța teoretică. În concordanță cu denumirea tezei – „Rolul și importanța rezervei succesorală în protecția moștenitorilor legali”, este evident că rezultatele prezentei investigații vin să justifice valoarea analitică a lucrării pentru doctrina națională. Considerăm că prin spectrul subiectelor supuse cercetării au fost elucidate unele elemente ale rezervei succesorală care din momentul punerii în aplicare a actualului Cod civil și până în prezent n-au fost abordate într-un mod mai detaliat, iar rezultatele prezentate în cadrul acestei lucrări vor fi utilizate la completarea programelor analitice și cursurilor la disciplinele *Drept civil; Drept succesoral; Drept notarial*.

Valoarea aplicativă a lucrării poate fi apreciată sub diferite aspecte vizând implementarea rezultatelor acesteia în procesul de instruire, în activitatea legislativă, în practica notarială și cea judiciară.

Pornind de la valoarea aplicativă a rezultatelor acestei lucrări pentru procesul de instruire, susținem că aceasta poate fi desprinsă din constatarea că doctrina națională este completată cu unele opinii argumentate vizând diferite aspecte ale raporturilor juridice succesorală care până în prezent n-au fost abordate în literatura de specialitate autohtonă.

Valoarea aplicativă a lucrării pentru activitatea legislativă are un caracter condiționat, care depinde de posibilitatea reală de implementare a propunerilor *de lege ferenda* cu caracter legal în vederea îmbunătățirii cadrului legal național în materie de rezervă succesorală.

Pentru activitatea notarială, valoarea aplicativă a propunerilor *de lege ferenda* cu caracter doctrinar îmbracă haina unui suport metodologic ce ar permite aplicarea corectă și uniformă a

legislației, iar cele cu caracter legal ar contribui la prevenirea unor dificultăți ce pot apărea în cadrul realizării procedurii succesorale privind rezerva succesorală.

Referitor la valoarea aplicativă a prezentei lucrări pentru jurisprudența națională, precizăm că propunerile cu caracter legal pot aduce o contribuție esențială doar după introducerea modificărilor și completărilor în actele legislative menționate, iar în ce privește propunerile cu caracter doctrinar, ele pot fi utilizate de către instanțele judecătorești naționale cu titlu de reper metodologic în scopul motivării soluțiilor expuse în contextul hotărârilor judecătorești.

Rezumând asupra tuturor aspectelor cu valoare aplicativă ale prezentei lucrări, insistăm asupra posibilității de implementare efectivă a propunerilor elaborate în scopul îmbunătățirii cadrului legal național în materia rezervei succesorale. În acest sens, au fost efectuate demersurile la Ministerul Justiției.

Aprobarea rezultatelor științifice. Lucrarea a fost elaborată în cadrul Catedrei Drept Privat a Facultății de Drept de la Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere” din Moldova, unde a fost analizată și prezentată spre susținere publică conform procedurilor regulamentare.

Unele dintre aspectele supuse cercetării în cadrul prezentei lucrări au fost elucidate în articole publicate în revistele de specialitate, altele fiind discutate în cadrul simpozioanelor și conferințelor științifice naționale și internaționale.

Propunerile *de lege ferenda* cu caracter legal au fost expediate și propuse cu titlu de recomandare Ministerului Justiției pentru a fi introduse ca modificări și completări în Codul civil al Republicii Moldova, Legea cu privire la organizarea activității notarilor și în alte legi în domeniu, iar propunerile *de lege ferenda* cu caracter analitic pot servi drept suport didactic și aplicativ la studierea disciplinei „Drept civil”. Partea specială, cursurile „Procedura notarială și Drept succesor” (Ciclul I licență) și „Drept succesor” (Ciclul II masterat); astfel, cursurile respective urmând a fi completate cu noi subiecte abordate în prezenta lucrare.

Publicații la tema tezei. Rezultatele cercetărilor efectuate și-au găsit reflectare în 14 lucrări științifice ale autorului publicate sub formă de ciclu de prelegeri, articole în reviste de specialitate și în materialele conferințelor științifice naționale și internaționale.

Sumarul compartimentelor tezei. Teza este structurată în funcție de scopul cercetării și obiectivele trasate și cuprinde: *Introducere* – prezentând o argumentare a actualității temei cercetate și a inovației științifice a acesteia; *patru capitole* – în care sunt examinate aspectele fundamentale ce țin de dezvăluirea detaliată a scopului și a obiectivelor enunțate în Introducere; *Concluzii generale și recomandări* – ce rezumă tezele fundamentale propuse ca rezultat al

cercetării desfășurate și propunerile de rigoare pentru dezvoltarea legislației autohtone; *Bibliografie* din 166 de titluri care cuprinde suportul documentar și doctrinar al tezei, declarația privind asumarea răspunderii și CV-ul autorului, anexe.

Cuvinte-cheie: succesiune legală, rezervă succesorală, succesor rezervatar, soț supraviețuitor rezervatar, descendent rezervatar, ascendent rezervatar, caracter legal, caracter imperativ.

Introducerea cuprinde fundamentarea și justificarea temei alese, relevarea actualității și importanței problemei abordate, formularea scopului și a obiectivelor tezei, evidențierea gradului de noutate științifică a rezultatelor obținute, argumentarea semnificației teoretice și a valorii aplicative a lucrării, precum și aprobarea rezultatelor cercetării.

Capitolul 1, intitulat **Constatarea situației științifice în domeniul determinării rolului rezervei succesoriale în protecția moștenitorilor legali**, supune unei analize minuțioase opiniile savanților autohtoni și străini care au cercetat instituția rezervei succesoriale, cu evidențierea gradului de investigare al acestei problematice. De asemenea, este prezentat cadrul general de reglementare a relațiilor sociale privind rezerva succesorală în legislația Republicii Moldova, cu invocarea aspectelor de drept comparat ce țin de maniera de reglementare a rezervei succesoriale în legislațiile unor state străine. În temeiul analizei gradului de investigare al problemei rezervei succesoriale și a rolului ei în protecția moștenitorilor legali, au fost evidențiate aspectele mai puțin cercetate ale temei în vederea abordării lor detaliate în cuprinsul prezentului studiu, au fost evidențiate particularitățile în reglementarea rezervei succesoriale în statele-membre ale Uniunii Europene. Capitolul se finalizează cu concluzii.

În **Capitolul 2**, intitulat **Fundamentarea științifică a definițiilor legale și doctrinare privind rezerva succesorală**, autorul, cercetând literatura de specialitate, legislația privind succesiunea, formulează conceptul de rezervă succesorală, evidențiind următoarele aspecte: abordările teoretico-legale și doctrinare ale noțiunii de rezervă succesorală; coexistența liberalităților și a rezervei succesoriale; caracterele juridice ale rezervei succesoriale: caracterul legal al rezervei succesoriale, caracterul cotității rezervei succesoriale, caracterul imperativ și indisponibilitatea rezervei succesoriale. O atenție deosebită este acordată caracterului „inaptitudinii de muncă” a moștenitorilor rezervatari. Luându-se în considerație incidentele pe care le poate genera acest caracter, autorul a făcut propuneri *de lege ferenda* ce vizează completarea Codului civil al Republicii Moldova cu reglementări referitoare la acest caracter. Capitolul se finalizează cu concluzii.

Capitolul 3 este dedicat **Cercului de subiecți beneficiari ai rezervei succesoriale**, în care sunt evidențiate particularitățile statutului juridic al fiecărui rezervatar. Se cercetează

particularitățile statutului juridic al soțului supraviețuitor ca succesor rezervatar, care creează multe discuții în literatura de specialitate, a descendenților rezervatari, unde se analizează și se scot în evidență neajunsurile reglementării calității de succesori rezervatari a copiilor minori și majori ai defunctului din căsătorie, din afara căsătoriei, copiilor înfiați. Este problematică și „inaptitudinea de muncă” a ascendenților privilegiați în calitate de rezervatari, care de regulă sunt pensionari, dar lucrează. La sfârșitul capitolului sunt prezentate concluziile.

În **Capitolul 4**, intitulat **Calculul rezervei succesorale și al cotei disponibile**, autorul vine cu analiza regimului juridic al patrimoniului defunctului și particularitățile acestuia în cadrul rezervei succesorale, determinării masei succesorale, mărimii și cotei rezervei succesorale. O atenție deosebită este acordată analizei opiniilor doctrinare privind calculul masei succesorale a rezervei, stabilirii activului succesor cu referire și la rezerva succesoră, stabilirii activului succesor net cu referire la rezerva succesoră. Autorul analizează ordinea efectuării operațiunilor necesare pentru stabilirea masei succesorale a rezervei succesorale. Capitolul se finalizează cu concluzii.

Concluziile generale și recomandările conțin o sinteză a celor mai importante aspecte ale rolului rezervei succesorale în protecția moștenitorilor legali, care generează unele dificultăți practice și propunerile autorului de înlăturare a acestora. Sunt evidențiate și unele propuneri, *de lege ferenda*, care, în opinia noastră, vin să îmbunătățească legislația națională cu privire la rezerva succesoră.

1. CONSTATAREA SITUAȚIEI ȘTIINȚIFICE ȘI LEGALE ÎN DETERMINAREA ROLULUI REZERVEI SUCCESORALE ÎN PROTECȚIA MOȘTENITORILOR LEGALI

1.1. Abordări doctrinare în domeniul determinării rolului rezervei succesoriale în protecția moștenitorilor legali

Una din instituțiile principale ale dreptului civil este dreptul la moștenire sau dreptul succesoral, care are două subinstituții importante: succesiunea testamentară și succesiunea legală, ambele fiind reglementate prin normele de drept ale Codului civil al Republicii Moldova care se manifestă prin conturarea unor reglementări mai detaliate. Subiectul supus analizei științifice în teza de doctorat – rezerva succesorală, este parte din succesiunea legală.

Spre deosebire de sistemul de drept anglo-saxon, care conferă libertate deplină de a dispune pentru cauză de moarte, în sistemele legislative de inspirație romanistă se consideră că datoria față de familie este de a transmite rudelor apropiate și soțului supraviețuitor o parte din bunurile ce alcătuiesc masa succesorală, prevalează asupra libertății de a hotărî după bunul plac cu privire la propriile bunuri. Instituția rezervei succesoriale a beneficiat în decursul timpului de variate justificări. Astfel, o primă opinie manifestată referitor la natura și menirea părții indisponibile a fost fundamentată pe rațiuni de moralitate și echitate, considerându-se ca fiind inadmisibil ca un părinte să-și dezmoștenească descendenții, ca un copil să dispună în mod gratuit de toată averea sa, fără a lăsa nimic ascendenților săi, ori ca un soț să-l lase fără ajutor pe celălalt. În acest context, unul dintre membrii comisiei de elaborare a Codului civil francez, legislatorul Bigot de Préameneau, susținea în „Expunerea de motive”: „Limitarea facultății de a dispune cu titlu gratuit constituie un zăgaz pentru pasiunile și pornirile omenești, care ar putea compromite, prin dezmoștenirea copiilor, forța și stabilitatea familiei. Trebuie ca legea să mențină ordinea socială, care ar fi zdruncinată prin nesiguranța transmisiunii unei părți din patrimoniul părinților către copil” [1, p.401]. Se conturează astfel două orientări fundamentale: cea dintâi gravitează în jurul ideii de obligație naturală de ajutor reciproc, întemeiată pe legătura de sânge în linie dreaptă și care își găsește originile în conceptul roman de „*officium pietatis*” (datorie de milă), fiind comparabilă, din punctul de vedere al preocupărilor morale, și este destinată să o garanteze, cu obligație alimentară, ce prezintă, de asemenea, trăsătura reciprocității; cea de-a doua justificare are în vedere perturbarea ordinii sociale și crearea unei stări de nesiguranță atât la nivel de stabilitate familială (micro), cât și la nivel de organizare a societății (macro) în ipoteza nesancționării legale a instituirii rezervei succesoriale.

Unii autori, cum ar fi: D.Macovei, H.S. Striblea, I.E. Cadariu [2, p.438] au combătut teza potrivit căreia fundamentul părții disponibile s-ar regăsi în considerente de ordin moral și, mai ales, în necesitatea prelungirii obligației de întreținere pentru rudele în linie dreaptă și pentru sotul supraviețuitor, după moartea lui *de cuius*. Principalul contraargument invocat vizează faptul că dreptul de întreținere este determinat de starea de nevoie în care trebuie să se găsească întreținutul [3, p.178], în timp ce moștenitorul rezervatar poate pretinde și primi rezerva, indiferent de situația sa materială. Pe cale de consecință, se consideră că adevărata justificare a acestei instituții se referă la necesitatea conservării bunurilor și valorilor în familie, în sensul păstrării cel puțin a unei părți din averea succesorală, la care adeseori au contribuit, în mod direct sau indirect, rudele cele mai apropiate ale defunctului. Această teorie a fost formulată pentru prima dată în literatura juridică interbelică, când s-a susținut că porțiunea legitimă reprezintă „baza averii în familie, menită a fi transmisă din generație în generație, în vederea bunei organizări, bunei organizațiuni a societății și a stabilității familiilor” [4, p.402].

Limitarea libertății testamentare prin instituirea rezervei succesoriale, ca parte din moștenire de care proprietarul nu poate dispune, se conturează ca o măsură de protecție a *erezilor* legali rezervatari, susceptibili de a fi defavorizați prin liberalitățile excesive ale testatorului, și care beneficiază de garanția că o parte din averea defunctului rămâne neatinsă. Atribuirea porțiunii legitime din moștenire se realizează independent de voința proprietarului (de fapt, chiar împotriva acestuia), fapt ce constituie, în aparență, o ingerință abuzivă a legiuitorului, în sensul unei atingeri fundamentale a dreptului de libera dispoziție, atribut esențial al dreptului de proprietate. Pe de altă parte, libertatea implică cu necesitate exercițiul responsabilității, care se manifestă nu atât printr-o atitudine discreționară cu privire la propriul avut (care, de cele mai multe ori, este consecința efortului conjugal al întregii familii), ci, mai degrabă, printr-o conduită moderată, protecționistă, care să asigure atât interesele personale ale proprietarului, cât și pe cele ale succesorilor *îndrituiți* a culege rezerva succesorală. În consecință, prin intermediul acestei instituții, prin care se garantează dreptul la moștenire, care se configurează ca un corolar al dreptului de proprietate, se ocrotește și se eficientizează, pe cale indirectă, modul de administrare, conservare și dispoziție a acestuia din urmă.

O altă justificare adusă rezervei succesoriale vizează necesitatea păstrării patrimoniului în familie din considerente de ordin social, „pentru a se evita trecerea de la un nivel de trai ridicat la unul scăzut, fapt ce ar constitui o motivație pentru moștenitorii rezervatari de a săvârși fapte antisociale, devenind un factor de pericol pentru societate” [5, p.6-7]. Această justificare a fost considerată lipsită de corespondent și forțată, opinie conform căreia prin asigurarea rezervei s-ar realiza o prevenție socială și s-ar preîntâmpina săvârșirea de infracțiuni de către succesorii căzuți

în sărăcie, ale căror singure variante de câștig patrimonial s-ar rezuma la calea succesorală sau la cea infrațională fiind deplasată [6, p.123].

A mai fost promovată și teoria conform căreia rezerva își poate justifica reglementarea numai prin considerații alimentare, propunându-se, totodată, limitarea rezervei la un cerc mai restrâns de persoane, recunoscând calitatea de rezervatari numai acelor *erezi* care, la data deschiderii moștenirii, „vor fi incapabili de muncă, fie din pricina bolii sau a vreunei infirmități” [7, p.323-324]. Aceste situații nu mai pot fi luate astăzi în considerare, ținând cont de faptul că aveau drept tendință restrângerea proprietății private, pe toate căile și prin toate mijloacele posibile, preocupare specifică societății comuniste.

Existența instituției rezervei succesoriale, prin care se aduce o atingere însemnată dreptului de proprietate, este pe deplin justificată prin argumente de ordin moral, ce țin de raporturile dintre membrii familiei (fie în baza datoriei morale de ajutor reciproc, fie în scopul conservării patrimoniului) și din considerente de natură socială, ce au în vedere menținerea ordinii publice [8, p.140].

Examinând suportul analitic în materia rezervei succesoriale, am constatat că la moment atât doctrina națională, cât și cea străină nu dispun de cercetări suficiente care ar aborda cele mai importante probleme pe care le generează raporturile juridice privind rezerva succesorală. Deși suportul științific utilizat la realizarea obiectivelor prezentei teze nu acoperă cele mai importante probleme abordate de noi, totuși la baza acestei lucrări stau cele mai valoroase teorii elaborate de savanți din țară și din alte state.

Suportul analitic al lucrării este axat pe trei categorii de surse: prima cuprinde sursele doctrinare monografice din perioada anilor 90 ai secolului trecut, autorii abordând problemele rezervei succesoriale prin prisma reglementărilor existente în acel moment, iar a doua categorie însumează lucrările elaborate în ultimii 5 ani și până în prezent, autorii încercând să ajusteze teoriile clasice la realitățile juridice conform reformelor social-economice ce s-au derulat la etapa respectivă. A treia categorie de surse cuprinde publicațiile periodice și practica judiciară după punerea în aplicare a Codului civil al Republicii Moldova [9].

Deoarece la baza materiei succesiunii legale din Republica Moldova accentul s-a pus pe modelul Codului civil rusesc, astfel caracterul specific reglementărilor ambelor state privind rezerva succesorală fiind *inaptitudinea de muncă*, este evident că atât prin inerția conceptului legal, cât și prin compatibilitatea aspectelor teoretice un rol deosebit la elucidarea unor subiecte le-a revenit opiniilor doctrinare susținute de autorii ruși, întrucât ele vin să pună temelia succesiunii legale și a rezervei succesoriale, delimitând rezerva succesorală prin unele elemente definitorii proprii fiecărui mijloc de transmitere a rezervei succesoriale.

Printre sursele clasice elaborate în perioada prerevoluționară, un loc deosebit îi revine lucrării privind dreptul civil elaborată de eminentul savant rus O.S. Ioffe [10, p.317], care prin ideile inserate în cadrul lucrării sale a încercat să scoată în relief elementele de bază ale rezervei succesoriale, precum și unele aspecte ce țin de importanța relațiilor de rudenie în cadrul succesiunii legale.

Un alt protagonist al dreptului privat rusesc este E.A.Suhanov, în lucrarea sa *Dreptul civil* a expus unele opinii originale în materia succesiunii legale, prin intermediul cărora a elucidat aspecte referitoare la elementele definitorii ale rezervei succesoriale, parte componentă a succesiunii legale [11, p.251].

Printre cele mai recente studii din doctrina rusă, care au fost utilizate la elaborarea acestei investigații, se înscriu unele articole științifice ale autorului A. Erdelevski, în care autorul, analizând reglementările Codului civil al Federației Ruse cu privire la succesiune, expune și unele opinii privind succesiunea legală și rezerva succesorală [12, p.11].

În Federația Rusă, au fost susținute și teze de doctorat atât nemijlocit la subiectul abordat, cât și cu teme tangențiale subiectului abordat. Astfel, evidențiem teza de doctorat, cum ar fi cea realizată și susținută în anul 2007 de S.R. Nabiev [13, p.199], în care sunt abordate probleme ce vizează particularitățile rezervei succesoriale, parte a succesiunii legale, în situația când se moștenesc drepturile de autor asupra proprietății intelectuale pe care le generează legislația civilă a Federației Ruse.

Prezintă interes pentru cercetarea efectuată și teza de doctorat susținută în anul 2004 de G.I. Jarkova, în care autoarea reflectă și unele probleme legate de rezerva succesorală a cărei confirmării apar într-un articol aparte [14, p.24-26]. În cadrul acestuia autoarea promovează unele teze ce vizează regimul juridic al rezervei succesoriale elucidată prin prisma unei analize evolutive a acestei instituții de drept civil, făcându-se, totodată, o analiză comparativă cu rezerva succesorală reglementată de legislația străină.

O altă teză de doctorat susținută în 2010, în Federația Rusă, cu referință la subiectul abordat, este cea a autoarei A.V. Trapeznikova [15, p.175]. În această lucrare, autoarea face o analiză a legislației și doctrinei din Federația Rusă, în concluzie venind cu o apreciere a opiniilor contradictorii din doctrina rusă, precum și cu propuneri *de lege ferenda* referitoare la îmbunătățirea calității legislației ruse.

Printre cele mai interesante studii din doctrina rusă, care au fost utilizate la elaborarea acestei investigații, se înscriu articolele științifice semnate de Gh. Limansky. În acest articol, autorul promovează un studiu important asupra rezervei succesoriale reglementată de Codul civil al Federației Ruse, asupra succesorilor rezervatari și inaptitudinea de muncă a acestora

reglementată și de alte acte normative din Federația Rusă, precum și despre practica judiciară la examinarea litigiilor privind rezerva succesorală [16, p.18]. În același context este și articolul autorului rus B. Haskelberg, în care, analizând rezerva succesorală reglementată de Codul civil al Federației Ruse, autorul acordă o atenție deosebită cercetărilor opiniilor controversate asupra incapacității de muncă atât a succesorilor rezervatari, cât și a celor inapți de muncă și aflați la întreținerea defunctului cel puțin un an până la deces [17, p.22].

Este de menționat că și legislația ucraineană reglementează rezerva succesorală sub condiția *inaptitudinii de muncă* a succesorilor rezervatari. Astfel, art.1241 al Codului civil al Ucrainei prevede că pot fi succesorii rezervatari doar minorii, copiii maturi inapți de muncă ai defunctului, precum și soțul supraviețuitor, părinții acestuia, de asemenea, inapți de muncă. Cota rezervei este identică cu 1/2 cotă parte ce li s-ar cuveni fiind în calitate de succesorii legali [18, p.375].

Un loc deosebit în elucidarea problemei investigate i-a revenit doctrinei române, întrucât nici doctrina rusă, nici doctrina națională nu conțin studii detaliate în privința noțiunii și particularităților succesiunii legale, de realizare a rezervei succesoriale, a succesorilor rezervatari. Printre reprezentanții doctrinei române, care din cele mai vechi timpuri au abordat într-un mod mai detaliat instituția succesiunii legale, pot fi enumerați savanții: Dimitrie Alexandresco, C. Nacu, George Plastara, Mihai Eliescu, Ion Dogaru, Dan Chirică, Roberta Nițoiu, N. Jac Constantinescu, I.Ginoiu, I.Popa și alții.

În doctrina clasică română, problema succesiunii legale a fost abordată de eminentul savant Dimitrie Alexandresco, considerat fondatorul dreptului civil român. În lucrarea *Dreptul civil român, în comparațiune cu legile vechi și principalele legislațiuni străine. Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român*, cercetătorul a scos în evidență cele mai importante aspecte ale succesiunii legale trecute prin prisma legiurilor vechi și a legislației străine. În tomul IV al lucrării citate *supra*, autorul elucidează problemele referitoare la dispozițiile legale ale rezervei succesoriale [19, p.1902].

Un rol nu mai puțin important în cercetarea problemelor ce țin de succesiunea testamentară revine și civilistului George Plastara, care în lucrarea sa, *Curs de Drept civil român*, a abordat temeinic elementele principale ale succesiunii testamentare dar și legale, aducându-și aportul și asupra analizei rezervei succesoriale (în volumul III, *Succesiuni și liberalități* [20, p.1100].

Un aport deosebit la elucidarea valențelor constituționale ale dreptului de moștenire ca varietate a drepturilor fundamentale a fost adus de savantul român Ion Dogaru. Acestea sunt tratate detaliat în lucrarea *Bazele dreptului civil*, apărută de sub tipar în anul 2009. Dânsul, pentru prima dată, aduce claritate în ce privește limitele de extindere a normelor constituționale

asupra dreptului de moștenire, încercând să scoată în evidență dificultățile ce pot apărea în practica judiciară în ceea ce privește modul de realizare a dreptului de moștenire, oferind, totodată, unele soluții originale susceptibile să înlăture aceste dificultăți [21, p.290].

Putem evidenția o pleiadă de doctrinari care s-au pronunțat pe marginea noului Cod civil român privind dreptul de moștenire și instituțiile acestuia dintre care sunt: Fl.A. Baias, E.Chelaru, R.Constantinovici, I.Macovei (coordonatori), în lucrarea: *Noul Cod civil. Comentariu pe articole art.1-2664*, care au prezentat un comentariu deosebit asupra articolelor din Cod ce reglementează rezerva succesorală [22, p.998].

Merită a fi menționați și autorii G.Boroi, L.Stănciulescu cu lucrarea *Instituții de drept civil în reglementarea noului Cod civil* [23, p.4]; Mircea Mureșan, Sorin Fildan, Ștefan-Ioan Lucaciuc, cu lucrarea *Drept civil. Succesiuni*, care au reflectat în comentarii articolele din Cod referitoare la rezerva succesorală în conformitate cu noile reglementari [24, p.5].

În lucrarea autorului D.C. Florescu *Dreptul succesoral*, o atenție deosebită îi este acordată descrierii subtilităților rezervei succesoriale [25, p.213].

Un aport considerabil la elucidarea dreptului de moștenire, a rezervei succesoriale și a succesorilor rezervatari, în reglementarea noului Cod civil a fost adus de savantul român I. Genoiu, care dispune de monografii și numeroase articole științifice, scrise la tema abordată de noi. Aici, evidențiem: Genoiu I., *Dreptul la moștenire în noul Cod civil*, în care a analizat detaliat rezerva succesorală, succesorii rezervatari și modul de partajare a succesiunii în caz de rezervă succesorală reglementate în noul Cod civil român [26, p.264-303]. I.Genoiu este coautor la multe publicații din domeniul succesiunii, cum ar fi: Tema IX. *Succesiuni*, în: Neculaescu S., Mocanu L., Gheorghiu Gh., Genoiu I., Țuțuianu A., *Instituții de drept civil. Curs selectiv pentru licență* [27, p.230]; Genoiu I., Turza Al. *Drept succesoral. Caiet de seminar*, [28, p.240] etc.

Sunt de mare importanță pentru tema abordată și articolele științifice semnate de I.Genoiu: *Considerații în legătură cu dispozițiile generale ale Codului civil (Legea nr.287/2009) în materia opțiunii succesoriale* [29, p.24]; *Drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor în reglementarea noului Cod civil* [30, p.76], în care dumneaei expune părerea, ce o susținem, că ar fi fost firesc însă ca actualul Cod civil român să reglementeze în cuprinsul său, alături de drepturile succesoriale ale rudelor defunctului și de drepturile succesoriale ale statului asupra moștenirilor vacante, drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor. Ar fi fost asigurată astfel o reglementare completă și unitară a drepturilor succesoriale ale tuturor moștenitorilor, fapt deocamdată nerealizat *de lege lata*.

Prezintă un interes deosebit pentru cercetarea noastră și articolele științifice ale autorului român I. Popa, printre care: *Rezerva succesorală și moștenitorii rezervatari în reglementarea*

noului Cod civil, în care sunt consacrate asupra analizei reglementărilor moștenitorilor rezervatari și rezervei succesoriale câteva articole (art.1086-1090) cuprinzând sintetic întreaga problemă pe care și noi o supunem analizei. D-lui accentuează că urmărind ordinea stabilită de legiuitor prin art.1087, vom analiza mai întâi situația soțului supraviețuitor ca moștenitor rezervatar, după care vom aborda aspectele principale ale rezervei succesoriale aparținând descendenților și ascendenților privilegiați ai defunctului. Vom porni în analiza temei propuse de la situația *de lege lata* a rezervatarilor precizați *supra* urmărind evoluția în timp a instituției rezervei și, mai ales, conturarea acesteia în noua reglementare [31, p.32].

Evidențiem și manualul de drept succesoral al autoarei Anica Nicoleta Gheorghe, în care se expune și asupra rezervei succesoriale, caracterizând noțiunea, caracterele și succesorii rezervatari [32, p.148-149].

La dezvoltarea instituției succesiunii legale o contribuție deosebită au adus autorii autohtoni *Petru Nichitiuc, Elena Constantinescu, Gheorghe Chibac, Andrei Bloșenco*, precum și autorii *Comentariului Codului civil*, care au încercat să pună primele pietre la temelie acestei subramuri de drept. Nu poate fi lăsată în umbră nici contribuția autorilor autohtoni – *Vasile Crețu, Violeta Cojocaru, Eugenia Cojocari, Galina Bostan, Oxana Robu, Vitalie Pistruga, Veronica Gîsca, Igor Șeremet, E. Neaga*, care într-o serie de articole științifice au dezvoltat instituția succesiunii legale, chiar și rezerva succesorală, oferind și propuneri *de lege ferenda* care necesită a fi luate în considerare de legiuitorul nostru.

Încă în perioada sovietică printre primele tratări teoretice din doctrina națională axată pe probleme majore în materia succesiunii a fost lucrarea elaborată de către savantul P.S. Nikitiuk [33, p.553]. În această lucrare, autorul a evidențiat și elementele definitorii ale succesiunii legale, particularitățile acesteia, elucidând drepturile legale succesoriale, totodată și unele aspecte vizând capacitățile generale și rezervatari ale succesorilor de a moșteni bunurile defunctului, precum și procedura de realizare a succesiunii legale.

Un aport pronunțat la dezvoltarea doctrinei naționale în materia succesiunii a adus și savantul Eugenia Cojocari. Astfel, încă în 1998 în lucrarea sa *Drept notarial* [34, p.79-89] a expus aspecte teoretice și procedurale privind succesiunea atât legală, cât și testamentară. Nu putem trece cu vederea *Notele de curs la dreptul succesoral și procedura notarială*, în care se elucidează și rezerva succesorală [35, p.388], articolele științifice: *Rudenia, cerință de bază a chemării la succesiune, a moștenitorilor legali în ordinea claselor succesoriale* [36, p.756]; *Rolul, importanța și particularitățile raportului de drept succesoral* [37, p.23]; *Considerații generale asupra materiei și instituției succesiunii* [38, p.33]; *Aspectul legal și doctrinar al statutului juridic al descendenților rezervatori din Republica Moldova* [39, p.156-161] și altele.

Prezintă interes pentru studiul realizat și lucrarea *Drept succesoral*, creată de un grup de specialiști în care un capitol aparte este dedicat rezervei succesoriale [40, p.249-280].

Este importantă implicarea la dezvoltarea doctrinei naționale în materia succesiunii a civilistului Elena Constantinescu. Astfel, în teza de doctorat, intitulată *Unele aspecte ale dreptului succesoral al Republicii Moldova*, susținută în anul 1996 [41, p.7], dânsa a efectuat o analiză detaliată a reglementărilor privind succesiunea legală și cea testamentară din perioada sovietică elaborând în acest sens un șir de propuneri *de lege ferenda*, de care a ținut cont legiuitorul la elaborarea reglementărilor în materia succesiunii din actualul Cod civil. În această lucrare sunt elucidate detaliat cele mai importante aspecte ale succesiunii testamentare desprinse din conținutul reglementărilor lapidare cuprinse în vechiul Cod civil.

Sunt analizate opiniile și ideile promovate de autorii autohtoni Sergiu Băieșu și Nicolae Roșca, în lucrarea lor *Drept civil*, în care acești doi savanți au pus bazele teoretice ale condițiilor de valabilitate a actelor juridice civile, ce au și servit drept reper teoretic pentru alți doctrinari la individualizarea particularităților ce țin de realizarea condițiilor de valabilitate și a actelor juridice succesoriale [42, p.54].

Este importantă contribuția în materia succesiunii și, îndeosebi, a succesiunii testamentare a autoarei Iu.Bănărescu, care atât în teza de doctorat, cât și în articole științifice a dezvoltat doctrina națională. Evidențiem articolele: *Valențele constituționale asupra dreptului de moștenire și incidente terminologice* [43, p.51]; *Fundamentul dreptului de moștenire și teoriile doctrinare* și altele [44, p.51-62].

Nu putem să nu menționăm aportul în materia succesiunii legale a autoarei O. Robu, care atât în teza de doctorat, cât și în articole științifice a dezvoltat doctrina națională în domeniul succesiunii legale. Relevăm articolele: *Clasele de succesori legali (Comentariu la noul Cod civil al Republicii Moldova)* [45, p.51]; *Locul și importanța deschiderii succesiunii* [46, p.56]; *Data deschiderii succesiunii și importanța ei* [47, p.4]; *Nedemnitatea succesorală* [48, p.30] etc.

Făcând o analiză asupra studiilor din doctrina autohtonă și din cea străină ce se referă la rezerva succesorală, este de menționat că majoritatea subiectelor din cadrul prezentei lucrări, cum ar fi principiile și caracterele speciale ale rezervei succesoriale, îndeosebi *inaptitudinea de muncă*, precum și determinarea corelației dintre liberalități și rezerva succesorală, caracterizarea particularităților succesorilor rezervatari descendenți și ascendenți, a soțului supraviețuitor, n-au fost abordate până în prezent în doctrina națională, din care motiv autorul n-a putut utiliza anumite surse teoretice autohtone la abordarea acestor subiecte.

Având în vedere că dreptul de moștenire este recunoscut de către doctrină [49, p.8-17] ca un drept fundamental al persoanelor fizice, este evident că printre subiectele abordate în cadrul

acestei investigații un loc deosebit a fost atribuit valențelor constituționale ale dreptului de moștenire, prin intermediul cărora autorul a încercat să individualizeze locul dreptului de moștenire în sistemul valorilor fundamentale garantate de Constituția Republicii Moldova, precum și importanța rezervei succesoriale ca modalitate de protecție a succesorilor rezervatari *inapți de muncă*. La elucidarea acestui subiect, a fost realizată o analiză comparativă a reglementărilor constituționale care vin să garanteze realizarea dreptului de moștenire și să protejeze succesorii rezervatari, accentul fiind pus pe interferența acestora cu reglementările din Codul civil al Republicii Moldova.

Tendențele de constituționalizare a dreptului public și a celui privat, extinse în doctrina europeană [50, p.54], ne-au determinat să facem o analiză a reglementărilor legislației naționale în acest domeniu pentru a stabili finalitățile juridice ale garanțiilor constituționale în materie de moștenire. Apreciind finalitățile juridice ale acestei garanții constituționale, am stabilit că prevederile de la alin.(6) art. 46 din Constituția Republicii Moldova ar putea crea în practică unele dificultăți ce țin de realizarea în mod corespunzător a acestui drept fundamental de către legiuitor, precum și de către moștenitorii rezervatari, ceea ce, în consecință, ar putea servi drept temei de invocare a excepției de neconstituționalitate a unor reglementări din Codul civil sau din alte legi organice ce-și pot extinde efectele asupra acestui drept. Drept urmare, susținem opiniile doctrinare ce propun de a fi introduse modificări în Constituție.

1.2. Rezerva succesorală prin prisma prevederilor legale a țărilor-membre ale Uniunii Europene

Crearea în anul 1950 a Comunității Economice Europene, în prezent Uniunea Europeană, a accelerat, în mod semnificativ, mișcarea populației între statele europene. Aceasta a cunoscut un nivel spectaculos în ultimele decenii, determinată de internaționalizarea afacerilor, creșterea afluenței lumii vestice, extinderea perioadelor de pace, ridicarea progresivă a barierelor, dezvoltarea mijloacelor de transport și mobilitatea forței de muncă. Dobândirea unei reședințe secundare în străinătate este un element care determină, în mod cert, o creștere a numărului succesiunilor cu element de extraneitate. Dreptul succesoral este o sursă inepuizabilă de studiu, practic neexistând un alt domeniu al dreptului civil în care soluțiile naționale să prezinte o varietate atât de mare. Explicația acestei varietăți se găsește în influența tradițiilor și a cutumelor, care și-a pus amprenta în acest domeniu. Forța tradiției a frânat circulația modelelor naționale dincolo de frontiere, ca și eforturile de armonizare la nivel internațional [51, p.28]. Prin urmare, am cercetat doar regimul legal aplicabil rezervei succesoriale în țările-membre ale Uniunii Europene.

Unul din principiile sacre privind dreptul de proprietate, în general, și una din formele acestuia – dreptul de proprietate privată, este principiul libertății de a dispune de bunurile aflate în această proprietate. Prevederile Codului civil al Republicii Moldova prin articolul 1505, conform căruia succesorii de clasa I inapți pentru muncă au dreptul de a moșteni, independent de conținutul testamentului, cel puțin o doime cotă-parte din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia în caz de succesiune legală [9], pun bazele unei reglementări care încalcă principiul libertății de a dispune de proprietate. Tendința de integrare europeană a statului nostru Republica Moldova ne-a sugerat ideea de a face o retrospectivă de studiu asupra legislației ce reglementează rezerva succesorală în majoritatea statelor-membre ale Uniunii Europene.

Actualul Cod civil al României vine cu o definiție privind rezerva succesorală, formulată și de doctrină. Astfel, potrivit dispozițiilor art.1086: *rezerva succesorală este partea din bunurile moștenirii la care moștenitori rezervatari au dreptul în virtutea legii, chiar împotriva voinței defunctului, manifestată prin liberalități și dezmoșteniri* [52]. Deci una din țările-membre ale Uniunii Europene vine cu o îngrădire a liberalităților. Aceste prevederi se aplică pentru succesiunile persoanelor decedate după 1 octombrie 2011.

Pentru succesiunile persoanelor decedate anterior acestei date, se aplică prevederile vechiului Cod civil. Legislația română acordă dreptul la o rezervă succesorală soțului decedatului și descendenților săi (copiii sau – în cazul în care aceștia au decedat anterior – nepoții). Atunci când defunctul nu are descendenți, dreptul la rezerva succesorală le revine părinților săi. Beneficiarul rezervei succesoriale nu poate să renunțe la rezervă atâta timp, cât trăiește persoana despre a cărei rezervă este vorba (înțelegerile privind succesiunile nedeschise sunt interzise). Rezerva succesorală a fiecărui moștenitor rezervatar este de jumătate din cota de care ar fi beneficiat ca moștenitor legal în lipsa liberalităților sau a dezmoștenirilor din testament. Din analiza reglementărilor CCR cu privire la rezerva succesorală, observăm că liberalitatea se îngrădește tot cu 1/2 cotă-parte din averea succesorală și nu este prevăzută condiția privind *inaptitudinea de muncă* a succesorilor rezervatari.

Belgia. Legea belgiană privind succesiunea, și anume, Codul civil [53] conține reglementarea rezervei succesoriale, potrivit căreia o parte minimă (rezervă succesorală) din succesiune revine, în mod obligatoriu, soțului supraviețuitor, copiilor și tatălui, și mamei decedatului. Această rezervă succesorală se ridică la jumătate din succesiune dacă există un copil (sau descendent), la 2/3 în prezența a doi copii și la 3/4 dacă sunt trei copii sau mai mulți. Dacă nu există descendenți și nici soț supraviețuitor, tatăl și mama, defunctului, au dreptul fiecare la un sfert din succesiune. Soțul supraviețuitor primește întotdeauna, cel puțin, dreptul de uzufruct asupra unei jumătăți din bunurile care compun moștenirea. În această jumătate, va figura, cel

puțin, dreptul de uzufruct asupra imobilului care servește de locuință principală și asupra mobilei care se află în el. Dacă testatorul a ales să nu ia în considerare rezerva succesorală în testamentul său și moștenitorii sunt de acord să-i respecte dorințele, atunci testamentul va putea fi aplicat. Dar cei a căror rezervă succesorală nu a fost respectată și care vor să o revendice beneficiază de o acțiune în reducere. Astfel legislația belgiană prevede aceeași listă de persoane ce pot pretinde la rezerva succesorală cu excepția inaptitudinii de muncă și schimbarea mărimii cotei succesoriale în funcție de numărul descendenților, adică a copiilor și a altor rezervatari.

În Germania, actul normativ principal, Constituția, garantează libertatea de a testa. Cu toate acestea, există anumite măsuri de siguranță pentru protecția familiei testatorului. Codul civil german reglementează rezerva succesorală în paragrafele 2303 până la 2338 (*Pflichtteil*). În esență, moștenitorii rezervatari (descendenții, părinții, soțul sau partenerul supraviețuitor) au un drept de creanță în bani, reprezentând jumătate din cota lor succesorală, la care ar fi avut vocație succesorală legală, în lipsa testamentului. Aceștia sunt protejați și împotriva liberalităților *inter vivos* încheiate de cel despre a cărui succesiune este vorba, care pot fi supuse reducerii până la întregirea rezervei, dacă nu sunt mai vechi de zece ani. În anumite condiții, prevăzute de paragraful 2333 BGB *de cuius* îl poate exclude pe descendent de la beneficiul rezervei succesoriale. Este vorba, în principal, de atentat la viața, sănătatea, integritatea fizică a testatorului, a soțului său sau a altor descendenți; de încălcarea cu rea-credință a obligației legale de întreținere față de testator sau când împotriva voinței testatorului descendentul duce un mod de viață lipsit de demnitate și imoral [54]. Legea prevede că timp de 30 de zile de la deschiderea succesiunii, moștenitorii trebuie să asigure întreținerea acelor membri ai familiei (inclusiv partenerului) cu care defunctul conviețuise. Aceștia au dreptul, de asemenea, de a folosi în continuare locuința familială și bunurile din ea. Dacă la data deschiderii succesiunii un succesor era pe cale de a se naște, mama are dreptul să pretindă asigurarea celor necesare până la nașterea copilului, dacă este în nevoie (§ 1963 BGB). Pe de altă parte, soțul supraviețuitor și copiii au dreptul de a cere plata rezervei succesoriale care li se cuvine. Dacă defunctul fusese obligat să plătească pensie de întreținere fostului soț, această obligație se transmite, de la data decesului, către moștenitori.

Descendenții moștenitori au obligația (dacă *de cuius* nu a dispus altfel) să raporteze donațiile primite de la acesta în timpul vieții. În vederea calculării rezervei succesoriale, se adaugă valoarea donațiilor făcute terților, care nu sunt mai vechi de zece ani în raport cu data deschiderii succesiunii. În privința soțului (sau a partenerului înregistrat) termenul curge de la data desfacerii căsătoriei, respectiv a despărțirii partenerilor. Dacă se încheiase un pact succesoral, iar ulterior *de cuius* a donat un bun cu intenția de a diminua drepturile beneficiarului

pactului, moștenitorul contractual poate cere donatarului restituirea donației, cu referire la îmbogățirea fără justă cauză (§ 2287 BGB). Deci, numai descendenții (și, în lipsa acestora, părinții (ascendenții)) și soțul supraviețuitor au dreptul la rezerva succesorală. Aceasta reprezintă jumătate din partea moștenită în cadrul succesiunii legale. Nu este vorba decât de un drept de creanță pe care beneficiarul trebuie să-l exercite în termenul legal. În legislația Germaniei, de asemenea, lipsește prevederea condiției inaptitudinii de muncă a rezervatarilor, iar la succesiunea rezervatară sunt chemați doar copiii și soțul supraviețuitor și numai în lipsa acestora pot pretinde la rezervă ascendenții.

Potrivit Constituției din 1978, **în Spania**, organizarea statală cuprinde, pe lângă statul central, șaptesprezece regiuni autonome. Din punctul de vedere al dreptului succesoral, numai șase dintre acestea au reguli proprii, restul teritoriului fiind guvernat de Codul civil spaniol [55]. Au un regim succesoral propriu regiunile Catalonia, conform Codului succesiunilor din 1991 și Compendiumului de drept civil, revizuit în 1993; Aragon cu Compendiumul de drept civil din 1985, Legea succesorală din 1999 și Legea privind regimul matrimonial și dreptul văduvei la pensie viageră din anul 2003; Navarra conform Compendiumului de drept civil din 1973; Țara Bascilor care are Legea de drept civil a Țării Bascilor din 1992, revizuită în 1999; Insulele Baleare și Galiția, având Compendiumul de drept civil al Insulelor Baleare revizuit în 1990.

O particularitate deosebită a legislației din Spania cu privire la rezerva succesorală, care limitează libertatea de a face testament, este determinată fie de Codul civil al Spaniei, fie de legile comunității autonome în cauză, atunci când este vorba despre **Aragon, Insulele Baleare, Catalonia, Navarra, Galiția sau Țara Bascilor**. Rezervatarul după legislația Spaniei este întotdeauna un moștenitor obligat, ceea ce înseamnă că el trebuie să accepte moștenirea. Totuși, în câteva comunități autonome, rezervatarul nu are decât o creanță obligatorie contra moștenitorilor testamentari sau contra masei succesoriale. Dispune de drept la rezerva succesorală soțul decedatului, descendenții decedatului și (în lipsa descendenților), părinții sau ceilalți ascendenți ai decedatului. În Codul civil spaniol există o întreagă secțiune care se referă la rezerva succesorală (*De las legitimas*) art.806-847. Ea este privită ca o parte din moștenire și restrânge în felul acesta libertatea testamentară. În conformitate cu Codul civil spaniol, rezervele succesoriale ale tuturor persoanelor aflate cu drept de moștenire pot reprezenta cel mult 2/3 din succesiune. În comunitățile autonome, ele pot atinge 4/5 din succesiune și cu specificități datorate provenienței bunurilor. Moștenitorul rezervatar nu poate renunța la rezerva sa succesorală înaintea decesului defunctului. Renunțarea este admisă doar după decesul defunctului. Ea trebuie să facă obiectul unui act notarial sau trebuie să fie admisă de un tribunal. Renunțarea produce, de asemenea, efecte pentru descendenții celui care renunță. După cum

vedem în Spania, de asemenea, nu există condiția inaptitudinii de muncă a rezervatarilor, iar cota rezervei succesoriale variază în funcție de calitatea și numărul succesorilor, și este mai mare decât în Republica Moldova.

În Italia, principalul izvor de drept în materia succesiunilor îl reprezintă Codul civil, Cartea a doua, articolele 456-809 (*Delle Successionni*) [56]. Legislația italiană consacră dreptul la o rezervă succesorală pentru soțul decedatului, descendenții și ascendenții acestuia. Este stabilit că dacă există un copil, el are dreptul la rezervă din jumătatea patrimoniului succesoral. În cazul când sunt mai mulți copii, aceștia au dreptul la $\frac{2}{3}$. Atunci când este un soț și un copil, rezerva succesorală este de $\frac{2}{3}$. În cazul în care este un soț și mai mulți copii, rezerva este de trei sferturi, iar când sunt numai ascendenți, rezerva este de $\frac{1}{3}$. Dacă soțul vine la moștenire în concurs cu ascendenți, rezerva succesorală a soțului reprezintă jumătate, iar cea a ascendenților este de un sfert. În toate cazurile, legea prevede că soțul are dreptul de uz, de a locui în casa conjugală, proprietatea decedatului sau a amândurora, precum și dreptul de uz de folosire a mobilelor din locuință. Deci, soțul supraviețuitor are drept de abitație. Beneficiarii rezervei succesoriale nu pot să renunțe la rezervele lor succesoriale înainte de decesul defunctului. Nimeni nu poate renunța la o succesiune înainte de deces. În aspect de drept internațional privat, în cazul succesiunii unui cetățean italian, alegerea legii aplicabile succesiunii nu poate afecta dreptul moștenitorilor rezervatari, care locuiesc în Italia la data deschiderii succesiunii [57].

Din cele expuse, reiese că și legislația italiană nu prevede „inaptitudinea de muncă” în calitate de condiție obligatorie pentru succesorii rezervatari, iar mărimea cotei rezervei succesoriale depinde de diversitatea rezervatarilor (adică soț supraviețuitor, descendenți, ascendenți) de numărul descendenților și calitatea pretendenților.

Portugalia. Dreptul succesoral portughez prin intermediul Codului civil, adoptat în 1966, oferă dreptul la o cotă legitimă în favoarea soțului/soției supraviețuitor, a ascendenților și a descendenților persoanei decedate, și anume, la o parte dintre bunurile de care testatorul nu poate dispune. Această cotă legitimă este de jumătate din patrimoniul succesoral, dacă sunt numiți succesorii doar soțul/soția (supraviețuitor) sau doar părinții persoanei decedate sau de $\frac{1}{3}$ dacă sunt numiți succesorii ascendenți de gradul doi sau de grad mai îndepărtat [58]. Această cotă este tot de jumătate dacă este numit succesor un singur descendent. În toate celelalte cazuri, cota legitimă este întotdeauna de $\frac{2}{3}$ din valoarea moștenirii. Renunțarea prealabilă la această cotă legitimă nu este posibilă. Valoarea cotei indisponibile se verifică în prezența moștenitorilor numiți succesorii în momentul decesului, deoarece aceasta va constitui întotdeauna o limitare a libertății de a lăsa prin testament, reducând astfel dispozițiile testamentare eventual făcute în conformitate cu legea, în scopul de a garanta moștenitorilor cota lor legitimă. Din analiza

legislației portugheze reiese că la rezerva succesorală pot pretinde succesori atât de gradul I (clasa), cât și de gradul II, în funcție de calitatea acestora variază mărimea cotității din patrimoniul succesoral și lipsește condiția de *inaptitudine de muncă*.

Franța. Legislația franceză, și anume, Codul civil, consacră dreptul la o rezervă succesorală numai pentru descendenții decedatului (copii, nepoți ș.a. cu condiția să vină în rang util) și ai soțului decedatului [59]. Ascendenții și colateralii nu au drepturi rezervatate. Aceste drepturi rezervatate care limitează libertatea de lăsare prin testament nu pot depăși 3/4 din succesiune. Moștenitorii rezervatari nu pot renunța la rezervă (cu excepția cazului în care renunță la succesiune). În schimb, ei pot să renunțe anticipat la acțiunea în reducere a liberalităților excesive. Deci, legislația franceză prevede dreptul la rezerva succesorală doar pentru copiii și soțul supraviețuitor, iar cota din patrimoniul succesoral este mai mare decât cea prevăzută de legislația din Republica Moldova. Lipsește și prevederea legală referitor la *inaptitudinea de muncă* a succesorilor rezervatari.

Letonia. Codul civil letonian prevede că în cazul în care decedatul a întocmit un testament fără a lăsa o parte din bunuri rudelor celor mai apropiate, legea letonă garantează dreptul la o rezervă succesorală în beneficiul soțului/soției decedatului, al descendenților (copiii decedatului sau – dacă și aceștia au decedat – nepoților) și, în lipsa descendenților, în beneficiul părinților decedatului. Codul civil nu prevede nicio rezervă succesorală pentru bunicii și frații celui decedat. Beneficiarii rezervei succesoriale pot renunța la această rezervă înainte de deschiderea succesiunii, printr-un contract încheiat între viitorul decedat și viitorul moștenitor rezervatar. Contractul trebuie să fie întocmit în formă scrisă [60]. Deci și legislația letonă prevede anumite subtilități referitoare la persoanele cu drept de rezervă succesorală, la perioada și modul în care își pot realiza dreptul de refuz la rezerva succesorală. De asemenea, lipsește o reglementare privind *incapacitatea de muncă* a rezervatarilor.

În Lituania (paragraful 1.62 Codul civil lituanian) [61], moștenitorii rezervatari care au reședință în țară moștenesc rezerva succesorală potrivit legii țării.

Dreptul cutumiar englez (*Common Law of England*) este format din decizii judecătorești, cutume și doctrină; este așadar necodificat. Dreptul englez contemporan este bazat atât pe conceptele desprinse din *Common Law of England*, cât și pe cele de origine romană, feudală. Din ce în ce mai mult însă, în calitate de fost stat-membru al Uniunii Europene, Marea Britanie a transpus în legislația sa, prin adoptarea unor legi, directivele comunitare. De asemeni, prin adoptarea unor legi au fost introduse în ordinea de drept dispozițiile unor convenții internaționale. De pildă, *Wills Act* din 1963 a introdus Convenția de la Haga din 1961 privind

conflictele de legi în materie de formă a dispozițiilor testamentare, la care este parte și Republica Moldova.

Țara Galilor, Irlanda de Nord. Potrivit legii engleze sau legii din Irlanda de Nord, nu există părți fixe din avere pentru soț sau pentru copiii testatorului. Cu toate acestea, dacă testatorul decedat avea domiciliul în Anglia, în Țara Galilor sau în Irlanda de Nord, soția sau soțul celui decedat, sau un copil al celui decedat, sau orice altă persoană care imediat înainte de momentul decesului au fost la întreținere, în întregime sau parțial, de către decedat, poate formula cerere în instanță pe motivul că modul care s-a dispus de averea celui decedat, în baza testamentului sau a legii privind succesiunea *ab intestat*, nu este de natură să asigure bunuri financiare rezonabile solicitantului. În acest caz, instanța poate decide efectuarea de plăți din averea netă sau transferul de proprietăți [62, p.338]. Analizând legislația în vigoare engleză, observăm că aici sunt prevederi legate de persoane aflate la întreținere, dar legiuitorul nu concretizează în care temei (adică erau sau nu persoanele inapte de muncă). Aceste persoane dispun de dreptul de a ataca în judecată conținutul testamentului referitor la plata lor de întreținere.

În conformitate cu legislația din **Scoția**: soțul supraviețuitor sau partenerul civil și copiii au dreptul de a-și urmări „drepturile legale” ce rezultă din bunurile mobile ale decedatului (nu și din bunurile imobile). Soțul supraviețuitor moștenește o treime din bunurile mobile ale decedatului, dacă acesta a lăsat în urma sa copii (sau jumătate din acestea, dacă decedatul nu a lăsat copii). Copiii moștenesc o altă treime din bunurile mobile ale decedatului, dacă decedatul a lăsat în urmă un soț, o soție sau un partener civil (sau jumătate din acestea dacă decedatul nu a lăsat în urmă un soț, o soție sau un partener civil). Fiecare copil are o pretenție egală. Deci, în conformitate cu legislația scoțiană, în calitate de succesori rezervatari pot fi doar soții supraviețuitori, indiferent dacă relațiile lor au fost sau nu legalizate, precum și copiii. Drepturile acestora se referă și la bunurile mobile ale defunctului. Diferă mărimea cotei-părți din averea bunurilor mobile, în funcție de calitatea și numărul succesorilor rezervatari. Dacă la moștenire pretind mai mulți copii rezervatari, valoarea cotelor din avere este egală. Nu sunt stipulări legale privind incapacitatea de muncă.

În **dreptul suedez**, succesorul devine comoștenitor în funcție de rezerva sa succesorală, chiar dacă decedatul a numit un alt moștenitor. Doar descendenții decedatului (și nu soții sau părinții) pot invoca acest regim. Rezerva succesorală se ridică la jumătate din partea succesorală legală. Moștenitorul rezervatar trebuie să facă cunoscut dreptul său la o rezervă succesorală în termen de 6 luni din momentul în care a luat cunoștință de existența testamentului. Deci legislația suedeză prevede dreptul la rezerva succesorală doar pentru

copii, cu condiția realizării acestuia în timp de 6 luni după ce a luat cunoștință de existența testamentului și nu după decesul părintelui, așa cum este prevăzut în legislația Republicii Moldova. Lipsesc prevederile legale referitoare la incapacitatea de muncă a acestora.

Cipru. În baza legii cipriote, părinții, soțul/soția și descendenții celui decedat sunt moștenitori rezervatari. Ei au drept de moștenire chiar dacă testatorul a dispus altfel. Dacă în urma decedatului rămân descendenți și soțul/soția, soțul/soția și copiii (sau descendenții copiilor decedați) sunt moștenitorii rezervatari a 3/4 din avere. Dacă în urma decedatului nu rămân descendenți, dar rămân soțul/soția și/sau un părinte, părinții și soțul/soția sunt moștenitorii rezervatari a jumătate din avere. Între moștenitorii rezervatari, averea se distribuie conform regulilor succesiunii *ab intestat*. Rezerva succesorală se aplică în totalitate numai dacă decedatul era cetățean cipriot. Dacă decedatul sau tatăl acestuia s-a născut în Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord sau într-o altă țară din Commonwealth, acesta poate dispune în mod liber de întreaga sa avere prin testament. Cetățenii altor țări sunt liberi să dispună de bunurile mobile, cu toate acestea, rezerva succesorală legală se va aplica bunurilor lor imobile situate în Cipru [63]. După cum se vede, este diferită legislația cipriotă cu privire la rezerva succesorală. Aceasta variază în funcție de cetățenia defunctului și locul aflării bunurilor imobile succesoriale. Lipsesc prevederi legale referitoare la incapacitatea de muncă.

Legea estoniană prevede o rezervă succesorală, acea parte a succesiunii destinată în mod obligatoriu unui moștenitor, destinată soțului/soției decedatului și descendenților, respectiv copiilor acestuia. În cazul în care copiii sunt deja decedați, rezerva este destinată nepoților. În sfârșit, legea estoniană acordă o rezervă părinților defunctului, în cazul în care acesta nu are descendenți, adică copii. Rezerva succesorală, care limitează libertatea de întocmire a unui testament, reprezintă jumătate din valoarea părții din masa succesorală ce îi revine moștenitorului de drept. În cazul în care în urma decedatului rămân soțul/soția și copiii, acesta are dreptul să înstrăineze doar jumătate din succesiune. Moștenitorii rezervatari pot renunța la rezervă înainte de deschiderea succesiunii, printr-un contract încheiat între viitorul defunct și viitorul moștenitor de drept. Contractul trebuie legalizat la notar [64]. Nu sunt reglementări referitoare la inaptitudinea de muncă a rezervatarilor.

Conform **legilor finlandeze**, succesorul devine comoștenitor în funcție de rezerva sa succesorală, chiar dacă decedatul a numit un alt moștenitor. Decedatul poate totuși să dispună ca rezerva succesorală să fie vărsată în bani. Și invers, moștenitorul rezervatar poate și el să ceară ca rezerva succesorală să-i fie vărsată în bani. Numai descendenții decedatului (și nu soții sau părinții) pot să invoce acest regim. Rezerva succesorală se ridică la jumătate

din partea succesoră legală. Moștenitorul rezervatar trebuie să-și exercite dreptul la o rezervă succesoră în termen de un an din momentul în care a luat cunoștință de existența testamentului. Deci legislația finlandeză oferă dreptul la rezerva succesoră care este în mărime de o jumătate din tot patrimoniul succesor, doar copiilor defunctului, independent de capacitatea de muncă și prevede un termen de acceptare mai mare, adică de un an. O particularitate pentru această legislație este și posibilitatea de a cere ca rezerva succesoră să-i fie vărsată în bani.

În baza **legii finlandeze**, chiar dacă testatorul nu a dispus de bunuri în favoarea soțului/soției și a copiilor săi, se vor aplica următoarele drepturi legale și se vor face următoarele dispuneri pentru soțul/soția și copiii acestuia.

Dacă în urma testatorului rămâne soțul/soția, dar nu rămân copii, soțul/soția are dreptul de a moșteni jumătate din avere. În cazul când în urma testatorului rămân soțul/soția și copiii, soțul/soția va avea dreptul de a moșteni o treime din avere.

Copiii, în cazul în care, în urma unei cereri formulate de către copiii testatorului sau de către o altă persoană în numele lor, instanța consideră că testatorul nu și-a îndeplinit obligația morală de a face dispunerile corespunzătoare în favoarea copiilor săi, conform mijloacelor sale, prin testament sau în alt mod, instanța poate decide efectuarea acestor dispuneri din averea decedatului, în favoarea copiilor acestuia, după cum consideră de cuviință [65].

Din analiza legislației cu privire la succesiune a Irlandiei reiese că la rezerva succesoră, independent de capacitatea de muncă, au dreptul soțul supraviețuitor și copiii defunctului. Mărimea cotei-părți a rezervei succesorale a soțului supraviețuitor variază în funcție de numărul copiilor defunctului.

Potrivit **legislației luxemburgheze**, numai descendenții decedatului (copiii sau – dacă copiii sunt deja predecedați în momentul decesului – copiii acestora) au dreptul la rezerva succesoră, dar nu soțul și nici ascendenții. Rezerva succesoră, care limitează libertatea de întocmire a unui testament, se ridică la jumătate din partea succesoră legală, dacă în urma decedatului a rămas un singur copil, la 2/3 din succesiune dacă au rămas doi copii și la 3/4 din succesiune dacă au rămas trei copii sau mai mulți. Moștenitorul rezervatar nu poate să renunțe la rezerva succesoră înaintea decesului persoanei.

După cum se vede din informația prezentată, numărul succesorilor rezervatari este și mai mic. Îndiferent de incapacitatea de muncă, aici, la rezerva succesoră pot pretinde doar copiii, iar cota rezervei succesorale crește direct proporțional cu numărul acestora. Astfel, un

copil poate pretinde la o jumătate din averea succesorală, doi copii la 2/3, trei copii și mai mulți la 3/4 din averea succesorală [66].

Legea malteză acordă dreptul la o rezervă succesorală (respectiv o parte din avere, chiar dacă testatorul a dispus altfel) în beneficiul soțului/soției și descendenților decedatului (copiii acestuia sau, în cazul în care aceștia sunt decedați, nepoților, bunicilor). Copiii primesc 1/3 din avere. În cazul în care decedatul lasă în urma sa cinci sau mai mulți copii, rezerva succesorală cuvenită acestora se ridică la jumătate din succesiune. Împreună cu descendenții decedatului, soțul supraviețuitor primește un sfert din succesiune. În lipsa descendenților decedatului, soțul supraviețuitor primește 1/3 din succesiune. Deci sunt particularități la reglementarea rezervei succesorală în legislația țării Malta care oferă dreptul la rezervă, indiferent de capacitatea de muncă, doar soțului supraviețuitor și descendenților, excluzând din lista moștenitorilor rezervatari ascendenții. Variaza și mărimea cotei succesorală a acestora în funcție de numărul copiilor [67].

Legea poloneză [68] consacră dreptul la o rezervă succesorală pentru soțul decedatului, pentru descendenții acestuia (copiii săi sau – în cazul în care copiii sunt predecedați – nepoții săi) și pentru părinții decedatului, adică ascendenții. De notat că beneficiarii rezervei succesorală pot să-și solicite doar rezervă succesorală, dacă doresc acest lucru. În total, aceste drepturi rezervatari care limitează libertatea de a face testament nu pot depăși două treimi din succesiune. Beneficiarii rezervei succesorală pot renunța la rezervă, înaintea deschiderii succesiunii, printr-un contract încheiat între viitorul decedat și viitorul moștenitor rezervatar. Pentru acest contract este necesară forma notarială (actul autentificat). Deci, în legislația poloneză privind rezerva succesorală nu se fac restricții privind incapacitatea de muncă, iar mărimea cotei rezervei succesorală este de 2/3 din toată averea succesorală.

Legea cehă, și anume, Codul civil, consacră dreptul la rezerva succesorală pentru descendenții decedatului (copiii acestuia sau – în cazul în care copiii sunt predecedați – nepoții acestuia). Nici soțul supraviețuitor, nici ascendenții nu au drept la o rezervă succesorală. Rezerva succesorală poate ajunge până la totalitatea succesiunii în cazul în care decedatul a fost celibatar și a lăsat un copil minor. Valoarea rezervei succesorală variază în funcție de vârsta beneficiarului (minor/major) și în funcție de numărul moștenitorilor. Beneficiarii rezervei succesorală nu pot renunța la rezervă. Există doar posibilitatea acceptării sau renunțării la întreaga succesiune. Dar în cadrul pactului succesoral dintre moștenitori, beneficiarul rezervei succesorală își poate da acordul pentru a obține mai puțin din masa succesorală decât i s-ar fi cuvenit din rezerva succesorală [69]. Deci, în Cehia,

rezerva succesorală este nu numai un drept dar și o obligație. Copiilor defunctului, independent de capacitatea lor de muncă, averea succesorală poate fi transmisă integral.

Slovacia. O parte din moștenire este rezervată descendenților decedatului. Această rezervă succesorală se ridică la jumătate din partea succesorală legală a moștenitorului rezervatar respectiv. În prezența unor descendenți minori, rezerva succesorală a acestora se ridică la valoarea integrală a părții lor succesoriale legale. Un moștenitor rezervatar este un moștenitor legal, iar dacă testamentul se opune acestui fapt, secțiunea dată nu este valabilă dacă descendenții specificați nu au fost dezmoșteniți. Însă caracterul nevalabil al testamentului este relativ, ceea ce înseamnă că tribunalul îl poate lua în considerare numai dacă un moștenitor legal îl contestă în procedurile succesoriale. Dacă acest moștenitor nu reprezintă o parte în cadrul procedurilor succesoriale, acesta își poate cere dreptul prin intermediul unor proceduri civile în decurs de trei ani [70]. Așadar, legislația Slovaciei reglementează rezerva succesorală după aceleași reguli ca și legislația din Cehia.

Fostul stat-membru al Republicii Socialiste Federative Iugoslavia, **Croația**, și-a dobândit independența în anul 1991. Până la intrarea în vigoare a noii legi de drept succesoral, la 3 octombrie 2003, materia a fost guvernată de Legea succesiunilor din 1955 adoptată pentru întreaga RSFI și păstrată de Republica Socialistă Croația și după 1971, când în urma modificării Constituției statului federal, materia succesiunilor a fost lăsată la alegerea statelor-membre ale federației. Noua lege croată restrânge sfera moștenitorilor rezervatari, în scopul asigurării unei mai largi arii de aplicație a principiului libertății testamentare. Potrivit art.69 (1), sunt rezervatari descendenții, copiii adoptați și descendenții acestora, soțul, respectiv concubinul supraviețuitor. Aceștia sunt denumiți „rezervatari absoluți”. Tot moștenitori rezervatari sunt și părinții defunctului, părinții adoptatori sau alți ascendenți. Aceste persoane sunt calificate ca fiind „rezervatari relativi”, întrucât dreptul lor la rezervă este condiționat de dovada că nu dispun de mijloace financiare suficiente pentru întreținere. Toate aceste persoane sunt îndreptățite la rezerva succesorală, dacă au vocație legală concretă și testatorul nu le-a exclus în mod expres de la rezervă. Cu privire la cuantumul rezervei, acesta diferă după cum este vorba de rezervatarii absoluți (au dreptul la jumătate din cota legală) sau de rezervatarii relativi (au dreptul la 1/3 din cota lor legală). Potrivit legii, rezerva nu se acordă din oficiu, ci numai la cererea moștenitorului rezervatar, acțiunea în reducere a liberalităților fiind prescriptibilă în termen de 3 ani de la deschiderea succesiunii.

Legea croată garantează dreptul la o rezervă succesorală în cazul în care există un testament în acest sens. Am stabilit care este valoarea fiecărei rezerve succesoriale /rezervelor

successorale comparativ cu valoarea masei successorale totale. Pentru descendenții testatorului (inclusiv descendenții adoptivi) și soțul/soția acestuia, rezerva succesorală reprezintă jumătatea din partea pe care ar moșteni-o în mod obișnuit un succesor în cazul în care testatorul nu a lăsat niciun testament. Ascendenții testatorului (părinții, părinții adoptivi și alți ascendenți) au dreptul la o treime din masa succesorală pe care ar moșteni-o în mod normal (doar dacă au o invaliditate permanentă care îi împiedică să muncească și nu dispun de sprijin sau de mijloacele necesare pentru a se întreține), dacă ar fi chemați la dezbaterea rezervei successorale. Aceștia ar putea fi chemați la dezbaterea masei successorale în cazul în care nu există „moștenitori legali” mai mari în grad decât ei. Este deosebit modul de renunțare la moștenire a rezervatarilor care pot renunța doar activul masei successorale. Astfel, în Republica Croația, este posibilă renunțarea la moștenire. Moștenitorul nu își poate limita răspunderea. Moștenitorii sunt responsabili în solidar pentru datoriile testatorului în limita valorii pe care au moștenit-o [71].

În Austria, rezerva succesorală care limitează libertatea de a testa se ridică la jumătate din partea de moștenire legală ce le revine descendenților, iar, în lipsa descendenților, la o treime din partea de moștenire legală care revine ascendenților. Soțul supraviețuitor primește jumătate din partea sa de moștenire legală. Există posibilitatea de a reduce rezerva succesorală în lipsa unui contact familial. Beneficiarii rezervei successorale pot să renunțe la rezervă înainte de deschiderea succesiunii, printr-un contract (instrument notarial) încheiat între viitorul decedat și viitorul moștenitor impus [72].

În Bulgaria, conform prevederilor legii cu privire la succesiuni, soțul supraviețuitor și copiii și, în lipsa descendenților, părinții decedatului, au dreptul la rezerva succesorală, independent de capacitatea lor de muncă. Dacă testatorul are descendenți, soț supraviețuitor/soție supraviețuitoare sau părinți supraviețuitori, testatorului nu îi este permis să efectueze o donație sau să dispună de bunurile sale într-un mod care ar afecta rezerva succesorală a acestora. Rezervele successorale ale tuturor beneficiarilor pot să fie de până la 5/6 din succesiune, dacă în urma decedatului a rămas soțul/soția și doi sau mai mulți copii. Părintele sau părinții supraviețuitori au dreptul la o treime din patrimoniul succesoral. Deci legislația Bulgariei diferă în reglementarea mărimii masei successorale care poate ajunge la 5/6 [73].

Grecia. Codul civil al Greciei reglementează rezerva succesorală prin care limitează libertatea de întocmire a unui testament, iar valoarea ei se ridică la jumătate din partea succesorală legală pentru soțul supraviețuitor și descendenții decedatului. Dacă nu există descendenți, atunci rezerva succesorală revine ascendenților, adică părinților decedatului.

Deci și legislația Greciei nu conține limitări ale rezervei succesoriale în funcție de capacitatea de muncă a rezervatarilor [74].

În conformitate cu prevederile legislației **Țărilor de Jos (Regatul Olanda)** de la 1 ianuarie 2003, în Olanda este în vigoare cartea a IV-a, a noului Cod civil, care reglementează relații sociale privind succesiunea [75]. Proiectul acestei legi datează din 1954 în care s-a urmărit în principal îmbunătățirea situației soțului supraviețuitor, care pe cât posibil trebuie să-și mențină același standard de viață. Dat fiind faptul că în această țară este cunoscut conceptul de parteneriat înregistrat, care vizează inclusiv parteneri de același sex, trebuie menționat de la început că legea recunoaște partenerului supraviețuitor aceleași drepturi ca ale soțului supraviețuitor. Doar descendenții decedatului (copiii sau – în cazul în care copiii sunt precedați – copiii acestora) au drept la rezerva succesorală, indiferent de capacitatea lor de muncă. Copiii născuți dintr-un parteneriat înregistrat sunt îndreptățiți să moștenească numai dacă sunt recunoscuți. Dacă unei femei dintr-un parteneriat înregistrat de același sex i se naște un copil, acesta poate moșteni de la partenera mamei numai pe cale testamentară. Copiii defunctului au dreptul la rezerva succesorală (*legitieme portie*), potrivit art.4:63 al Codului civil olandez, rezerva unui copil fiind de 1/2 din cota sa legală, în schimb, soțul supraviețuitor nu beneficiază de rezervă. În vederea calculării rezervei succesoriale, se adaugă la valoarea bunurilor lăsate valoarea donațiilor încheiate de *de cujus* în timpul vieții, dacă nu s-a dispus altfel, prin donație sau testament. În schimb, soțul supraviețuitor nu beneficiază de rezervă. Clasa a II-a de moștenitori legali include pe părinții și frații defunctului, clasa a III-a pe bunici și clasa a IV-a pe străbunici. Nici soțul și nici ascendenții nu au acest drept. Rezerva succesorală se ridică la jumătate din valoarea părții succesoriale legale a moștenitorului rezervatar respectiv. Dacă decedatul are moștenitori rezervatari, acesta nu poate, prin urmare, dispune liber decât de jumătate din succesiune. Un beneficiar al rezervei succesoriale poate renunța la rezervă, dar numai pentru el însuși [76].

În acest scurt demers, am examinat succint legislația succesorală a diferitelor state-membre ale Uniunii Europene, analizând atât regulile de drept material, cât și cele de drept internațional privat aplicabile succesiunilor în materie de rezervă succesorală.

În concluzie, am putea menționa că legislația statelor-membre ale Uniunii Europene privind reglementarea rezervei succesoriale conține atât prevederi comune referitoare la faptul că în toate statele sunt acte normative ce conțin astfel de reglementări, totodată nu putem trece cu vederea faptul că sunt multe particularități specifice fiecărui stat în parte privind reglementarea rezervei succesoriale referitoare la calitatea succesorilor, drepturilor, iar în unele cazuri și obligațiilor acestora, varierea mărimii cotei rezervei succesoriale și

altele. Pornind de la cele expuse în legătură cu conținutul studiului legislației statelor-membre ale Uniunii Europene privind rezerva succesorală, de la analiza literaturii de specialitate ale acestor state, precum și de la tendința de aderare a statului nostru la Uniunea Europeană, considerăm că cea mai bună soluție este de a exclude din conținutul art.1505 al Codului civil al Republicii Moldova noțiunea de *inapți de muncă*, plasând succesorii rezervatari în condiții mai avantajoase, așa cum se reglementează rezerva succesorală în legislația din majoritatea statelor-membre ale Uniunii Europene [77, p.27].

1.3. Formularea problemei de cercetare și direcțiile de soluționare

Cercetările științifice realizate asupra legislației din Republica Moldova, altor state, asupra normelor de drept ce reglementează relații sociale privind rezerva succesorală, analiza doctrinei autohtone și străine ne-au creat viziunea că sunt puține informații în Republica Moldova referitor la tema abordată: Rolul rezervei succesorală în protecția moștenitorilor legali. Fiind sensibilizați de importanța acestei instituții, ne-am propus drept sarcină prezentarea unui studiu teoretico-practic fundamental, care ar putea servi drept un punct de reper în realizarea unor cercetări mai ample sub diferite aspecte ale rezervei succesorală, rolului și importanței ei în protecția moștenitorilor legali.

Considerând că rezerva succesorală și rolul ei în protecția moștenitorilor legali este un cadru social care determină cadrul legal, în formularea problemei de cercetare, identificarea scopului și trasarea obiectivelor prezentului studiu, am pornit de la identificarea circumstanțelor de fapt, studierea cadrului de reglementare și analiza expertizei acestora în literatura de specialitate.

Ca rezultat al cercetării literaturii de specialitate din Republica Moldova, am stabilit că nu se abordează rezerva succesorală și rolul ei în protecția moștenitorilor legali și, evident, că nu am găsit răspuns la un șir de întrebări. Prin studiul inițiat, pornind de la cunoștințele teoriei generale, dreptului civil, altor ramuri de drept, analiza și interpretarea actelor normative, am răspuns la următoarele întrebări: ce este rezerva succesorală și care este rolul ei în protecția moștenitorilor legali, care este natura juridică a rezervei succesorală; care sunt caracterele specifice ale rezervei succesorală; cum corelează liberalitățile și prevederile imperative ale rezervei succesorală; ce prezintă noțiunea „*inapt de muncă*” și cum este reglementată de legislația civilă a altor state; care sunt particularitățile moștenitorilor rezervatari; ce este cotitatea rezervei succesorală; este oare destul de bine reglementată rezerva succesorală; sunt echivalente drepturile și obligațiile moștenitorilor rezervatari; ce este patrimoniul succesoral și cum are loc partajarea bunurilor succesorală, cotitășii

disponibile din rezerva succesorală; de ce în practica aplicării legislației privind rezerva succesorală apar multe litigii.

Pentru a formula răspunsurile la întrebările indicate, am stabilit dacă rezerva succesorală, prin prisma reglementărilor existente, poate fi privită ca o subinstituție juridică de drept civil, dacă rezerva succesorală necesită noi reglementări.

Drept consecință, *scopul* prezentului studiu constă în efectuarea unei analize detaliate a cadrului legal național, a doctrinei autohtone și a altor state în materie de succesiune privind rezerva succesorală pentru a putea fi scoase în evidență cele mai stringente probleme care pot crea dificultăți în activitatea practică notarială și în practica judiciară, precum și în oferirea unor soluții în acest sens pentru a preveni apariția diferitelor incidente ce ar afecta rezerva succesorală sau ar îngreuna dreptul succesorilor rezervatari de a dobândi o parte din succesiune.

Luând în considerare faptul că nu există lucrări științifice monografice, teze de doctorat în Republica Moldova care s-ar expune integral asupra rezervei succesoriale, a rolului ei în protecția moștenitorilor legali, asupra particularităților ce-i stau la bază, ne propunem spre soluționare problema de cercetare care:

- rezidă în *analiza* multidimensională a reglementărilor juridice cu privire la rezerva succesorală atât la nivel național, cât și internațional, precum și *elucidarea* practicii notariale și a jurisprudenței în materie. *Acest fapt va avea ca efect formularea* unei fundamentări științifice a rolului rezervei succesoriale în protecția moștenitorilor legali, precum și *formularea* propunerilor de *lege ferenda*, în vederea *perfecționării* cadrului normativ intern, *aplicării* corecte și eficiente a cadrului legal de către instanțele de judecată din Republica Moldova.

În vederea realizării unei cercetări multiaspectuale asupra problemei propuse, ne orientăm eforturile de cercetare în următoarele direcții de soluționare:

– Analiza minuțioasă a legislației civile din țară și din alte state care reglementează rezerva succesorală. Aceasta ne va permite să evidențiem acele goluri care sunt în conținutul legislației Republicii Moldova și să facem unele propuneri de modificare și completare.

– Analiza doctrinei atât din țară, cât și din alte state ce elucidează problemele privind rolul rezervei succesoriale în protecția moștenitorilor legali care ne va permite să stabilim gradul de atenție ce îl acordă savanții și cercetătorii subinstituției date, precum și să evidențiem noi opinii referitoare la această subinstituție.

– Analiza noțiunii de „rezervă succesorală” în contextul temei abordate este importantă, deoarece ea se utilizează în mai multe aspecte, iar noi trebuie să evidențiem

caracterele specifice ale ei în contextul succesiunii legale și corelației cu succesiunea testamentară.

– Studiul asupra corelației și coexistenței liberalităților și rezervei succesoriale ne va permite să demonstrăm necesitatea și posibilitatea acestei coexistențe în scopul protecției rudelor apropiate ale defunctului.

– Analiza caracterelor juridice specifice ale rezervei succesoriale ne va permite să formulăm conceptul de „rezervă succesorală”.

– Analiza particularităților statutului juridic al succesorilor rezervatari ne va permite să propunem soluții concrete referitoare la reglementarea rezervei succesoriale pentru o mai bună protecție a acestora.

– Analiza modalităților de determinare a mărimii cotei rezervei succesoriale, precum și alte compartimente ale succesiunii legale, care este un proces complicat alcătuit din diferite etape, ne va permite să propunem soluții concrete referitoare la o reglementare mai calitativă a determinării cotei rezervei succesoriale.

– Studiarea practicii notariale pentru a vedea modul de aplicare a rezervei succesoriale în vederea protecției succesorilor rezervatari.

– Studiarea practicii judiciare pentru a evidenția specificul litigiilor apărute între succesorii rezervatari și a stabili acele neajunsuri ale aplicării legislației cu privire la rezerva succesorală.

-Individualizarea obscurităților legale cuprinse în legislația națională ce vizează rezerva succesorală din domeniul succesiunii legale, evidențierea și stabilirea unor măsuri de protecție a succesorilor rezervatari, înaintarea unor propuneri *de lege ferenda* menite să înlăture inadvertențele legale depistate, precum și combaterea golurilor doctrinare cu unele subiecte și soluții cu caracter analitic în materie de rezervă a succesiunii legale.

În vederea soluționării problemelor propuse spre cercetare, ne directionăm realizarea și prezentarea în final a unei abordări teoretico-practice asupra subinstituiției rezervei succesoriale, stabilirea naturii juridice, esenței și conținutului ca subinstituiție juridică de drept civil succesoral, precum și determinarea locului și rolului, și importanței ei în cadrul relațiilor sociale, cu indicarea deficiențelor și perspectivelor de dezvoltare.

1.4. Concluzii la capitolul I

1. Doctrina de specialitate din Republica Moldova, România, Federația Rusă, cât și cea din alte state acordă o anumită atenție reglementărilor și studiului cu privire la instituția rezervei succesoriale. Publicațiile sunt în formă de articole științifice și mai puține

în formă de lucrări monografice. În ultimii cinci ani, în Republica Moldova nu sunt lucrări monografice și de doctorat consacrate acestei teme în aspectul examinat în teză. Sunt puține și articolele științifice consacrate rezervei succesoriale. Este de remarcat actualul Cod civil al României care redefineste rezerva succesorală, stabilind criteriile care o concretizează și îi determină specificul atât în ceea ce privește condițiile de existență, cât și în ceea ce privește efectele.

2. În Codul civil al Republicii Moldova se prevăd reglementări exprese privind rezerva succesorală, dar ele nu satisfac cerințele utilizatorilor de drepturi privind rezerva succesorală. Pe parcursul studiului, vom face propuneri de completare a Codului civil al RM cu reglementări mai ample privind instituția rezervei succesoriale care, în opinia noastră, sunt necesare și bine-venite.

3. Una din tendințele de cercetare a prezentei teme este elaborarea conceptului rezervei succesoriale ca parte a instituției succesiunii, stabilirea naturii juridice și rolului protector al acesteia. Pentru prima dată în doctrina dreptului civil al Republicii Moldova conceptul subinstituției rezervei succesoriale, parte componentă a succesiunii legale, va fi cercetată ca una consolidată, evidențiindu-se particularitățile și caracterele ei specifice. O asemenea tratare urmează să contribuie la elaborarea unei teorii generale a conceptului subinstituției rezervei succesoriale în dreptul civil național, având ca scop să asigure o abordare științifică profundă și complexă a mijloacelor juridice menite să protejeze succesorii rezervatari inapți de muncă.

4. Analizând legislația statelor-membre ale Uniunii Europene privind reglementarea rezervei succesoriale, am stabilit că aceasta conține atât prevederi legale comune referitoare la rezerva succesorală, cât și unele particularități privind succesorii rezervatari, cotitatea părții din succesiune, termenul de acceptare. Totodată, nu putem trece cu vederea faptul că sunt multe particularități specifice fiecărui stat în parte privind reglementarea rezervei succesoriale referitoare la calitatea succesorilor, drepturilor, iar în unele cazuri și obligațiilor acestora, varierea mărimii cotei rezervei succesoriale și altele.

5. Astfel, cum s-a menționat în introducere, scopul sau obiectul de studiu al temei tezei de doctorat constă în efectuarea unei analize detaliate a cadrului legal național, a doctrinei autohtone și a altor state în materie de succesiune legală privind subinstituția rezervei succesoriale, pentru a putea fi scoase în evidență cele mai stringente probleme care pot crea dificultăți în activitatea practică notarială și în practica judiciară, precum și în oferirea unor soluții în acest sens pentru a preveni apariția diferitelor incidente ce ar afecta

rezerva succesorală sau ar îngreuna dreptul succesorilor rezervatari de a dobândi o parte din succesiune.

6. Analiza doctrinei europene precum și a reglementărilor legislației naționale privind tendința de constituționalizare pentru a stabili finalitățile juridice ale garanțiilor constituționale în materie de moștenire ne-a convins să susținem opiniile doctrinarilor ce propun de a fi introduse modificări în Constituție.

2. FUNDAMENTAREA ȘTIINȚIFICĂ A DEFINIȚIILOR LEGALE ȘI DOCTRINARE PRIVIND REZERVA SUCCESORALĂ

2.1. Elucidarea valențelor constituționale ale rezervei succesoriale în scopul aprecierii limitelor de extindere a garanțiilor constituționale asupra protecției drepturilor succesorilor rezervatari

Se știe că drepturile omului se află la baza constituționalismului, iar principalul scop al unei constituții rezidă în garantarea libertății și securității ființei umane sub toate aspectele sale. Promovarea conceptului de drepturi ale omului, precum și a consacrării lor juridice, constituie una din problemele fundamentale ale secolului XXI. Evenimentele istorice și social-culturale ale omenirii, cu repercusiuni asupra drepturilor omului, au rămas în continuare în centrul vieții politice, sociale, religioase, etico-morale, juridice și filozofice [78, p.18].

Rolul protector al rezervei succesoriale își are fundamentul în Constituția Republicii Moldova. Protecția succesorilor rezervatari reiese din conținutul pct.1 art.18, care prevede că cetățenii Republicii Moldova beneficiază de protecția statului atât în țară, cât și în străinătate. Cu caracter protector este și art.47, care prevede că statul este obligat să ia măsuri pentru ca orice om să aibă un nivel de trai decent, care să-i asigure sănătatea și bunăstarea, lui și familiei sale, cuprinzând hrana, îmbrăcăminte, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare. Cetățenii au dreptul la asigurare în caz de: șomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în celelalte cazuri de pierdere a mijloacelor de subzistență în urma unor împrejurări independente de voința lor. Art.46 alin.(6) al Constituției Republicii Moldova prevede că dreptul la moștenire a proprietății private este garantat [79]. Deși, în acest articol nu se prevede expres, totuși este clar de subînțeles că succesorilor rezervatari, care sunt și succesori de clasa I a succesiunii legale, le este garantat prin constituție acest drept.

Rezerva succesorală ca parte integrantă a succesiunii legale este de fapt o realizare a principiului constituțional cu privire la echitatea socială care prevede că *echitatea* este ceea ce dă sens dreptului și ceea ce permite rezolvarea pașnică sau prevenirea conflictelor sociale, adică este principiul înalt, imaterial și relativ incognoscibil care dă consistență sistemului și face din el o valoare distinctă de elementele sale componente. Echitatea este fundamentul dreptului încă de la originile societății umane, conceptul care a făcut posibilă organizarea societății și a păcii sociale. Dacă echitatea este temeiul dreptului, atunci *dreptul ca întreg este modul în care se organizează pacea socială*.

Prin reglementarea rezervei succesoriale, legiuitorul apără moștenitorii rezervatari (descendenții, părinții și soțul supraviețuitor al defunctului) împotriva testamentelor și legatelor testamentare făcute de defunct, asigurându-le primirea a cel puțin unei părți din moștenirea ce li

se cuvine potrivit legii, chiar împotriva voinței (tacite sau exprese) a lui *de cuius*. Astfel, în toate cazurile în care o persoană are moștenitori rezervatari, averea acestei persoane se împarte, teoretic, în două părți valorice distincte: rezerva, de care persoana în cauză nu poate dispune cu titlu gratuit în favoarea altor persoane (căci această parte trebuie să rămână moștenitorilor rezervatari) și cotitatea disponibilă, de care persoana respectivă poate dispune cu titlu gratuit în mod liber, donând-o sau testând-o cui dorește. Actele cu titlu gratuit prin care el ar dispune și de rezervă (sau de o parte din ea) sunt supuse reducățiunii, putând fi – la cererea moștenitorilor rezervatari – desființate în tot sau în parte (cu consecința revenirii bunurilor respective în masa succesorală), în măsura necesară întregirii rezervei [80, p.8].

Se consideră că principiul constituțional al echității sociale a fost realizat în conformitate cu art.49-51 ale Constituției RM prin prevederile Codului civil referitoare la rezerva succesorală. Una dintre categoriile de bază ale garanțiilor generale de protecție a familiei, maternității, paternității și copilăriei este însăși ordinea constituțională care se fundamentează pe respectarea fermă a Constituției Republicii Moldova, a drepturilor naturale indispensabile ființei umane, inclusiv principiilor și normelor general-acceptate de dreptul internațional. Aceste garanții sunt exprimate în conținutul art.1 alin.(3) din Constituție, care evocă faptul că „demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane ... reprezintă valori supreme și sunt garantate” și art.16 alin.(1) care stabilește că „Respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului”. În același timp, nu trebuie să uităm și de garanțiile generale materiale de protecție a familiei, maternității, paternității și copilăriei din categoria cărora fac parte: dreptul familiei la ocrotire din partea societății și a statului (art.48 alin.(1) din Constituția Republicii Moldova); obligația statului de a facilita, prin măsuri economice și prin alte măsuri, formarea familiei și îndeplinirea obligațiilor ce îi revin; statul ocrotește maternitatea, copiii și tinerii, stimulând dezvoltarea instituțiilor necesare; toate preocupările privind întreținerea, instruirea și educația copiilor orfani și a celor lipsiți de ocrotirea părinților revin statului și societății (art.49 din Constituția Republicii Moldova); dreptul mamei și copilului la ajutor și ocrotire specială, acordarea de către stat a alocațiilor necesare pentru copii și ajutoare pentru îngrijirea copiilor bolnavi ori handicapați, asigurarea de către autoritățile publice a condițiilor pentru participarea liberă a tinerilor la viața socială, economică, culturală și sportivă a țării (art.50 din Constituția Republicii Moldova). Protecția judiciară a familiei este generată de funcția de protecție judiciară oferită de justiție, fiind consacrată în art.20 alin.(1) din Constituția Republicii Moldova, conform căreia „orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime”. Conform art.53 alin.(1) din Constituția Republicii Moldova, orice

persoană vătămată într-un drept al său de o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, este îndreptățită să obțină recunoașterea dreptului pretins, anularea actului și repararea pagubei [79].

O analiză detaliată a normelor juridice chemate să asigure protecția drepturilor familiale permite să evidențiem următoarele caracteristici ale acesteia:

- protecția drepturilor familiale încălcate este posibilă doar în prezența unui drept subiectiv consacrat în Constituția Republicii Moldova;

- protecția drepturilor familiale este posibilă doar în cazul încălcării sau primejdiei reale de încălcare a drepturilor familiale fundamentale. Desigur, atunci când drepturile și interesele legitime ale persoanei nu sunt încălcate, aceasta nu dispune de argumente pentru apărarea drepturilor sale;

- protecția reprezintă un sistem complex de măsuri, a cărui realizare are loc în limita stabilită de Constituția și legislația Republicii Moldova în vigoare. În procesul apărării, persoana ale cărei drepturi sunt încălcate este în drept să utilizeze doar mijloacele de apărare care nu sunt interzise de lege;

- protecția drepturilor familiale se realizează prin intermediul organelor de stat sau obștești, inclusiv prin autoapărarea drepturilor familiale. Așadar, autorul citat concluzionează următoarele: ocrotirea drepturilor familiale reprezintă un sistem de măsuri complexe, aplicate în scopul asigurării unei realizări adecvate a drepturilor familiale și luptei cu încălcările acestora, realizate de organele de stat, asociații obștești, inclusiv prin autoapărarea drepturilor familiale [81, p.43]. Susținând concluziile expuse *supra*, considerăm că în acest sens trebuie să fie înțelese și prevederile art.1505-1514 CC RM cu privire la rezerva succesorală care prin conținutul normelor de drept privind rezerva succesorală creează o protecție a membrilor familiei, defunctului: soțului supraviețuitor, descendenților și ascendenților privilegiați.

Aceeași opinie este exprimată și de cercetătorii acestei teme din alte state. Astfel, lectorul superior al catedrei de Drept civil M.A. Aliverdieva, analizând normele de drept privind rezerva succesorală, afirmă că acestea realizează principiul constituțional al echității sociale care consideră că rezerva succesorală este o cotă obligatorie și niciun moștenitor rezervatar (în afară de cel nedemn) nu poate fi lipsit de acest drept [82, p.35]. Din punctul de vedere al dreptului rusesc, succesorul rezervatar nu este un simplu creditor care are un drept obligational de a cere de la moștenitor executarea obligației, el este un moștenitor cu drepturi depline care nu poate fi înlăturat prin voința testamentară [83, p.147]. O normă de drept cu același sens este în CC RM, astfel art.1511 prevede că dacă succesorului rezervatar i se testează averea în mărime mai mică de jumătate din cota pe care ar fi primit-o în caz de succesiune legală, el poate cere partea cu

care cota primită conform testamentului este mai mică de jumătate din cota pe care ar fi primit-o în baza moștenirii legale.

Analizând legislația statelor-membre ale UE, am observat că cercul de moștenitori rezervatari este mult mai extins față de rezervarii prevăzuți de CC RM, mai ales că aceștia sunt limitați prin condiția *inaptitudinii de muncă*, la care legiuitorul nu prevede nicio concretizare, dar care trebuie confirmate prin probe. Astfel, în statele-membre, succesorii rezervatari care sunt toți succesori de clasa I nu sunt limitați prin *inaptitudine de muncă* [84, p.152-158].

Radu-Romeo Popescu analizează substituțiile fideicomisare în actualul Cod civil român și concretizează că în sistemul Codului civil de la 1864 substituțiile fideicomisare au fost prohibite de lege în principal pentru că aduceau o gravă atingere principiului liberei circulații a bunurilor, caracterului esențialmente personal al testamentului și afectau în mod esențial creditul. Legiuitorul noului Cod civil a considerat că cel mai important lucru este protejarea familiei dispunătorului și a căutat o formulă adecvată pentru a se depăși inconvenientele care au determinat în trecut prohibiția substituțiilor fideicomisare. Soluția la care a ajuns legiuitorul român reprezintă un compromis între reglementările tradiționale din materia substituțiilor fideicomisare și nevoia de a nu afecta alte valori ale societății actuale, cum ar fi protejarea rezervei moștenitorilor rezervatari, asigurarea liberei circulații a bunurilor, respectarea caracterului strict personal al testamentului [85, p.125].

În acest sens, legislația din Federația Rusă, care conține reglementări similare, cercul de moștenitori rezervatari este mai larg. Astfel, de exemplu, în acest cerc sunt incluse persoanele care au fost la întreținerea defunctului cel puțin un an până la deces, indiferent de gradul de rudenie [86, p.18, p.35], deși opiniile cercetătorilor ruși sunt contradictorii, bunăoară, S.N. Rojdestvenski consideră că din această listă trebuie să fie excluși soțul supraviețuitor și alte persoane întreținute [87, p.38].

În literatura de specialitate a altor state se consideră problematică și mărimea cotei rezervei succesoriale și ea diferă în funcție de rezervatari. Astfel, în Federația Rusă prin adoptarea Codului civil, mărimea cotei rezervei succesoriale a fost micșorată de la $\frac{2}{3}$ la $\frac{1}{2}$ pentru toți rezervarii. Se expune opinia, care noi o susținem, că mărimea cotei trebuie să fie diferențiată în funcție de succesori, astfel se consideră că trebuie să fie micșorată până la $\frac{1}{4}$ cota celor aflați la întreținere [88, p.532]. Susținem ideea savanților din Federația Rusă și considerăm că o reglementare diferențiată față de succesorii rezervatari ar realiza și mai efectiv principiul constituțional al echității sociale. Propunem așadar să fie majorată cota copiilor minori rezervatari și a soțului supraviețuitor care are copii minori.

Considerăm destul de actuală o nouă problemă legată de relațiile privind economia de piață care constă în aceea că evaluarea valorii patrimoniului succesoral trebuie să se efectueze în momentul inventarului acestuia și este necesar să fie făcută de notar, imediat după decesul persoanei. Evaluarea trebuie să fie făcută ținându-se cont de valoarea de piață a bunurilor din patrimoniul succesoral. Aceasta este o necesitate practică, deoarece bunurile din patrimoniul succesoral pot fi foarte valoroase și greu de evaluat, iar legislația RM nu conține regulamente privind evaluarea bunurilor succesoriale. În CC RM nu este precizat care succesori legali vor fi luați în considerație la determinarea cotei din rezerva succesorală – cei care sunt prevăzuți de lege sau doar cei care acceptă succesiunea.

Deci, în concluzia finală, considerăm că dreptul la rezerva succesorală este un drept garantat atât prin normele constituționale de drept, cât și prin normele juridice ale CC RM, chemate să asigure protecția drepturilor familiale prin care se realizează principiul constituțional privind protecția familiei. Însuși dreptul la rezerva succesorală este unul protector care își are temelia în prevederile constituționale [9, p.17].

2.2. Abordări legale și doctrinare privind noțiunea de rezervă succesorală

Rezerva succesorală este una din cele mai importante și actuale compartimente din succesiunea legală. Importanța și actualitatea acesteia este justificată de caracterul transformărilor care au survenit în viața politico-socială, de realitățile și tendințele dezvoltării sociale, din faptul că aceste relații reglementate de Codul civil al Republicii Moldova prezintă un imens interes pentru mulți cetățeni din țară. Prin rezerva succesorală, are loc limitarea dreptului de a dispune de bunurile sale, impusă titularului dreptului de proprietate care este un drept real ce are un caracter absolut și nelimitat. Rezerva succesorală are rădăcini vechi ce vin încă din epoca romană și a avut întotdeauna, inclusiv astăzi, aceeași rațiune: de a proteja cele mai apropiate rude ale defunctului împotriva actelor sale cu titlu gratuit, acte ce ar fi putut goli de conținut patrimoniul succesoral [89, p.249-269].

Pentru a putea aprecia în mod adecvat stadiul calitativ al reglementării rezervei succesoriale contemporane, este deopotrivă necesară și utilă o scurtă analiză a acesteia din perspectivă istorică. Sistemul rezervei succesoriale introdus prin Codul Napoléon a fost un hibrid între legitima din dreptul roman, preluată în vechiul drept francez în regiunile de drept scris, și rezerva cutumiară, întemeiată pe ideea coproprietății familiale [90 p.36-37]. Rezerva consacrată legislativ ca parte a succesiunii, vizând toate bunurile lăsate de defunct, a fost acordată numai rudelor în linie dreaptă (ascendenți și descendenți), fiind limita atât a donațiilor, cât și a legatelor excesive. Codul civil român de la 1864 a preluat sistemul eclectic napoleonian, cu

deosebirea că ascendenții rezervatari erau doar cei privilegiați, spre deosebire de modelul francez care acorda rezerva tuturor ascendenților [91, p.134]. Fundamental deosebită va fi reglementarea ulterioară a situației succesoriale a soțului supraviețuitor, acel „intrus” care a reușit să se atașeze cercului familial. Codul Napoléon nu asigura un statut echitabil acestuia, fapt pentru care ambele sisteme, francez și român, și-au reevaluat poziția succesorală a soțului supraviețuitor. Consecințele vor viza întreg ansamblul rezervei ereditare, după cum vom observa pe parcursul prezentului studiu. O definiție minimală, deja celebră, a rezervei succesoriale ar fi: rezerva este succesiunea însăși, minus cotitatea disponibilă [92]. O atare definiție era utilă sub imperiul Codului civil român de la 1864, care stabilea doar întinderea cotității disponibile, rezerva fiind dedusă în mod indirect. Deși devoluțiunea succesorală predominantă la acea vreme era cea legală, textele de lege cuantificau exclusiv libertatea de a dispune prin acte cu titlu gratuit, deci limita devoluțiunii testamentare [93, p.30].

Rezerva succesorală era reglementată și în perioada sovietică a statului nostru, însă avea o altă denumire, și anume – de cotă obligatorie din succesiune. În Codul civil vechi al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești din 1964 [94], art.570 prevedea că minorii, sau copiii incapabili de muncă ai celui ce a lăsat moștenirea (inclusiv cei înfiați), precum și soțul și părinții (înfiatorii) incapabili de muncă și cei ce erau întreținuți de defunct moștenesc, independent de conținutul testamentului, cel puțin 2/3 din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia din ei în caz de succesiune legală (cotă obligatorie). La stabilirea mărimii cotei obligatorii se ține seama și de valoarea bunurilor succesoriale, formate din mobilierul obișnuit din casă și obiectele de uz casnic. După cum se vede din prevederile articolului citat *supra*, lista succesorilor rezervatari era mai largă, includea și persoanele aflate la întreținerea defunctului. Era mai mare și valoarea cotei obligatorii. În actualul Cod civil al RM nu se mai utilizează noțiunea de cotă obligatorie, deoarece ea nu obligă succesorii rezervatari s-o accepte, art.1512 alin.(2) expres prevede că acceptarea sau renunțarea rezervei succesoriale se face conform opțiunii succesoriale. Făcând o comparație între prevederile vechului Cod civil și actualul, susținem opinia Elenei Constantinescu care consideră că noțiunea de *cotă obligatorie* nu este identică cu noțiunea de *rezervă succesorală*.

În prezent, noțiunii *rezervei succesoriale* este consacrat art.1505 CC RM care prevede că *succesorii de clasa I inapți pentru muncă au dreptul de a moșteni, independent de conținutul testamentului, cel puțin o doime cotă-parte din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia în caz de succesiune legală (rezervă succesorală)*. Analizând literatura de specialitate, opinia publică, am observat că nu prea se cunoaște ce este de fapt rezerva succesorală, de aceea propunem o definiție cu care ar fi completat articolul citat după cum urmează: *rezerva succesorală este o*

parte a moștenirii care se atribuie rezervatarilor în calitate de moștenitori legali, ea poate fi pretinsă numai de cei care vin efectiv la moștenire, deci îndeplinesc condițiile necesare pentru aceasta (au capacitate succesorală, vocație concretă la moștenire, sunt de clasa I (nu sunt nedemni) și acceptă moștenirea.

În România, spre deosebire de Codul civil de la 1864, noul Cod civil conferă rezervei succesoriale o definiție. Astfel, potrivit dispozițiilor art.1086, rezerva succesorală este partea din bunurile moștenirii la care moștenitorii rezervatari au dreptul în virtutea legii, chiar împotriva voinței defunctului, manifestată prin liberalități și dezmoșteniri. Drept urmare, rezerva succesorală operează numai în ipoteza în care defunctul are moștenitori rezervatari [52].

Esența rezervei succesoriale foarte corect a fost definită încă de savantul rus O.S. Ioffe care spunea că esența rezervei succesoriale este o valoare minimă pentru moștenitorii mai importanți din familie [10, p.317].

Alți autori rusi de asemenea susțin opinia că institutul moștenirii este foarte legat de proprietatea comună în devălmășie a familiei. Dar odată cu recunoașterea și creșterea volumului proprietății private se înrădăcinează tendința de a dispune liber de proprietatea sa chiar și în cazul moștenirii. Dreptul de proprietate privată prevede libertate nelimitată pentru proprietarii săi, iar familia limitează această libertate [95, p.18].

O viziune interesantă referitoare la rezerva succesorală am selectat-o din lucrarea autoarei ruse, Galina Galaeva, care consideră că rezerva succesorală nu este doar o cotă-parte din succesiune, ci este o prioritate acordată de stat moștenitorului rezervatar. D-ei consideră că însăși *inaptitudinea de muncă*, prevăzută de Codul civil rusesc, este de fapt o formalitate [96, p.80].

În acest sens, suntem de acord cu opinia privind rezerva succesorală ca prioritate, dar nu susținem opinia privind formalitatea inaptitudinii de muncă, considerând-o îngrădire, deoarece reiese: pe de o parte, este o prioritate, iar pe de altă parte, este o îngrădire, deoarece nu este deloc ușor să confirmi inaptitudinea de muncă, atunci când legiuitorul nu stabilește modalitățile sau probele de confirmare a acestei inaptitudini de muncă.

Codul civil al Republicii Moldova reglementează regulile rezervei succesoriale în art.1505-1514. Apariția dreptului de a pretinde la cotă din rezerva succesorală începe din momentul deschiderii succesiunii. Acest drept se transmite prin moștenire.

Dat fiind faptul că rezerva succesorală este o subinstituție a succesiunii legale, este important să menționăm că la baza ei stau aceleași principii: *principiul egalității* între rudele de aceeași clasă și *principiul egalității* cotei-părți.

În lista succesorilor de clasa I se includ copiii defunctului, soțul supraviețuitor și părinții defunctului. Dar nu toți au dreptul la rezerva succesorală. Principala condiție pentru a primi

rezerva succesorală este că aceștia trebuie să fie *inapți de muncă*. Problema este că legiuitorul nu prevede ce se subînțelege prin noțiunea *inapți de muncă*. Dacă analizăm legislația civilă, precum și izvoarele normative ale dreptului civil, altor ramuri de drept, nu găsim o reglementare a acestei noțiuni.

Codul familiei al Republicii Moldova utilizează noțiunea de *inapți de muncă*, însă, de asemenea, nu explică sensul ei. În opinia noastră, este important să fie precizată, deoarece în unele acte normative [97] care reglementează incapacitatea de muncă se prevede incapacitatea temporară de muncă, invaliditatea etc. Prin urmare, ne întrebăm de care să ținem seama în cazul rezervei succesoriale.

Analizând institutul rezervei succesoriale din Federația Rusă, am stabilit că acesta a fost supus unor schimbări cardinale prin adoptarea Codului civil din 1999. În conformitate cu art.1149 Cod civil al Federației Ruse, cercul de succesori rezervatari este creat din copiii minori și cei maturi, dar *inapți de muncă*, soțul supraviețuitor și părinții *inapți de muncă*, precum și cei care au fost la întreținerea defunctului. La minori sunt atribuiți copiii care nu au atins vârsta de 18 ani. Se consideră *inapți de muncă* copiii până la vârsta de 16 ani, femeile de la vârsta de 55 de ani, bărbații de la vârsta de 60 de ani, invalizii de toate categoriile. Copiii emancipați și cei căsătoriți care nu au atins vârsta de 18 ani, de asemenea, se consideră succesori rezervatari. A fost micșorată și cota-parte a rezervei de la 2/3 la 1/2 din partea de succesiune legală [98].

Pentru stabilirea incapacității de muncă a copiilor e mai simplu, aici vom ține seama de reglementările privind capacitatea de exercițiu, dar cum vom proceda în situația soțului supraviețuitor sau al părinților defunctului? Părinții, dacă ei sunt pensionari, îi putem considera *inapți de muncă*. Dar cum vom proceda când aceștia fiind pensionari lucrează? Sunt întrebări care adeseori generează litigii.

Aduce în acest sens o explicație pct.48 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova: Cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației la examinarea cauzelor despre succesiune nr.13 din 03.10.2005, care prevede că pentru recunoașterea calității de moștenitor rezervatar, persoana trebuie să aibă calitatea de moștenitor de clasa întâi și să fie *inaptă de muncă* la data deschiderii succesiunii.

Sunt *inapte de muncă* persoanele care au atins vârsta de pensionare pentru limita de vârstă, invalizii de gradele 1, 2 și 3, inclusiv invalizii din copilărie, indiferent de faptul dacă le este stabilită pensia pentru limită de vârstă sau invaliditate, precum și copiii până la împlinirea vârstei de 18 ani.

Incapacitatea de muncă se va dovedi prin carnetul de invaliditate, carnetul de pensionar și certificatul de naștere pentru dovedirea minorității sau atingerii vârstei de pensionare pentru

limită de vârstă. Faptul că persoana înaptă de muncă nu a fost întreținută de către defunct, se afla în altă localitate sau țară nu are importanță pentru a recunoaște persoana respectivă ca moștenitor rezervatar [99, p.4].

Privarea de dreptul la cotă din rezerva succesorală poate fi efectuată de testator încă în timpul vieții lui prin adresare în instanța de judecată. Hotărârea pronunțată de instanța de judecată despre privarea de dreptul la cotă din rezerva succesorală se aplică din momentul deschiderii moștenirii. Aceeași regulă acționează și în cazul în care testatorul s-a adresat în instanța de judecată, iar hotărârea a fost pronunțată după decesul lui. Cota din rezerva succesorală a moștenitorului privat de dreptul la ea trece la moștenitorii testamentari.

Punctul 51 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova: Cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației la examinarea cauzelor despre succesiune nr.13 din 03.10.2005 prevede că la judecarea litigiului apărut în legătură cu determinarea cotei rezervei succesoriale, se vor lua în considerație următoarele aspecte:

- dreptul la cotă din rezerva succesorală nu depinde de consimțământul altor moștenitori;
- cota se va determina în funcție de întregul patrimoniu succesoral, inclusiv de bunurile dispuse pentru îndeplinirea legatului;
- dacă există mai mulți moștenitori, se vor lua în considerație toți moștenitorii legali chemați la moștenire dacă nu ar fi existat testamentul, iar moștenitorii testamentari nu se vor lua în considerație dacă nu sunt în același timp și moștenitori legali;
- cota disponibilă se ajustează în măsura în care încalcă rezerva succesorală și în mod proporțional pentru toți destinatarii;
- dreptul la cotă din rezerva succesorală nu este condiționat de traiul în comun anterior cu defunctul și de administrarea gospodăriei comune cu a lui.

Punctul 52 al aceleiași Hotărâri explică că în cazul în care succesorului rezervatar i-au fost testate bunuri în mărime mai mică decât jumătate din averea pe care ar fi primit-o în caz de moștenire legală, iar acesta se adresează cu cerere despre ajustarea averii moștenite la mărimea acestei cote, instanța va stabili diferența de valoare dintre bunurile testate și o jumătate din bunurile care ar fi fost succedate în caz de moștenire legală și va atribui acest quantum moștenitorului rezervatar sub forma unei sulte valorice naturale sau bănești (art.1511 CC RM) [99, p.4].

Există o unitate de vederi în literatura de specialitate în a recunoaște rezervei succesoriale următoarele caractere juridice: caracterul partității, caracterul colectivității, caracterul imperativ, caracterul propriu, caracterul global și altele. Aceste caractere evidențiază rezerva succesorală în calitate de subinstituție a succesiunii legale [100, p.105].

Rezerva are o *funcție familială* ce presupune evitarea situației în care familia apropiată defunctului să fie deposedată de bunuri în profitul străinilor, dar și o *funcție individuală* ce presupune asigurarea unei egalități minimale între moștenitori, precum și de a evita ca unii dintre ei să fie avantajați dincolo de o anumită cota în raport cu comoștenitorii săi.

Funcția familială a rezervei este adeseori asociată cu caracterul acesteia de *pars bonorum*, în timp ce *funcția individuală* este semnul înlocuirii dreptului real cu un drept de creanță, dar ambele fiind *pars hereditatis* în concepția distinsului autor Michel Grimaldi [89, p.135].

Rezerva are un caracter *colectiv* atât în privința bunurilor, cât și a persoanelor. Acest caracter se manifestă prin aceea că rezerva reprezintă o masă de bunuri, o cotă dintr-o universalitate care se atribuie *unui grup* de moștenitori, și nu moștenitorilor rezervatari individual. Excepție face soțul supraviețuitor către care legiuitorul a făcut atribuirea individual. D.Chirică vine cu o opinie contrară, fiind de părere că rezerva soțului supraviețuitor, incluzându-se în rezerva succesorală, în general, va avea un caracter colectiv, global [8, p.307-308]. Susținem această părere.

Existența unui singur moștenitor, spre exemplu în clasa descendenților, și care va culege întreaga rezervă *cuenită clasei*, nu transformă caracterul colectiv al rezervei în caracter individual. Rezerva își va păstra caracterul colectiv, cu precizarea că întreaga cotă cuenită clasei descendenților va fi culeasă de un singur moștenitor.

R.Popescu consideră că pentru identitate de rațiune, caracterul individual al rezervei soțului supraviețuitor nu devine colectiv în cazul existenței mai multor persoane care au calitatea de soț supraviețuitor (bigamie, poligamie etc.) și care își vor împărți cota atribuită soțului supraviețuitor. Caracterul individual al rezervei soțului supraviețuitor decurge din faptul că legiuitorul a stabilit rezerva acestuia în mod separat, distinct de rezerva celorlalți rezervatari [85, p.115].

Prin urmare, dacă în clasa rezervatarilor chemată la moștenire sunt mai mulți rezervatari, rezerva li se va atribui acestora în indiviziune. Caracterul colectiv al rezervei nu presupune obligatoriu ca de renunțarea sau nedemnitatea unor rezervatari din aceeași clasă să profite ceilalți rezervatari din clasa respectivă în baza unui drept de acrescământ.

În conformitate cu prevederile art.1505 CC RM, spre exemplu, dacă defunctul a lăsat trei copii, rezerva lor va fi de $\frac{1}{2}$ din moștenire. Dacă unul din copii este renunțător, rezerva celor doi copii rămași va fi de $\frac{1}{2}$, adică $\frac{1}{6}$ pentru fiecare. Remarcăm astfel creșterea cotei celor doi rezervatari de la $\frac{1}{4}$, cât ar fi fost inițial, la $\frac{1}{6}$ cotă efectiv culeasă după renunțarea unuia dintre ei.

Aceleași prevederi sunt și în noul Cod civil român care reglementează rezerva succesorală. Pornind de la aceeași speță, cei trei copii lăsați de defunct vor avea ca rezervă cota de $\frac{1}{2}$ din cota pe care ar fi moștenit-o în lipsa liberalităților făcute de defunct. Presupunând că în lipsa unor asemenea liberalități cei trei copii ar fi moștenit întreaga avere a defunctului, rezerva lor ar fi de $\frac{1}{2}$. Această rezervă se atribuie global clasei descendenților și va fi culeasă de toți descendenții (situație în care cei trei copii își vor împărți cota de $\frac{1}{2}$ primind fiecare câte $\frac{1}{6}$) sau în cazul renunțării unuia dintre ei, cei doi copii rămași vor primi câte $\frac{1}{4}$ fiecare. Creșterea, în acest caz, a cotei de rezervă se face în baza dreptului de acrescământ, întrucât fiecare din copiii defunctului are o vocație la universalitate (sau, în cazul moștenirii testamentare, o vocație la o cotă din universalitate, sau la un singur bun, în funcție de natura legatului). Noul Cod civil român modifică, în opinia autorului I.Popa, caracterul individual al rezervei soțului supraviețuitor în caracter colectiv. Aceasta întrucât reglementarea rezervei soțului supraviețuitor nu se mai face separat, distinct, ci unitar, prin același act normativ. Apoi, regimul juridic al rezervei este același pentru toți rezervarii care își vor putea calcula cotele lor de rezervă (indiferent de ordinea în care se va face acest calcul) la aceeași masă succesorală, urmând ca după stabilirea rezervei totale să se calculeze prin diferență cotitatea disponibilă. S-a ajuns în acest fel la ceea ce se prefigura în doctrină cu aproape 10 ani în urmă [31, p.32].

Caracterul *global* al rezervei nu este afectat de faptul că, în ultimă instanță, rezerva stabilită global se atribuie pe cote-părți, individual, rezervatarilor.

Caracterul *imperativ* al rezervei decurge din normele imperative care o reglementează. Aceasta presupune că nici *de cujus* și nici potențialii săi moștenitori rezervatari nu pot modifica regulile stabilite. Dacă instituția rezervei și normele care o reglementează au un caracter imperativ, exercițiul dreptului la rezervă are un caracter pur potestativ: rezervatarul nu este obligat să accepte sau să repudieze moștenirea, inclusiv rezerva. Renunțarea sa la moștenire va avea efecte și asupra rezervei sau neexercitarea dreptului la reducțiunea liberalităților excesive consimțite de către defunct va avea ca efect, pe lângă pierderea dreptului la rezervă, și o posibilă interpretare a gestului său ca o achiesare la acele acte cu titlu gratuit.

Caracterul imperativ al rezervei presupune imposibilitatea oricui de a deroga de la normele sale prin stabilirea unor alte cote de rezervă prin mărirea sau micșorarea lor. Actele prin care s-ar „mări” cotele de rezervă sunt nule absolut, iar cele prin care se micșorează aceste cote (mărindu-se corespunzător cotitatea disponibilă) vor fi supuse reducțiunii. Pentru identitate de rațiune, stabilirea „altor moștenitori rezervatari” decât cei precizați de lege este lovită de nulitate absolută.

Caracterul *propriu* al dreptului de rezervă presupune că acest drept se naște în persoana moștenitorilor rezervatari, la data deschiderii succesiunii, în conformitate cu dispozițiile legii și nu cu voința defunctului.

Sunt asemănătoare și caracterele rezervei succesoriale expuse de I.Genoiu [26, p.266-268].

Autorul I.Popa are rețineri față de opinia, potrivit căreia actele încheiate de defunct prin care se aduce atingere dreptului de rezervă nu sunt opozabile moștenitorilor rezervatari, care ar avea calitatea de terți în raport cu aceste acte [31, p.156], în timp ce aceleași acte sunt opozabile față de moștenitorii nerezervatari, cărora li se recunoaște calitatea de *avânzi-cauză*. Moștenitorii rezervatari, ca și cei nerezervatari, sunt *avânzi-cauză* față de toate actele defunctului, fie cu titlu oneros, gratuit, sau acte dezinteresate [111, p.110]. F. Baias, se referă la faptul că moștenitorul rezervatar devine terț față de actul secret în cazul unei simulații, act care devine inopozabil rezervatarului. Aceasta nu înseamnă că în toate cazurile moștenitorii rezervatari au calitatea de terți față de actele defunctului care le încalcă dreptul lor la rezervă [101, p.156].

Dreptul rezervatarilor de a cere reducățiunea actelor care le-au încălcat dreptul lor de rezervă este chiar o confirmare a faptului că aceste acte le sunt opozabile și chiar mai mult, în lipsa reducățiunii, asemenea acte le-ar afecta grav drepturile succesoriale.

Apoi, dreptul la moștenire, în general, care cuprinde și dreptul la rezervă, este un drept propriu, născut în persoana moștenitorului rezervatar, *ope legis*, la data deschiderii succesiunii, acest caracter neregăsindu-se doar în cazul dreptului la rezervă.

Rezerva succesorală se acordă *în natură*, ceea ce presupune ca moștenitorul rezervatar să primească rezerva din bunurile care se găsesc sau ar fi trebuit să se găsească în patrimoniul defunctului în momentul morții acestuia (dacă defunctul nu ar fi făcut donații). Prin excepție, rezerva poate fi atribuită sau reîntregită sub forma unui echivalent bănesc când, spre exemplu, bunul donat a fost înstrăinat de donatar anterior deschiderii succesiunii. Moștenitorul rezervatar ar putea să pretindă rezerva sub forma unui echivalent bănesc, el având un drept de a pretinde rezerva în natură, și nu o obligație în acest sens.

Noul Cod civil al României consacră moștenitorilor rezervatari și rezervei succesoriale câteva articole (art.1086-1090) care cuprind sintetic întreaga problematică pe care o supunem analizei. Urmărind ordinea stabilită de legiuitor prin art.1087, vom analiza mai întâi situația soțului supraviețuitor ca moștenitor rezervatar, după care vom aborda aspectele principale ale rezervei succesoriale aparținând descendenților și ascendenților privilegiați ai defunctului. Vom porni în analiza temei propuse de la situația *de lege lata* a rezervatarilor mai sus precizați, urmărind evoluția în timp a instituției rezervei și, mai ales, conturarea acesteia în noua reglementare [52].

Mărimea rezervei succesorală se determină în funcție de întregul patrimoniu succesoral, inclusiv de averea atribuită pentru îndeplinirea legatului.

Articolul 1508 CC RM stabilește modul de determinare a cotei din rezerva succesorală pentru fiecare moștenitor rezervatar. Astfel, la determinarea cotei din rezerva succesorală pentru fiecare moștenitor rezervatar, se iau în considerare toți moștenitorii legali chemați la succesiune dacă nu ar fi existat testamentul. Moștenitorii testamentari nu se iau în considerare dacă ei nu sunt moștenitori legali.

Dacă moștenitorul rezervatar este în același timp și legatar, va putea pretinde la rezervă dacă renunță la legat. În caz contrar, el pierde dreptul la cota din rezerva succesorală în mărimea legatului.

În cazul când testamentul nu se referă la întregul patrimoniu succesoral, rezerva succesorală se separă, în primul rând, din averea netestată, iar în cazul insuficienței acesteia, rezerva se completează din averea testată.

Dacă succesorului rezervatar i se testează avere în mărime mai mică de jumătate din cota pe care ar fi primit-o în caz de succesiune legală, el poate cere partea cu care cota primită conform testamentului este mai mică de jumătate din cota pe care ar fi primit-o în baza moștenirii legale (art.1510-1511 CC RM).

Articolul 1512 CC RM prevede că succesorul poate să renunțe la cota din rezerva succesorală. Astfel, moștenitorul rezervatar poate renunța la cota ce i se cuvine din rezerva succesorală, fără a indica în a cui favoare renunță. Faptul acesta nu atrage majorarea cotei din rezerva succesorală pentru alți moștenitori. Cota lui trece la moștenitorii testamentari proporțional cotei testate lor.

Acceptarea cotei din rezerva succesorală sau renunțarea la ea se face în termenul stabilit pentru opțiune succesorală.

Succesorul, în conformitate cu art.513 CC RM, poate fi privat de dreptul la cotă din rezerva succesorală. Acesta prevede trei cazuri de privare de drept la cotă din rezerva succesorală.

1. Privarea de dreptul la cotă din rezerva succesorală poate avea loc dacă există circumstanțe care au drept rezultat decăderea din dreptul la moștenire în genere.

2. Privarea de dreptul la cotă din rezerva succesorală poate fi efectuată de testator încă în timpul vieții lui prin adresare în instanța de judecată.

3. Hotărârea pronunțată de instanța de judecată despre privarea de dreptul la cotă din rezerva succesorală se aplică din momentul deschiderii moștenirii. Aceeași regulă acționează și

în cazul în care testatorul s-a adresat în instanța de judecată, iar hotărârea a fost pronunțată după decesul lui [9].

Articolul 1500 CC RM precizează că în cazul succesiunii legale, moștenitori cu drept de cotă egală sunt: descendenții (fiii și fiicele celui ce a lăsat moștenirea, la fel și cei născuți vii după decesul lui, precum și cei înfiați), soțul supraviețuitor și ascendenții privilegiați (părinții, înfietorii) celui ce a lăsat moștenirea.

Ideea conservării bunurilor *în familie* a condus la dihotomia clasică a patrimoniului succesoral în cotate disponibilă și rezervă succesorală.

Cotitatea disponibilă reprezintă acea parte a patrimoniului succesoral de care *de cujus* poate dispune în mod liber, neîngrădit (chiar prin acte cu titlu gratuit, donații sau testamente).

Rezerva succesorală este partea din moștenire care va fi preluată de anumiți moștenitori – denumiți rezervatari. Ca urmare, au calitatea de moștenitori rezervatari descendenții, ascendenții privilegiați și soțul supraviețuitor. Aceștia dobândesc rezerva succesorală *ope legis* și chiar împotriva voinței defunctului care ar fi putut face în timpul vieții liberalități care să consume întreg emolumentul succesoral.

Am arătat anterior faptul că, în condițiile CC RM, calitatea de moștenitori rezervatari o au descendenții defunctului și ascendenții privilegiați, adică „celor care i-au dat viață și celor cărora le-a dat viață”. Art.1500 CC RM precizează că în cazul succesiunii legale, moștenitori cu drept de cotă egală sunt: descendenții (fiii și fiicele celui ce a lăsat moștenirea, la fel și cei născuți vii după decesul lui, precum și cei înfiați), soțul supraviețuitor și ascendenții privilegiați (părinții, înfietorii) celui ce a lăsat moștenirea [9]. În condițiile art.1505 CC RM și soțul supraviețuitor a intrat în categoria moștenitorilor rezervatari având un drept la moștenire și implicit un drept la rezervă stabilite într-un regim juridic special. Mărirea libertății testamentare a defunctului se face cu prețul atenuării caracterului familial al rezervei succesorale.

În concluzie, menționăm că rezerva succesorală face parte din succesiunea legală care are unele funcții, principii și caractere specifice care o delimitează de succesiunea testamentară, considerând că rezerva succesorală este o prioritate sau o garanție din partea statului pentru această clasă de succesori.

Un alt aspect discutabil este **reprezentarea succesorală**. În activitatea practică adeseori, apar opinii controversate privind *reprezentarea succesorală* care se consideră drept un beneficiu din partea legiuitorului specifică succesiunii legale, dar care este complicat de aplicat în practica activității notariale în cazul rezervei succesorale. Reprezentarea succesorală este o instituție a dreptului civil care este de natură să mărească cercul de moștenitori legali. Astfel, acest beneficiu legal este oferit moștenitorilor mai îndepărtați ai defunctului, ce le permite de a participa în

concură cu moștenitorii mai apropiați în grad pentru partea de moștenire ce i se cuvenea defunctului.

În conformitate cu art.1504 CC RM, reprezentarea succesorală se aplică:

(1) *Dacă moștenitorul moare înaintea celui ce lasă moștenirea, succesorii indicați la art.1500 alin.(3) culeg, prin intermediul instituției reprezentării, partea din moștenire care i s-ar fi cuvenit moștenitorului decedat.*

(2) *Reprezentarea are drept efect punerea reprezentanților în locul și în dreptul reprezentatului.*

(3) *Nu se admite reprezentarea persoanei la a cărei moștenire s-a renunțat, a persoanei care a renunțat la moștenire, precum și a nedemnului.*

După cum e prevăzut în art.1500 CC RM, alin.(3) lit.a) în lista moștenitorilor legali de clasa I de a fi reprezentați, se includ descendenții care sunt și succesori rezervatari. Se pune întrebarea dacă ei vor putea fi reprezentați în calitatea lor de succesori rezervatari sau nu? Legiuitorul nu prevede reglementări exprese privind reprezentarea succesorală a succesorilor rezervatari.

Este cunoscut deja că *noțiunea de reprezentare* are un sens mai larg, fiind privită atât ca un drept constituțional (art.26, 39 ale Constituției RM), cât și ca un drept civil (art.249 CC RM). Am dori să precizăm că legiuitorul moldav nu definește ce este reprezentarea succesorală. Un răspuns în acest sens îl găsim în actualul Cod civil român care, în cuprinsul art.965, definește *reprezentarea succesorală*, ca fiind *instituția civilă prin intermediul căreia un moștenitor legal de grad mai îndepărtat, numit reprezentant, urcă în virtutea legii în drepturile ascendentului său, numit reprezentat, pentru a culege partea de moștenire ce i s-ar cuveni acestuia, dacă nu ar fi fost nedemn față de defunct sau decedat la data deschiderii moștenirii*. Susținem această definiție și considerăm necesar ca și art.1504 CC RM să fie completat cu o astfel de definiție.

Doctrinarii români vin și cu exemple în acest sens. Ca exemplu, Ilie Genoiu explică: potrivit dispozițiilor Codului civil român, operează reprezentarea în următoarea situație: defunctul are doi fii, dintre care unul este decedat, la data deschiderii succesiunii, având la rândul său trei copii. Dându-se valoare reprezentării succesoriale, defunctul va fi moștenit de fiul în viață și de cei trei nepoți de partea fiului predecedat.

Din definiția și reglementările analizate, reiese că *reprezentarea succesorală* face excepție de la principiul proximității gradului de rudenie și principiul egalității în cadrul aceleiași clase de moștenitori ce stau la baza succesiunii legale.

În concluzie, putem spune deci că aplicarea **reprezentării succesoriale** are caracter imperativ și intervine de drept, regulile sale neputând fi modificate prin voința părților. Singurul

moment în care se va lua în considerare voința succesibililor este cel al exprimării dreptului lor de opțiune, astfel încât cel care renunță la moștenire renunță implicit și la beneficiul reprezentării, dacă este cazul. În schimb, cel care acceptă moștenirea nu va putea renunța la aplicarea reprezentării în situația în care aceasta se impune. De asemenea, nu vom putea vorbi nici de o modificare prin voința părților a modului de împărțire a moștenirii ca efect al reprezentării, aceasta făcându-se în toate cazurile pe tulpini, după cum nu vom putea vorbi de vreo modificare prin voința părților a cazurilor în care se aplică reprezentarea.

Ca rezultat al cercetărilor asupra reprezentării succesoriale, am stabilit că reglementările CC RM cu referință la rezerva succesorală nu dispun de norme de drept cu privire la răsfrângerea reprezentării succesoriale asupra succesorilor rezervatari. Considerăm deci, dat fiind faptul că succesorii acesteia sunt de clasa I, iar descendenții, adică fiii și fiicele acesteia au dreptul la reprezentarea succesorală, aceasta din urmă, prin deducție poate să se răsfrângă și asupra descendenților rezervatari decedați. Deoarece aceasta limitează drepturile celorlalți rezervatari, considerăm că trebuie să fie completate normele de drept succesoral cu privire la rezervă cu un alineat la art.1505 după cum urmează: „*Regulile reprezentării succesoriale își răsfrâng acțiunea și asupra succesorilor rezervatari*” [84, p.153].

2.3. Corelația liberalităților și a rezervei succesoriale în cadrul moștenirii

După cum s-a menționat, art.1505 CC RM prevede că succesorii de clasa I inapți pentru muncă au dreptul de a moșteni, indiferent de conținutul testamentului, cel puțin o doime cotă-parte din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia în caz de succesiune legală, aceasta se consideră rezervă succesorală.

Totodată, este cunoscut că un loc important în materia succesorală îi aparține liberalităților. Sunt importante acestea mai ales acum când statul nostru a legiferat dreptul de proprietate privată adus la justa lui valoare, dând posibilitate titularilor acestuia să-și realizeze pe deplin acest drept prin libera dispunere după propria dorință.

Succesiunea a fost și rămâne modul derivat de dobândire a proprietății și se află într-o legătură insolubilă cu proprietatea, deoarece anume prin intermediul succesiunii, proprietatea își manifestă extrem de pronunțat menirea sa, obținând cea mai consecutivă și cea mai deplină realizare [102, p.70].

Deoarece, potrivit legislației civile, voința liberală, pentru a fi juridic eficace, trebuie nu numai să fie declarată în formele solemne prevăzute de lege, dar să îndeplinească anume cerințe de fond: să emane de la o persoană capabilă, să fie lipsită de vicii și să fie determinată de un scop valabil. Legislația în vigoare atât din țară, cât și de peste hotare nu aduce o definiție acestei

noțiuni, s-a stabilit că liberalitățile sunt actele juridice cu titlu gratuit, emise de proprietar din propria voință, prin care o valoare trece dintr-un patrimoniu în altul, fără ca dispunătorul, în urma micșorării patrimoniului propriu, să aștepte un echivalent de la gratificat. Se menționează că voința este un fenomen complex, iar decizia exprimată prin declararea de voință este rezultatul final al unui proces psihologic complicat care a fost studiat de mulți savanți în domeniu [103, p.17, 10, 176]. Deci trebuie să ținem cont, în primul rând, de stipulările dreptului comun privind cauza sau scopul. Însă atunci când actul constituie o liberalitate, acesta dispune și de unele particularități. În orice liberalitate, cel ce dorește să dea o face fără a urmări să primească un echivalent în cadrul actului. Deci este o realizare a unui drept, și nu o obligație. El este însuflețit de intenția liberală – *animus donandi*. Această intenție, exprimare de voință este o cauză abstractă și obiectivă.

În cazul liberalităților, această cauză abstractă și obiectivă se opune simplelor motive: dragoste, prietenie, caritate, dorință etc. Este important pentru valabilitatea actului de liberalitate, exteriorizarea voinței lăuntrice a donatorului. Însă practica judecătorească nu se mărginește la recunoașterea drept cauză a liberalităților numai intenția liberală, deoarece aceasta ar fi adus la unele donații sau legate ce urmăreau scopuri protivnice legii. De aceea instanțele de judecată au consacrat așa-numita cauză impulsivă și determinată, care înainte de a fi extinsă la actele cu titlu oneros a fost consfințită tocmai în materie de liberalități. Această cauză impulsivă și determinată este scopul concret și subiectiv care a hotărât voința liberală. Dispunătorul nu dă pentru a face abstractă o binefacere. El voințește această liberalitate, urmărind un scop determinat. Reprezentarea mintală a acestui scop este cauza hotărâtoare a donației sau a legatului.

Cauza creează și anumite trăsături specifice în liberalități. În actele cu titlu gratuit, motivul concret are un caracter unilateral, fiind indiferent dacă a fost sau nu cunoscut de gratificat.

Folosind noțiunea de cauză impulsivă și determinată, practica judecătorească, lărgind zonele voinței lăuntrice cercetate, a recunoscut drept cauză impulsivă și determinată și alte considerații decât cele referitoare la activitatea sau calitățile gratificantului. Astfel, practica judiciară a declarat nule donațiile sau legatele care se întemeiau pe o cauză falsă, ilicită sau contrară regulilor de conviețuire socială.

Cauza falsă este o reprezentare mintală a unui scop care nu corespunde cu realitatea.

Liberalitățile sunt singurele acte cu titlu gratuit care interesează materia moștenirii și devoluțiunea ei. În funcție de diferite criterii, liberalitățile se împart în mai multe categorii. Astfel, în funcție de producerea efectelor, deosebim: liberalități între vii și liberalități pentru cauză de moarte [104, p.154]. În doctrină, liberalităților li se evidențiază patru caractere

specifice, și anume: există doar două varietăți, sunt acte juridice, sunt acte cu titlu gratuit, sunt acte solemne [22, p.1034].

După cum este cunoscut din teoria generală a dreptului civil, actele juridice între vii (*inter vivos*) sunt acele acte care își produc efectele necondiționat de moartea autorului sau autorilor lui și reprezintă marea majoritate a actelor juridice civile. Liberalitățile *inter vivos* care interesează materia succesorală sunt donațiile.

Actul pentru cauză de moarte – *mortis causa* – este actul juridic civil de a cărui esență este faptul că nu își produce efecte în timpul vieții autorului său, ci numai după moartea acestuia, fiind făcut tocmai în considerația morții. Liberalitățile *mortis causa* care interesează materia succesorală și devoluțiunea ei sunt: legatul făcut prin testament și în România, donația de bunuri viitoare. Ne vom referi la aceste subiecte din următoarele considerațiuni.

1. Deși actele *mortis causa* au o reglementare foarte amănunțită spre deosebire de actele *inter vivos*, în ceea ce privește capacitatea de a dispune, iar uneori și capacitatea de a primi actele *mortis causa* sunt supuse unor condiții mai restrictive.

2. Actele juridice *mortis causa* sunt numai acte juridice tipice (numite).

3. Dacă actele juridice *inter vivos* sunt solemne numai ca excepție, actele *mortis causa* sunt solemne fără nicio excepție.

Liberalitatea poate fi nu numai pură și simplă; ea poate fi, de asemenea, afectată de o modalitate: termen, condiție sau sarcină. Liberalitatea pură și simplă este aceea care se naște și își produce efectele de îndată, adică în cazul donației între vii, de la data actului, iar în cazul legatului sau al donației de bunuri viitoare, din ziua morții testatorului. De la această din urmă dată, legatarul își dobândește dreptul și îl poate exercita și, tot de atunci, acest drept se poate transmite moștenitorilor săi.

Conform doctrinei române, termenul, în donații sau legate, potrivit dreptului comun, poate fi suspensiv sau extinctiv.

În primul caz, el nu suspendă nașterea dreptului celui gratificat, ci numai exercițiul acestui drept. Astfel, dacă legatul este cu termen suspensiv, legatarul nu poate cere predarea decât în ziua când termenul s-a împlinit. Termenul suspensiv nu amână însă nașterea dreptului donatarului sau legatarului, astfel că dreptul acestuia se naște și devine transmisibil către propriii săi moștenitori din ziua donației sau, în cazul legatului, de la moartea testatorului.

Dacă termenul este extinctiv, la ajungerea acestuia dreptul donatarului sau legatarului se stinge fără retroactivitate.

Acestea sunt soluțiile dreptului comun. Singura regulă derogatorie este aceea că termenul incert dacă este suspensiv este asimilat, în materie de legat, condiției suspensive. Regula există și

în dreptul român: în testament, termenul incert valorează condiție (*dies incertus in testamento, conditio facit*). În acest caz, termenul suspendă chiar nașterea dreptului legatarului și operează retroactiv. Prin urmare, legatarul instituit cu termen incert, spre pildă la moartea fiicei testatorului, este instituit în realitate sub condiție și, în consecință, dreptul său nu se naște decât la împlinirea modalității, iar atunci retroactivează până la deschiderea moștenirii. Dacă legatarul moare între timp, legatul va fi caduc, iar dreptul său nu va trece asupra moștenitorilor [26, p.283].

Liberalitatea poate să fie făcută și sub condiție. Ca și în dreptul comun, condiția în materie de donație sau legat este evenimentul viitor și nesigur de care depinde nașterea sau stingerea unui raport de drept. Ea poate fi, cât privește efectele ei, suspensivă sau rezolutorie, iar cât privește obiectul ei, cazuală, mixtă sau potestativă [8, p.208].

Principiile dreptului comun vor primi aplicare. Prin urmare:

1. Dacă dispoziția testamentară este sub condiție rezolutorie, dreptul legatarului se naște și devine transmisibil către propriii săi moștenitori din ziua când s-a deschis succesiunea testatorului, iar dacă condiția rezolutorie se împlinește, legatul este retroactiv desființat și, drept urmare, toate drepturile consimțite de către legatar sau de moștenitorii săi asupra lucrului ce face obiectul legatului sunt, tot astfel, nimicite.

2. Când însă condiția este suspensivă, dreptul la legat nu se desăvârșește decât la data când ea se împlinește. Dacă legatarul încetează din viață între timp, legatul devine caduc, iar dreptul la legat, de vreme ce nu s-a născut încă, nu mai poate trece la moștenitorii săi, afară numai dacă se dovedește că intenția testatorului a fost de a conferi legatarului un drept transmisibil, chiar dacă acesta ar muri înainte de împlinirea condiției.

Legatul sau donația poate fi cu sarcină [8, p.208]. Sarcina este obligația de a face, a nu face sau a da, impusă gratificatului, prin actul de donație sau testament, în schimbul liberalității.

Sarcina poate fi stipulată:

- a) în interesul unei terțe persoane;
- b) în interesul gratificatului;
- c) în interesul dispunătorului.

1) Sarcina stipulată în folosul unui terț procură acestuia un folos cu titlu gratuit și constituie o liberalitate indirectă, care se altoiește pe o liberalitate directă: donația sau legatul. De pildă, testatorul își lasă casa printr-un legat particular, cu sarcina, pentru legatar, de a întreține o rudă incapabilă de muncă și în nevoie.

Sarcina stipulată în favoarea unui al treilea se deosebește de donație sau de legat prin aceea că terțul beneficiar nu se află în raport de drept cu dispunătorul, ci numai cu gratificatul. El nu

este legatar sau donatar, ci creditorul celui gratificat. Terțul beneficiar, fiind creditor, are o acțiune directă împotriva gratificatului pentru a cere executarea, iar dacă legatarul, voind să evite îndeplinirea sarcinii, nu cere predarea legatului, beneficiarul o va putea face, pe calea acțiunii oblice, în măsura cerută pentru a se aduce la îndeplinire prestația la care are dreptul.

Incapacitățile de a dispune sau de a primi cu titlu gratuit, întrucât sunt absolute, nu capătă aplicare între dispunător și terțul beneficiar, căci acesta din urmă nu este nici legatar, nici donatar. Astfel, de pildă, o persoană neconcepută, incapabilă de a dobândi prin legat sau donație, poate fi beneficiara unei sarcini.

Incapacitățile relative de a primi liberalități de la anumiți dispunători sunt adevărate prohibiții legale. Ele corespund, în mod necesar, unei incapacități corelative de a dispune, căci, dacă una din părți nu poate primi de la cealaltă, nici aceasta din urmă nu poate gratifica pe cea dintâi. Drept urmare, tutorii, medicii și cei asimilați lor, sau ofițerii de marină nu vor putea fi gratificați de către minorul, bolnavul sau călătorul de la care ei nu pot primi donații sau legate nici pe calea indirectă a unei sarcini prevăzute de dispunător în beneficiul lor.

2) În cazul când sarcina este stipulată în chiar interesul celui gratificat – de pildă, o sumă de bani este lăsată cu titlu de legat pentru a-i înlesni legatarului anume cercetări științifice, nu mai suntem în prezența a două liberalități – una directă și cealaltă indirectă, ci a uneia singure, care este însă făcută cu afectare specială. În acest caz, executarea sarcinii poate fi cerută de dispunător sau de moștenitorii săi.

3) Sarcina poate fi stipulată în interesul dispunătorului: spre pildă, un legat este lăsat cu sarcina de a îngriji publicarea operelor postume ale testatorului sau de a-i plăti datoriile. Creditorii sarcinii sunt dispunătorul sau moștenitorii acestuia. În acest caz, titlul oneros se amestecă cu cel gratuit. Care va fi caracterul actului? El va fi, în principiu, un act cu titlu gratuit, afară numai dacă sarcina impusă constituie principalul, iar liberalitatea numai accesoriul.

În niciun caz, a decis practica noastră judecătorească, testatorul nu poate impune legatarului o sarcină care să-l oblige la o prestație înainte de deschiderea succesiunii, cum ar fi aceea de a da întreținere testatorului, căci efectele patrimoniale ale legatului nu se pot produce decât la decesul celui care testează.

Sarcina nu trebuie confundată cu condiția.

a) Deosebirea este ușoară dacă asemuim sarcina cu o condiție suspensivă. Aceasta suspendă nașterea dreptului cuvenit donatarului sau legatarului, pe când sarcina nu suspendă nici nașterea și nici exercitarea dreptului celui gratificat. Legatul cu sarcină se dobândește și se poate exercita de la deschiderea moștenirii, dată de la care dreptul său se poate transmite moștenitorilor.

b) Mai gîngășă este deosebirea dintre condiția rezolutorie și sarcină, căci dreptul la legat atât când este cu sarcină, cât și când este sub condiție rezolutorie, se naște, deopotrivă, la deschiderea moștenirii, ca și când ar fi pur și simplu; iar pe de altă parte, atât împlinirea condiției rezolutorii, cât și neexecutarea sarcinii trag după sine desființarea retroactivă a liberalității.

Dacă este vorba de o condiție rezolutorie cazuală, deosebirea este învederată, căci această condiție se împlinește independent de voința celui gratificat, pe când sarcina implică întotdeauna un act de comisiune sau de omisiune al acestuia.

În cazul însă când liberalitatea atîrnă de o condiție rezolutorie potestativă, deosebirea este anevoioasă, căci atât condiția rezolutorie potestativă, cât și sarcina presupun o activitate a celui care dobîndește cu titlu gratuit. De exemplu, un legat este făcut cu obligația pentru gratificat de a nu înstrăina bunul sau de a se căsători. Suntem în fața unei condiții sau a unei sarcini? Interesul distincției se manifestă prin aceea că împlinirea condiției rezolutorii desființează donația sau legatul de drept, pe când neexecutarea sarcinii dă naștere numai unei acțiuni în revocare.

Un criteriu de distincție, pe de-a-ntregul la adăpostul criticii, nu a putut fi încă stabilit. Cel mai satisfăcător este acela care vede în sarcină o afectare economică a unui bun, pe când condiția ar interesa statutul personal al celui gratificat. În exemplele de mai sus, clauza de inalienabilitate ar fi o sarcină, pe când obligația de a se căsători ar constitui o condiție.

Sunt însă ipoteze când acest criteriu este neîndestulător. De pildă, în cazul unui legat cu clauza de a locui în casa lăsată prin testament.

O asemenea clauză interesează atât bunul ce face obiectul dispoziției testamentare, cât și persoana legatarului și, prin urmare, criteriul la care ne-am oprit nu ne-ar permite să calificăm o asemenea clauză drept sarcină sau condiție.

Oricare ar fi deosebirile dintre condiție și sarcină, se admite [100, p.239] că regulile scrise în art.1008 Cod civil român privitoare la condițiile imposibile, ilicite sau imorale se aplică și sarcinilor.

1. Înțelegem prin condiție sau sarcină imposibilă aceea care, material și în chip absolut, nu se poate îndeplini. Tradițional, se dădea drept pildă de o asemenea modalitate condiția „dacă vei atinge cerul cu degetul” (*si coelum digito tetigeris*).

Dar omul vremurilor noastre, izbutind să zvârlă sateliți artificiali printre stele, plasându-i pe orbite dinainte calculate, sau chiar reușind să-i așeze lin, la comandă, pe suprafața bătrânei luni, a supus cerul posibilităților umane, astfel încât străvechiul exemplu tinde să nu mai fie valabil.

În cazul când imposibilitatea este numai relativă, adică există numai pentru gratificat, ea putând fi însă obiectiv învinsă, validitatea condiției sau a sarcinii nu este atinsă.

2. Condiția sau sarcina ilicită este aceea a cărei realizare este materialmente posibilă, dar care calcă o dispoziție imperativă sau prohibitivă a legii.

3. Condiția este imorală atunci când contravine regulilor de conviețuire socialistă, normelor moralei proletare.

Diferitele modalități care se înfățișează în practică sunt privitoare fie la conduita viitoare a gratificatului, cum ar fi aceea de a îmbrățișa o anumite îndeletnicire, de a nu se căsători sau de a nu se recăsători, fie cu privire la organizarea proprietății, cum ar fi clauza de inalienabilitate, fie referitoare la executarea testamentului, cum ar fi exheredarea acelor moștenitori care vor ataca dispozițiile testamentare. Pentru a decide dacă aceste modalități sunt sau nu valabile, trebuie să cercetăm dacă ele, subiectiv, prin scopul lor sau obiectiv, prin obiectul lor, încalcă norma juridică sau regula morală.

a) Uneori validitatea clauzei atârână de caracterul licit sau ilicit, moral sau imoral al scopurilor urmărite de dispunător prin clauza considerată. Criteriul nulității este, în asemenea cazuri, subiectiv.

Astfel, clauzele de inalienabilitate temporară vor fi valide dacă se întemeiază pe un interes serios și legitim al dispunătorului, care, spre pildă, a stipulat inalienabilitatea vremelnică pentru a garanta plata rentei pe care gratificatul s-a obligat să i-o plătească; sau dacă a fost prevăzută în interesul unui terț sau chiar în cel al gratificatului, de pildă, dacă inalienabilitatea are ca scop să ocrotească pe gratificat, date fiind vârsta sa fragedă, inexperiența sau spiritul său de risipă.

b) De regulă însă, pentru a ne pronunța asupra validității condiției sau sarcinii, va trebui să recurgem la un criteriu obiectiv.

Astfel, o clauză de inalienabilitate care ar fi limitată în timp, în principiu, urmează să fie declarată nulă, ca fiind contrară principiului liberei circulații a bunurilor, inalienabilitatea stipulată pentru durata vieții omenești fiind socotită ca perpetuă. Tot astfel, fără a deosebi după sentimentele respectabile sau condamnabile care au inspirat, condiția de a nu se căsători sau de a nu se recăsători trebuie să fie socotită nulă, ca aducând atingere principiului deplinei libertăți matrimoniale, libertate pe care dreptul înțelege să o asigure, efectiv și integral, tuturor cetățenilor [105, p.13-15].

În aceeași ordine de idei, condiția de a se căsători sau de a se recăsători fiind conformă cu favoarea cu care legea socialistă privea instituția căsătoriei, credem că trebuie socotită valabilă. Dar condiția de a se căsători cu o anumită persoană, condiție privită ca valabilă în dreptul burghez, în dreptul nostru socialist ar fi neîndoielnic nulă, ca alcătuind o constrângere patrimonială, incompatibilă cu libertatea căsătoriei.

În unele testamente întâlnim clauze penale prin care testatorul prevede anumite pedepse patrimoniale pentru moștenitorii care nu i-ar respecta dispozițiile de ultimă voință, precum: reducerea unui copil la rezerva ce i-o acordă legea sau revocarea legatului făcut moștenitorului.

O asemenea clauză penală va fi valabilă dacă dispoziția testamentară, sancționată pe această cale, privește numai interese particulare, cum ar fi aceea care ar asigura eficacitatea legatului lucrului altuia sau împărțirea moștenirii făcute de testator, fără a aduce știrbire rezervei. Clauza penală va fi însă nulă dacă este destinată să asigure respectarea unei dispoziții contrare ordinii politice, sociale și economice, cum ar fi penalitatea prevăzută pentru a răpi rezervatarilor acțiunea în reducere în caz de atingere a rezervei sau pentru a împiedica pe moștenitori să ceară nulitatea testamentului pentru vicii de formă, sau spre a-i lipsi de termenele acordate de lege pentru a face inventar și a delibera.

În aceeași ordine de idei, condiția de a nu munci, de pildă, va fi neîndoielnic nulă. Dar obligația de a îmbrățișa o anumită îndeletnicire va fi socotită valabilă dacă, prin natura profesiei, o asemenea clauză nu ar aduce atingere ordinii noastre politice, economice sau sociale.

Condiția sau sarcina imposibilă, ilicită sau imorală, atrage, potrivit cu distincțiile indicate, sancțiunea nulității absolute. Se pune însă întrebarea dacă nulitatea este totală sau parțială? Dacă ea lovește întreg actul juridic afectat de o astfel de modalitate sau numai condiția sau sarcina vinovată, care se va socoti nescrisă, actul juridic rămânând valabil pentru rest?

Codul Napoleon, care a servit în 1864 ca model Codului civil român, face deosebire, în această privință, între actele cu titlu oneros și cele cu titlu gratuit. Condiția imposibilă, ilicită sau imorală, trecută într-un act cu titlu oneros, atrage nulitatea întregului act. O astfel de modalitate însă cuprinsă într-un act cu titlu gratuit se socotește nescrisă, actul rămânând valabil.

Această distincție își are originea în dreptul revoluționar francez, care a urmărit, pe această cale, să libereze tinerele generații gratificate prin donație sau legat de condițiile și sarcinile inspirate de ideologia vechiului regim feudal, păstrându-le totuși beneficiul liberalității [106, p.340].

Soluția justă în problema noastră constă în a aplica tuturor actelor juridice, fără a deosebi după cum ele sunt cu titlu oneros sau gratuit, sau după cum se înfățișează ca un contract sau ca un act unilateral de voință, regula scrisă în art.1008 Cod civil român, potrivit căreia convențiile ce atârnă de o condiție imposibilă, ilicită sau imorală, sunt nule [26, p.264].

Această soluție se sprijină pe următoarele argumente:

a) În lipsa unei reglementări generale a actului juridic, dispozițiile Codului referitoare la convenții, cu excepția celor ce privesc acordul de voință, se aplică și actelor juridice unilaterale;

b) Legiuitorul român, neînsușindu-și principiile ce au stat la baza art.900 al Codului civil francez, prin aceasta și-a manifestat voința de a sancționa, în principiu, printr-o nulitate integrală atât convențiile cât și legatele ce depind de o condiție imposibilă, ilicită sau imorală;

c) Art.1008 Cod civil român – este un caz de aplicare a art.5 CCR, care sancționează cu nulitate actele juridice ilicite sau imorale nu numai când sunt convenții, dar și în cazul actelor unilaterale de voință, denumite, în acest text, „dispoziții particulare”: „Nu se poate deroga prin convențiuni sau dispozițiuni particulare la legile care interesează ordinea publică și bunele moravuri”. Ar fi însă inexact să credem că actul juridic care cuprinde o condiție imposibilă, ilicită sau imorală ar fi întotdeauna în întregime nul. Căci, textul art.1008 CCR cere ca actul să depindă de acea condiție pentru a i se aplica sancțiunea pe care acest articol o prevede. **De aici, urmează că nulitatea va fi totală numai în cazul când condiția sau sarcina vinovată a fost cauza impulsivă și determinantă a actului juridic; în cazul contrar, condiția sau sarcina se va socoti nescrisă, restul actului rămânând valabil.**

Pentru a ști, prin urmare, dacă nulitatea condiției sau sarcinii imposibile, ilicite sau imorale trage după sine sau nu desființarea întregului act, nu trebuie să deosebim între actele cu titlu oneros și cele cu titlu gratuit și nici între convenții și acte juridice unilaterale, ci trebuie să distingem după cum acea condiție sau sarcină a fost sau nu cauza impulsivă și determinantă a actului. Această soluție este singura justă. Dacă o condiție sau sarcină imposibilă, ilicită sau imorală a alcătuit numai scopul accesoriu al unui act juridic, dacă acest act urmărea, în principal, o altă finalitate, iar aceasta era posibilă și inocentă, dacă, prin urmare, din circumstanțele cauzei rezultă că dispunătorul ar fi făcut liberalitatea și în lipsa condiției sau a sarcinii imposibile, ilicite sau imorale, modalitatea poate fi despărțită de voința liberală, fără a denatura intenția dispunătorului. Condiția va fi socotită nescrisă, iar actul va rămâne valabil, căci urmarea, în principal, un scop posibil, licit și moral.

Dacă, dimpotrivă, condiția sau sarcina imposibilă, ilicită sau imorală a fost chiar scopul principal care a determinat voința liberală, dacă dispunătorul nu ar fi făcut actul cu titlu gratuit în lipsa acelei condiții sau sarcini, modalitatea este nedespărțită legată de voința de a gratifica, care în întregul ei este viciată și, prin urmare, necesarmente, nulitatea condiției sau sarcinii atrage, în acest caz, nulitatea întregului act, de care modalitatea nu poate fi despărțită.

În această din urmă ipoteză, nulitatea parțială ar nesocoti atât legea, prin aceea că s-ar respecta un act care, în principal, a urmărit un scop ilicit sau imoral, cât și voința dispunătorului, căci voința ar fi despărțită de mobilul care a determinat-o, iar actul ar fi păstrat, deși scopul principal pentru care acesta a fost făcut ar fi fost înlăturat.

Din definiția foarte reușită adusă de CCR prin art.1086, rezerva succesorală este parte din bunurile moștenirii la care moștenitorii rezervatari au dreptul în virtutea legii, chiar împotriva voinței defunctului, manifestată prin liberalități și dezmoșteniri. Astfel, urmărind să protejeze interesele familiei, legiuitorul a statuat că defunctul nu poate dispune, prin liberalități *mortis causa*, sau prin dezmoșteniri, de întregul său patrimoniu. O parte a patrimoniului defunctului, purtând denumirea de rezervă succesorală, va reveni moștenitorilor rezervatari, chiar împotriva voinței acestuia. Chiar dacă defunctul, în actul său de ultimă voință, își dezmoștenește moștenitorii rezervatari, aceștia vor culege, în puterea legii, rezerva succesorală [26, p.264].

Rezultă așadar că, în ipoteza în care defunctul are, pe de o parte, moștenitori rezervatari, iar pe de altă parte, a făcut liberalități, patrimoniul defunctului se împarte în două părți: rezerva succesorală, care se cuvine de drept moștenitorilor rezervatari, chiar împotriva voinței defunctului, și cotitatea disponibilă de care defunctul poate dispune, după propria voință și dorință, ceea ce face să coexiste liberalitățile și rezerva succesorală.

În literatura de specialitate sunt opinii că reducțiunea liberalităților excesive reprezintă o sancțiune de drept civil care lipsește de eficacitate acele liberalități care aduc atingere rezervei succesorale a moștenitorilor rezervatari. Nu susținem această opinie din considerentele că, pentru a sancționa persoana, trebuie să fie prezente condițiile necesare ale răspunderii juridice, dar ce vină poartă proprietarul care își realizează dreptul său de proprietate care este absolut. Definiția rezervei succesorale în actualul Cod civil român surprinde o trăsătură esențială a rezervei succesorale, respectiv că moștenitorii au dreptul la o parte din bunurile moștenirii, în materialitatea lor, iar nu doar la un echivalent valoric reprezentând cota lor de rezervă, stabilită prin raportare la activul net al patrimoniului succesoral. Prin reglementarea rezervei, legiuitorul apără moștenitorii rezervatari (descendenții, părinții și soțul supraviețuitor al defunctului) împotriva donațiilor și legatelor testamentare făcute de defunct, asigurându-le primirea a cel puțin unei părți din moștenirea ce li se cuvine potrivit legii, chiar împotriva voinței (tacite sau exprese) a lui *de cuius*. Astfel, în toate cazurile în care o persoană are moștenitori rezervatari, averea acestei persoane se împarte, teoretic, în două părți valorice distincte: rezerva, de care persoana în cauză nu poate dispune cu titlu gratuit în favoarea altor persoane (căci această parte trebuie să rămână moștenitorilor rezervatari) și cotitatea disponibilă, de care persoana respectivă poate dispune cu titlu gratuit în mod liber, donând-o sau testând-o cui dorește. Actele cu titlu gratuit prin care el ar dispune și de rezervă (sau de o parte din ea) sunt supuse reducțiunii, putând fi – la cererea moștenitorilor rezervatari – desființate în tot sau în parte (cu consecința revenirii bunurilor respective în masa succesorală), în măsura necesară întregirii rezervei. Cotitatea

disponibilă este așadar acea „parte din bunurile moștenirii care nu este rezervată prin lege și de care defunctul putea dispune în mod neîngrădit prin liberalități” (art.1089 NCCR) [52].

Deci, din cele expuse *supra* reiese că legiuitorul din România și Republica Moldova a asigurat o dublă protecție: protecția succesorilor rezervatari care fac parte din familia defunctului și protecția dreptului defunctului la liberalități făcute în favoarea unor persoane străine [103, p.378-383].

2.4. Caracterele juridice specifice ale rezervei succesoriale

Pentru a pătrunde în esența rezervei succesoriale, este necesar a analiza acele caractere specifice care ar putea-o deosebi de alte noțiuni ale dreptului succesoral, precum și a crea posibilitatea de a aplica mai efectiv normele legale ce o reglementează.

După cum s-a menționat, rezerva succesorală este o parte din moștenire care este supusă unor reguli specifice care o deosebesc de alte reglementări ale succesiunii. Articolul 1505 CC RM nu definește rezerva succesorală, dar stabilește că succesorii de clasa I, inapți pentru muncă, au dreptul de a moșteni, independent de conținutul testamentului, cel puțin o doime cotă-parte din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia în caz de succesiune legală (rezervă succesorală). Analizând articolul CC RM, am evidențiat următoarele caractere ale rezervei succesoriale: caracterul legal, caracterul cotității, caracterul indisponibilității.

Este important de notat că reglementările rezervei succesoriale ale altor state prevăd și alte caractere specifice. Aceasta se referă și la literatura de specialitate, unde se evidențiază mult mai multe caractere. Astfel, în *Comentariul la Codul civil român* sunt aduse următoarele caractere juridice ale rezervei succesoriale. Rezerva succesorală este **parțială**, ea are caracter de **ordine publică**, deoarece este stabilită imperativ de lege, dar legea stabilește numai dreptul la rezervă, nu și obligațivitatea acceptării ei, dreptul la rezervă este un **drept propriu**, născut în persoana moștenitorilor rezervatari la data deschiderii succesiunii, iar nu dobândit de la defunct; este **individual**, deși se atribuie în indiviziune rezervatarilor, se calculează în funcție de fiecare rezervatar care vine efectiv la moștenire. Rezerva succesorală este datorată în natură – doar în mod excepțional rezerva poate fi atribuită întregită sub forma unui echivalent bănesc. Este indisponibilă, deoarece ea nu poate fi atinsă prin donații sau legate ori dezmoșteniri [22, p.1116].

Caracterul legal al rezervei succesoriale reiese nemijlocit din articolele CC RM care o reglementează. Caracterul legal al rezervei succesoriale este prevăzut de o normă imperativă de drept, ceea ce înseamnă că întinderea ei nu poate fi modificată sau stinsă prin voința defunctului sau a succesorilor [107, p.23-31]. De rezerva succesorală beneficiază numai moștenitorii rezervatari care îndeplinesc condițiile cerute de lege pentru a putea moșteni, privitoare la

capacitate, nedemnitate și renunțare la moștenire, precum și să fie *inapt de muncă*. Așadar, pentru a culege rezerva, moștenitorul rezervatar trebuie să fie în viață la data deschiderii succesiunii, să nu fie nedemn să fie inapt de muncă și să nu fi renunțat la moștenire. Rezerva este atribuită succesorilor rezervatari, care au chemare efectivă la moștenire, aflându-se în clasa întâi de succesori legali. Este important să accentuăm că caracterul legal al rezervei succesoriale este prevăzut de o normă imperativă de drept, ceea ce înseamnă că întinderea ei nu poate fi modificată sau stinsă prin voința defunctului sau a succesorilor. Sunt opozabile moștenitorilor rezervatari numai actele prin care nu se aduce atingere rezervei succesoriale, anume actele cu titlu oneros și actele dezinteresate [22, p.1116].

Moștenitorii rezervatari pot renunța la rezerva succesorală, deoarece acesta este un drept al lor și nu o obligație. De aceea în literatura de specialitate se concretizează că dreptul la rezerva succesorală este un drept propriu, născut în persoana moștenitorilor rezervatari, la data deschiderii moștenirii, nefiind dobândit de la defunct prin moștenire. Sunt opozabile moștenitorilor rezervatari numai actele prin care nu se aduce atingere rezervei succesoriale, anume actele cu titlu oneros și actele dezinteresate [21, p.268].

Caracterul partității rezervei succesoriale. Unul din caracterele rezervei succesoriale este acel că ea reprezintă o parte a moștenirii. Astfel, art.1505 CC RM prevede că succesorii de clasa I inapți pentru muncă au dreptul de a moșteni, independent de conținutul testamentului, cel puțin 1/2 cotă-parte din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia în caz de succesiune legală (rezervă succesorală) [9]: Rezerva succesorală este *o parte a moștenirii (pars hereditatis)* care se atribuie moștenitorilor rezervatari *în natură*. Se vorbește așadar despre rezervă ca fiind *pars bonorum*, conferind „un drept real în și asupra chiar a bunurilor succesiunii”, și nu o simplă creanță contra succesiunii [108, p.5]. Autorul francez M.Grimaldi precizează faptul că și atunci când rezerva este exprimată în bani, nu asistăm la un declin al naturii de *pars hereditatis* al dreptului de rezervă, ci pur și simplu al faptului că această *pars hereditatis* poate fi exprimată și în termeni monetari. „Așadar, dreptul de proprietate asupra bunurilor ereditare legate funcției familiale a dreptului de rezervă cedează adesea locul unui simplu drept de creanță care este semnul funcției individuale a acestei instituții. Ceea ce devine esențial, este de a împiedica ieșirea definitivă a bunurilor din familie, dar și de a asigura o egalitate minimală între rezervatari” [89, p.280].

Caracterul indisponibilității rezervei succesoriale. Potrivit literaturii de specialitate [26, p.264], rezerva succesorală este indisponibilă, iar potrivit practicii judecătorești, aceasta este inalienabilă și insesizabilă. Indisponibilitatea rezervei succesoriale este în același timp relativă, întrucât operează numai în ipoteza existenței moștenitorilor rezervatari, și parțială, întrucât vizează numai o parte a moștenirii și numai liberalitățile dispuse de către defunct. Prezența

moștenitorilor rezervatari, la data deschiderii moștenirii, atrage reducățiunea liberalităăilor care au adus atingere rezervei acestora. Însă consecinăa dată nu are semnificaăia indisponibilităăii bunurilor unei persoane și, cu atât mai puțin, a inalienabilităăii și insesibilităăii acestora. În timpul vieăii, titularul unui patrimoniu poate dispune liber de bunurile sale chiar și cu titlu gratuit. Apoi, bunurile debitorului defunct pot fi urmărite de către creditori și după data deschiderii succesiunii, rezerva stabilindu-se după scăderea datoriilor [109, p.64].

Caracterul imperativ al rezervei succesorale. Acest caracter, fiind și unul specific, rezultă din însuși faptul că atât moștenitorii rezervatari, cât și cotitatea – parte a succesiunii pe care o culeg moștenitorii rezervatari, sunt stabilite prin norme imperative ale legii, astfel încât nu pot fi modificate prin voinăa lui *de cujus*, chiar dacă ar avea acordul prezumtivilor moștenitori rezervatari [107, p.136]. Deci întinderea rezervei succesorale nu poate fi modificată prin voinăa defunctului sau a rezervatarilor. Moștenitorii rezervatari nu pot face acte juridice asupra rezervei succesorale, mai înainte de deschiderea moștenirii, întrucât ar realiza acte juridice asupra moștenirii nedeschise și acestea ar fi lovite de sancăiunea nulităăii absolute. Ei însă pot renunăa, total sau parăial, la dreptul, la rezerva succesorală ulterior deschiderii moștenirii, cu prilejul exercităării dreptului la opăiunea succesorală, întrucât legiuitorul stabilește imperativ numai dreptul la rezervă, nu și obligaăia exercităării dreptului [21, p.268].

Doctrina română și cea franceză prezintă și alte caractere juridice ale rezervei succesorale expuse mai sus [111, p.88, 145, 280].

2.5. Inaptitudinea de muncă - caracter sau condiăie legală specifică pentru succesorii rezervatari din Republica Moldova

Prin prezentul paragraf, ne propunem drept scop abordarea teoretică și practică a uneia din condiăiile legale speciale, necesare pentru succesorii rezervatari din Republica Moldova – *inaptitudinea de muncă*, stabilirea dimensiunilor juridice ale acestei noăiuni, precum și determinarea locului și rolului acesteia în cadrul relaăiilor sociale, garanăiilor cetăăenești cu indicarea deficienăelor și perspectivelor de dezvoltare. Cercetarea prezintă examinarea calităăilor specifice ale *inaptitudinii de muncă* în cadrul rezervei succesorale în scopul protecăiei unor moștenitori, din perspective naăionale, prin evidenăierea influenăelor externe în procesul de formare și dezvoltare a rezervei succesorale, rolului ei în protecăia moștenitorilor și stabilirea orientărilor esenăiale și conăinutului acesteia.

Din conăinutul legal reiese că apariăia dreptului de a pretinde la cotă din rezerva succesorală începe din momentul deschiderii succesiunii. Acest drept se transmite prin moștenire. În lista succesorilor de clasa I se includ copiii defunctului, soăul supravieăuitor și

părinții defunctului. Dar nu toți au dreptul la rezerva succesorală. Principala condiție pentru a putea pretinde la rezerva succesorală este aceea că aceștia trebuie să fie *inapți de muncă*. Problema este că legiuitorul nu prevede expres ce se subînțelege prin noțiunea *inapți de muncă* în contextul Codului civil al Republicii Moldova, precum și în sensul reglementărilor rezervei succesoriale. Dacă analizăm legislația civilă, precum și alte izvoare normative ale altor ramuri de drept, nu găsim o reglementare a acestei noțiuni.

În DEX-ul român, noțiunea de **inápť, -ă, inapťi, -te**, adj. se explică ca: nepotrivit pentru o anumită sarcină, slujbă etc.; lipsit de putere, de forța (fizică) de a face ceva. – Din fr. *inapte*, incapabil de muncă, același sens are și noțiunea de *invalid* [112, p.481].

În majoritatea statelor a căror legislații conțin reglementări privind rezerva succesorală, nu este prevăzută această condiție, adică sunt prevăzute mai puține condiții pentru a putea pretinde la calitatea de *succesor rezervatar*. Legislația belgiană prevede **principiul rezervei succesoriale**, potrivit căruia o parte minimă (rezervă succesorală) din succesiune revine în mod obligatoriu soțului supraviețuitor, copiilor și tatălui, și mamei decedatului. Această rezervă succesorală se ridică la jumătate din succesiune dacă există un copil (sau descendent), la 2/3 în prezența a doi copii și la 3/4 dacă sunt trei copii sau mai mulți. Dacă nu există descendenți și nici soț supraviețuitor, tatăl și mama au dreptul fiecare la un sfert din succesiune.

În România pot fi rezervatari doar succesorii de clasa I [52]. În legislația Federației Ruse sunt două condiții suplimentare pentru a deveni succesorii rezervatari, astfel în art.1149 Cod civil al Federației Ruse, una din condiții este aceea ca succesorii rezervatari să fie *inapťi de muncă*, iar alta, *să fi fost la întreținere* cel puțin un an înainte de moartea defunctului [98]. În Codul civil al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești (RSSM) din 1964 erau evidențiate aceleași condiții necesare pentru rezerva succesorală: de invaliditate și aflarea la întreținerea celui decedat de cel puțin un an înainte de moartea sa (partea 3 art.532) [9]. Acum, din prevederile Codul civil al Republicii Moldova putem distinge mai multe grupuri de persoane inapte de muncă prevăzute expres din clasa I de succesorii legali, precum și mai multe cerințe: calitate de moștenitori legali, pentru fiecare, în plus față de condițiile generale, sunt stabilite condiții suplimentare pentru invocarea de moștenire. La baza de diferențiere a acestor grupuri de către legiuitor se pune un semn de apartenență la condiția *inaptitudinii de muncă*.

Codul familiei al Republicii Moldova utilizează noțiunea de *inaptitudine de muncă*, însă, de asemenea, nu explică sensul ei. În opinia noastră, este important să fie precizată, deoarece în unele acte normative [97] care reglementează incapacitatea de muncă se prevede incapacitatea temporară de muncă, incapacitatea pentru maturi, incapacitatea pentru minori, invaliditatea etc. De aceea ne întrebăm care să fie luată în vedere în cazul rezervei succesoriale. Codul familiei al

Republicii Moldova [113, p.217-223] prevede că părinții sunt obligați să-și întrețină copiii minori și majori inapți de muncă ce necesită sprijin material. Se consideră inapt de muncă copilul major care este încadrat în unul dintre cele trei grade de dizabilitate: severă (echivalent cu gradul I de invaliditate), accentuată (echivalent cu gradul II de invaliditate) și medie (echivalent cu gradul III de invaliditate). Dizabilitatea la copiii în vârstă de până la 18 ani se determină pornind de la gravitatea deficiențelor funcționale individuale provocate de afecțiuni, defecte, traume care conduc la limitări de activitate și restricții de participare exprimate în raport cu funcționarea psihosocială corespunzătoare vârstei și este de trei grade: severă, accentuată și medie.

Pensia de întreținere pentru copilul major *inapt de muncă* poate fi stabilită în baza unui contract privind plata pensiei de întreținere sau pe cale judecătorească. Contractul privind plata pensiei de întreținere se face și se autentifică de către notar. În cazul în care părinții nu au încheiat un contract privind plata pensiei de întreținere sau când apar neînțelegeri privind achitarea pensiei de întreținere, instanța judecătorească stabilește pensia într-o sumă bănească fixă plătită lunar. La stabilirea sumei ce constituie pensia de întreținere pentru copilul major inapt de muncă, se va ține cont de starea materială și familială a persoanei ce datorează întreținerea și a persoanei ce necesită întreținere, precum și de alte circumstanțe importante (ex. starea de sănătate a copilului major inapt de muncă, costul procedurilor medicale pe care trebuie să le urmeze copilul, costul medicamentelor necesare pentru copil etc.). Cererea cu privire la încasarea pensiei de întreținere pentru copilul major inapt de muncă poate fi depusă la instanța de judecată în a cărei rază își are domiciliul persoana ce datorează întreținerea, precum și instanța de judecată de la domiciliul solicitantului. Persoanele ce înaintează cerere privind încasarea pensiei de întreținere sunt scutite de plata taxei de stat în instanțele judecătorești. Deci considerăm că această modalitate de determinare a incapacității poate fi folosită și în cazul rezervei succesoriale, evident că în cazul acesta el va primi rezerva succesorală în valoarea de 1/2 cotă-pate din patrimoniul succesoral.

Și copilul din afara căsătoriei poate veni la moștenirea tatălui său, față de care și-a stabilit filiația, în nume propriu sau prin reprezentare. Ei sunt mostenitori rezervatari, astfel încât liberalitățile făcute de defunct (testamente și legate) prin care se aduce atingere rezervei lor succesoriale sunt supuse reducăunii. Toate aceste concretizări nu le găsim în Codul civil al Republicii Moldova.

Analizând institutul rezervei succesoriale din Federația Rusă, am stabilit că acesta a fost supus unor schimbări cardinale prin adoptarea Codului civil din 1999. În conformitate cu art.1149 CM FR, cercul de succesori rezervatari este creat din copiii minori și cei mature, dar

inapți de muncă, soțul supraviețuitor și părinții inapți de muncă, precum și cei care au fost la întreținerea defunctului. La minori sunt atribuiți copiii care nu au atins vârsta de 18 ani. Se consideră inapți de muncă copiii până la vârsta de 16 ani, femeile de la vârsta de 55 de ani, bărbații de la vârsta de 60 de ani, invalizii de toate categoriile. Copiii emancipați și cei căsătoriți care nu au atins vârsta de 18 ani, de asemenea, se consideră succesori rezervari. A fost micșorată și cota-parte a rezervei de la 2/3 la 1/2 din partea de succesiune legală [114].

Dacă ne referim la reglementările din legislația Republicii Moldova, concretizăm că pentru stabilirea incapacității de muncă a copiilor e mai simplu, aici vom ține cont de reglementările privind capacitatea de exercițiu a minorilor, dar cum vom proceda în situația soțului supraviețuitor sau al părinților defunctului. Părinții, dacă ei sunt pensionari, îi putem considera inapți de muncă? Dar cum vom proceda când aceștia, fiind pensionari, lucrează? Sunt întrebări care adeseori creează litigii.

Aducem, în acest sens, o explicație pct.48 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova: Cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației la examinarea cauzelor despre succesiune nr.13 din 03.10.2005, care prevede că pentru recunoașterea calității de moștenitor rezervatar persoana trebuie să aibă calitatea de moștenitor de clasa întâi și să fie inaptă de muncă la data deschiderii succesiunii.

Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție concretizează că sunt inapte de muncă persoanele care au atins vârsta de pensionare pentru limita de vârstă, invalizii de gradele 1, 2 și 3, inclusiv invalizii din copilărie, indiferent de faptul dacă le este stabilită pensia pentru limită de vârstă sau invaliditate, precum și copiii până la împlinirea vârstei de 18 ani.

Incapacitatea de muncă se va dovedi prin carnetul de invaliditate, carnetul de pensionar și certificatul de naștere pentru dovedirea minorității sau atingerii vârstei de pensionare pentru limită de vârstă. Faptul că persoana inaptă de muncă nu a fost întreținută de către defunct se afla în altă localitate sau țară nu are importanță pentru a recunoaște persoana respectivă ca moștenitor rezervatar [99, p.4]. Însă aici trebuie de amintit că Hotărârile Plenului Curții Supreme de Justiție, în conformitate cu prevederile constituționale, nu sunt acte normative, iar în practică mulți pensionari lucrează, de aceea litigiul nu poate fi dus la bun sfârșit.

2.6. Concluzii la capitolul 2

1. În concluzie putem afirma că rezerva succesorală este una din cele mai importante, actuale și discutabile compartimente din succesiunea legală. Importanța și actualitatea acesteia este justificată de caracterul transformărilor care au survenit în viața politico-socială, de realitățile și tendințele dezvoltării sociale, din faptul că aceste relații reglementate de Codul civil al Republicii Moldova prezintă un imens interes pentru mulți cetățeni din țară. Prin rezerva succesorală, are loc limitarea dreptului de a dispune de bunurile sale, impusă titularului dreptului de proprietate care este un drept real ce are un caracter absolut și nelimitat. Rezerva succesorală are rădăcini vechi ce vin încă din epoca romană și a avut întotdeauna, inclusiv astăzi, aceeași rațiune: *de a proteja cele mai apropiate rude ale defunctului împotriva actelor sale cu titlu gratuit, acte ce ar fi putut goli de conținut patrimoniul succesoral*.

Drept urmare a analizei doctrinei autohtone, opiniei publice, propunem o definiție care ar completa articolul 1505 al Codului civil al RM după cum urmează: *rezerva succesorală este o parte a moștenirii care se atribuie rezervatarilor în calitate de moștenitori legali de clasa I, ea poate fi pretinsă numai de cei care vin efectiv la moștenire, deci îndeplinesc condițiile necesare pentru aceasta (au capacitate succesorală, vocație concretă la moștenire, sunt de clasa I (nu sunt nedemni) și acceptă moștenirea*.

2. Considerăm că rezerva succesorală este o subinstituție a succesiunii legale care dispune de principii și caractere specifice proprii. Rezerva succesorală este **parțială**, ea are caracter de **ordine publică**, deoarece este stabilită imperativ de lege, dar legea stabilește numai dreptul la rezervă, nu și obligațivitatea acceptării ei, dreptul la rezervă este un **drept propriu**, născut în persoana moștenitorilor rezervatari la data deschiderii succesiunii, iar nu dobândit de la defunct; este **individual**, deși se atribuie în indiviziune rezervatarilor, se calculează în funcție de fiecare rezervatar care vine efectiv la moștenire. Rezerva succesorală este datorată în natură – doar în mod excepțional rezerva poate fi atribuită întregită sub forma unui echivalent bănesc. Este indisponibilă, deoarece ea nu poate fi atinsă prin donații sau legate ori dezmoșteniri.

3. Spre deosebire de reglementările cu privire la rezerva succesorală a altor state, Codul civil al Republicii Moldova limitează dreptul la rezerva succesorală a moștenitorilor rezervatari prin stabilirea caracterului „*inaptitudinii de muncă*”. Astfel, *doar moștenitorii de clasa I și doar cei inapți de muncă au dreptul de a pretinde la rezerva succesorală*. Problema este că legiuitorul nu concretizează prin lege care sunt caracterele specifice ale succesorilor care se consideră *inapți de muncă*. Analizând legislația statelor-membre ale

Uniunii Europene, am stabilit că caracterul inaptitudinii de muncă al succesorilor rezervatari de acolo nu limitează drepturile acestora.

4. Am constatat că legislația în vigoare a Republicii Moldova stabilește o coexistență între rezerva succesorală și liberalități. Rezultă așadar că, în ipoteza în care defunctul are, pe de o parte, moștenitori rezervatari, iar pe de altă parte, a făcut liberalități, patrimoniul defunctului se împarte în două părți: rezerva succesorală, care se cuvine de drept moștenitorilor rezervatari, chiar împotriva voinței defunctului, și cota disponibilă, de care defunctul poate dispune, după propria voință și dorință, ceea ce face să coexiste liberalitățile și rezerva succesorală. Deci, din cele expuse *supra*, legiuitorul a asigurat o dublă protecție: protecția succesorilor rezervatari *inapți de muncă*, care fac parte din familia defunctului, și protecția dreptului defunctului la liberalități făcute în favoarea unor persoane străine.

5. Ca rezultat al cercetărilor asupra reprezentării succesoriale, am stabilit că reglementările CC RM cu referință la rezerva succesorală nu dispun de norme de drept cu privire la răsfrângerea reprezentării succesoriale asupra succesorilor rezervatari. Considerăm deci, dat fiind faptul că succesorii aceștia sunt de clasa I, iar descendenții, adică fiii și fiicele aceștia au dreptul la reprezentarea succesorală, aceasta din urmă, prin deducție poate să se răsfrângă și asupra descendenților rezervatari decedați. Deoarece aceasta limitează drepturile celorlalți rezervatari, considerăm că trebuie să fie completate normele de drept succesoral cu privire la rezervă cu un alineat la art.1505 după cum urmează: „ *Regulile reprezentării succesoriale își răsfrâng acțiunea și asupra succesorilor rezervatari* ”.

6. Ca urmare a analizei conținutului articolelor Codului civil al Republicii Moldova privind rezerva succesorală, literaturii de specialitate autohtone și a altor state, considerăm că cea mai bună soluție este de a exclude din conținutul art.1505 CC RM noțiunea de *inapți de muncă*, plasând succesorii rezervatari în condiții mai avantajoase în conformitate cu reglementările ce vizează rezerva succesorală în majoritatea statelor-membre ale Uniunii Europene.

Înaintăm și o alternativă, propunerea de lege ferenda de a completa conținutul articolului 1505 CC RM: *Succesorii de clasa I inapți pentru muncă au dreptul de a moșteni, independent de conținutul testamentului, cel puțin o doime cotă-parte din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia în caz de succesiune legală (rezervă succesorală) cu alineatele:*

a) Soțul supraviețuitor se consideră inapt de muncă, dacă în momentul decesului defunctului se afla la întreținerea acestuia, avea vârsta de pensie, era invalid la una din grupele de invaliditate;

b) Se consideră inapți de muncă descendenții: copiii minori (din căsătorie, din afara căsătoriei și înfiați) până la vârsta de 18 ani, iar cei înmatriculați la studii superioare, până la absolvirea acestora, copiii invalizi la toate gradele de invaliditate, independent de vârstă;

c) Se consideră inapți de muncă ascendenții defunctului cu vârsta de pensie, indiferent de încadrarea lor în câmpul muncii în momentul decesului defunctului.

3. CERCUL DE SUBIECȚI BENEFICIARI AI REZERVEI SUCCESORALE

3.1. Considerații generale asupra întinderii rezervei succesoriale

Prin prezentul capitol, ne propunem drept scop abordarea teoretică a statutului juridic al succesorilor rezervatari și particularitățile acestora față de alți succesori legali și testamentari. Conform art.1505 CC RM, sunt moștenitori rezervatari: succesorii de clasa I, adică soțul supraviețuitor, descendenții și ascendenții privilegiați *inapți de muncă* ai defunctului.

Analizând art.1505-1514 ale CC RM, observăm că în calitatea lor de succesori legali de clasa I, *rezervatarii* dispun de mai multe priorități, și anume: ei au dreptul la succesiune și când există un testament prin care s-a testat integral toată averea defunctului; ei au dreptul la completarea cotei calculate din averea netestată, dacă aceasta este mai mică decât cota pe care ar fi primit-o în baza moștenirii legale. Totodată, cercul lor de succesori este mai îngust, la rezerva succesorală sunt chemați doar cei *inapți de muncă*.

Actuala reglementare se deosebește fundamental de dispozițiile Codului civil al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești care cunoștea un alt algoritm de calcul al rezervei. *Astfel, art.570 al Codului civil vechi prevedea că minorii sau copiii incapabili de muncă ai celui ce a lăsat moștenirea (inclusiv cei înfiați), precum și soțul, și părinții (înfietorii) incapabili de muncă și cei ce erau întreținuți de defunct, moștenesc, independent de conținutul testamentului, cel puțin 2/3 din cota, ce s-ar fi cuvenit fiecăruia din ei în caz de succesiune legală (cotă obligatorie) [94]. Cât privește întinderea rezervei, aceasta diferă în funcție de clasa de moștenitori din care proveneau și de numărul acestora, precum și prin aceea că lista succesorilor era completată de persoane care puteau să nu fie rude, principala lor deosebire fiind aflarea la întreținerea defunctului.*

Ascendenții ordinari și rudele colaterale ale defunctului, indiferent de clasa din care fac parte sau de gradul de rudenie, nu beneficiază de rezervă succesorală. De exemplu, colateralii privilegiați (frații și surorile defunctului și descendenții lor), deși fac parte din aceeași clasă de moștenitori legali ca și părinții, nu sunt moștenitori rezervatari. Legea determină cuantumul rezervei, în toate cazurile, numai în mod indirect, prin arătarea cuantumului cotității disponibile, restul patrimoniului defunctului alcătuind rezerva. Rezerva astfel determinată – colectiv sau individual – este la adăpost de libertăți. După cum s-a arătat mai înainte, rezerva succesorală reprezintă o limitare a dreptului persoanei de a dispune în mod liber și după buna sa voință, în legătură cu bunurile sale, uneia din condițiile legale mai deosebite și necesare pentru obținerea calității de succesori rezervatari, și anume – „inaptitudinea de muncă”, prevăzută de CC RM, stabilirea dimensiunilor juridice ale acestei noțiuni, precum și determinarea locului și rolului

acesteia în cadrul relațiilor sociale, garanțiilor cetățenești cu indicarea deficiențelor și perspectivelor de dezvoltare. Examinarea calităților specifice ale inaptității de muncă în cadrul rezervei succesoriale în protecția moștenitorilor, din perspective naționale, prin evidențierea influențelor externe în procesul de formare și dezvoltare a rezervei succesoriale, rolului ei în protecția moștenitorilor și stabilirea orientărilor esențiale și conținutului acesteia este foarte important, deoarece ea creează o particularitate specifică prevederilor legale a statului nostru față de legislația statelor-membre ale Uniunii Europene.

După cum s-a arătat mai sus, principala condiție pusă de legiuitor, pentru a primi rezerva succesorală, este că succesorii trebuie să fie „*inapți de muncă*”. Caracterul specific a fost cercetat în capitolul precedent și s-a stabilit că legiuitorul nu prevede ce se subînțelege prin noțiunea „*inapți de muncă*” în contextul Codului civil al Republicii Moldova, precum și în sensul reglementărilor rezervei succesoriale.

În alte state ce conțin reglementări similare privind rezerva succesorală însă sunt prevăzute mai puține condiții pentru succesorii rezervatari (în România pot fi rezervatari succesoriali doar succesorii de clasa I). În legislația Federației Ruse sunt două condiții suplimentare pentru a deveni succesorii rezervatari, astfel la art.1149 CC FR una din condiții este aceea ca succesorii rezervatari să fie inapți de muncă sau să fi fost la întreținere cel puțin un an înainte de moartea defunctului. De aici, reiese că nu numai rudele de clasa I sunt succesorii rezervatari, dar și oricare persoană, indiferent de gradul de rudenie.

3.2. Particularitățile reglementării drepturilor succesoriale ale soțului supraviețuitor rezervatar

Prin acest studiu ne propunem drept scop abordarea teoretică, legală și practică a unuia din succesorii rezervatari ca subiect al rezervei succesoriale, *soțul supraviețuitor*, stabilirea dimensiunilor juridice ale acestui subiect, precum și determinarea locului și rolului lui în cadrul relațiilor sociale, al sistemului de drept și garanțiilor cetățenești cu indicarea deficiențelor și perspectivelor de dezvoltare. Cercetarea, prezintă examinarea calităților specifice ale soțului supraviețuitor în cadrul rezervei succesoriale în protecția moștenitorilor, din perspective naționale, prin evidențierea influențelor externe în procesul de formare și dezvoltare a rezervei succesoriale, rolului ei în protecția moștenitorilor și stabilirea orientărilor esențiale și conținutului acesteia [115, p.523-527].

Protecția succesorilor rezervatari reiese din conținutul alin.(6) art.46 al Constituției Republicii Moldova care prevede că dreptul la moștenire a proprietății private este garantat, precum și din prevederile art.47-50 prin care se protejează familia și membrii acesteia [79].

Prin rezerva succesorală, articolul 1505 CC RM prevede că succesorii de clasa I, *inapți pentru muncă*, au dreptul de a moșteni, independent de conținutul testamentului, cel puțin o doime cotă-parte din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia în caz de succesiune legală (rezervă succesorală). Alin.(1) art.1500 CC RM stabilește că în lista succesorilor de clasa I se include și soțul supraviețuitor [9]. Codul civil al Federației Ruse [98] prevede o reglementare identică a rezervei succesoriale plus oricare altă persoană aflată la întreținere.

Articolul 1087 al noului Cod civil român, de asemenea, enumeră în calitate de moștenitor rezervatar soțul supraviețuitor, însă fără a arăta condiția *inaptitudinii de muncă*.

Condițiile generale cerute de lege soțului supraviețuitor pentru a putea moșteni sunt prevăzute de art.1433, 1500, 1502, 1503 CC RM care prevăd că acesta poate fi moștenitor testamentar și legal. Pentru a-l putea moșteni pe defunct, soțul supraviețuitor trebuie să îndeplinească, și în lumina dispozițiilor CC RM, două condiții generale și două speciale. Astfel, soțul supraviețuitor trebuie:

- a) să aibă capacitate succesorală, adică să fie în viață la data deschiderii moștenirii defunctului;
- b) să nu fie nedemn față de defunct (CC RM art.1434-1438);
- c) să aibă calitatea de soț, la data deschiderii succesiunii, adică să nu existe o hotărâre de divorț definitivă (art.1502, 1503 CC RM). Această condiție, cu aplicabilitate numai în materia drepturilor succesoriale ale soțului supraviețuitor, o înlocuiește pe cea generală, referitoare la rudenția succesibilului cu defunctul;
- d) să fie inapt de muncă.

Pentru a determina natura juridică a soțului supraviețuitor în calitate de rezervatar, în temeiul reglementărilor CC RM, este necesar să evidențiem caracterele specifice ale acestuia: 1. de soț supraviețuitor; 2. soț inapt de muncă; 3. cotitatea soțului supraviețuitor în cadrul rezervei succesoriale, precum și reglementările art.1513 CC RM cu privire la privarea de dreptul la cotă din rezerva succesorală după care:

(1) Privarea de dreptul la cotă din rezerva succesorală poate avea loc dacă există circumstanțe care au drept rezultat decăderea din dreptul la moștenire în genere.

(2) Privarea de dreptul la cotă din rezerva succesorală poate fi efectuată de testator încă în timpul vieții lui prin adresare în instanța de judecată.

(3) Hotărârea pronunțată de instanța de judecată despre privarea de dreptul la cotă din rezerva succesorală se aplică din momentul deschiderii moștenirii. Aceeași regulă acționează și în cazul în care testatorul s-a adresat în instanță de judecată, iar hotărârea a fost pronunțată după decesul lui [9].

Pentru a formula anumite concluzii, analizăm legislația în vigoare, precum doctrina, atât din țară cât și din alte state. Trebuie să concretizăm că relațiile de rudenie în Republica Moldova sunt reglementate de Codul familiei al Republicii Moldova, alte acte normative. În conformitate cu art.9 CF RM, se consideră căsătorie legală căsătoria încheiată și înregistrată în organele de stare civilă [97].

Noul Cod civil român, prin dispozițiile art.972 alin.(2) și (3), reglementează de o manieră expresă două probleme speciale, pe care le comportă drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor. În tăcerea legiuitorului din 1944, literatura de specialitate [116, p.119] a fost cea care a identificat aceste probleme și le-a oferit soluții, acum preluate de noul Cod civil, datorită justiției lor. Aceste probleme speciale sunt următoarele:

a) soțul supraviețuitor concurează cu două clase (subclase) de moștenitori;

Soțul supraviețuitor poate veni la moștenire în concurs cu două clase (subclase) de moștenitori, numai în ipoteza exheredării de către defunct a moștenitorilor rezervatari. Dacă defunctul exheredează o categorie de moștenitori rezervatari, aceștia vor culege totuși rezerva legală, caz în care, la stabilirea cotei soțului supraviețuitor, trebuie ținut cont și de prezența acestora. Spre exemplu, defunctul dezmoștenește descendenții, caz în care soțul supraviețuitor vine în concurs atât cu aceștia, culegând rezerva legală, cât și cu moștenitorii din clasa a II-a. De asemenea, defunctul, care nu are descendenți, dezmoștenește ascendenții privilegiați, caz în care soțul supraviețuitor vine în concurs atât cu părinții, cât și cu colateralii privilegiați.

Dimpotrivă, exheredarea de către defunct a moștenitorilor nerezervatari (care sunt, astfel, înlăturați de la moștenire) nu influențează cu nimic stabilirea cotei soțului supraviețuitor, acesta venind la moștenire în concurs cu clasa subsecventă (primind, în consecință, cota legală pentru concursul cu aceasta) [117, p.76]. Un alt autor român, I.Popa, consideră că *drepturile soțului supraviețuitor rezervatar* au avut o evoluție remarcabilă. De la situația extrem de precară pe care soțul supraviețuitor o avea sub imperiul Codului civil vechi, potrivit căruia acesta venea la moștenire numai după ultimul colateral de gradul al doisprezecelea sau al patrulea după modificarea intervenită în 1921 prin Legea asupra impozitului progresiv pe succesiuni, la situația recunoscută soțului supraviețuitor de a fi moștenitor rezervatar, sezinar, cu o cotă de drept stabilită în raport cu oricare clasă de moștenitori, dar și cu alte drepturi succesoriale s-a ajuns ca imaginea succesorală a soțului supraviețuitor să fie cea mai proeminentă lăsând, oarecum în umbră și nejustificat, în opinia noastră, imaginea celorlalți moștenitori ai defunctului, și avem în vedere rudele de prim rang ale acestuia – moștenitori legali rezervatari [118, p.12].

Fără a face din soțul supraviețuitor cel mai proeminent moștenitor legal, vom încerca să-i stabilim acestuia locul său indiscutabil alături de ceilalți moștenitori legali ai defunctului, în

special cu cei rezervatari, față de care *de cuius* a avut raporturi indestructibile – raporturile de filiație. Din punct de vedere doctrinar, teza care a fost îmbrățișată de majoritatea autorilor a fost aceea potrivit căreia „partea soțului supraviețuitor imputându-se asupra masei succesorale micșorează părțile ce se cuvin celorlalți moștenitori”, așadar, „trebuie admis că rezerva lui se impută tot asupra masei succesorale și prin intermediul ei micșorează și cotitatea disponibilă” [117, p.201].

Dacă am putea accepta că, venind în concurs cu rudele defunctului, soțul supraviețuitor micșorează drepturile acestora (prima micșorare), întrucât legiuitorul „îi face loc” soțului supraviețuitor la masa succesoră, nu putem totuși accepta și teza micșorării cotelor de rezervă ale celorlalți rezervatari (a doua micșorare) prin apariția unui nou rezervatar în persoana soțului supraviețuitor. Așadar, apreciem, alături de alți autori, că rezerva soțului supraviețuitor se va imputa asupra cotității disponibile și nu asupra rezervei descendenților și ascendenților privilegiați; spre a face o comparație plastică, este elementar ca, în momentul în care primești la masă un nou musafir să nu-i constituie acestuia porția de tort prin diminuarea porțiilor celorlalți musafiri, ci dându-i musafirului o porție din tortul rămas. În același mod a gândit și legiuitorul din 1944, fiind edificatoare concluziile „Raportului Ministrului Justiției, Ion C. Marinescu (autorul proiectului de lege) către D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului” raport înaintat împreună cu textul actului normativ în vederea aprobării și semnării în conformitate cu dispozițiile cu caracter constituțional din acel timp [90, p.132]. Raportul precizează că „dispozițiunile art.841 și următorii din Codul civil rămân în vigoare în ce privește drepturile rezervatarilor însă *cotitatea disponibilă a averii de care poate dispune soțul* se găsește modificată în sensul că ea se reduce cu partea de rezervă recunoscută soțului supraviețuitor”. Ceea ce a micșorat cu certitudine legiuitorul prin Legea nr.319/1944 a fost libertatea testamentară a defunctului prin restrângerea cotității disponibile. Din analiza textelor de lege care reglementează dreptul la moștenire al soțului supraviețuitor, respectiv art.1 și 2 din Decretul-Lege nr.319/1944, nu am dedus și credem că nu se poate deduce niciun fel de „prioritate” a acestuia în raport cu ceilalți moștenitori, mai ales cu rezervatarii defunctului. O asemenea „prioritate”, dacă ar exista, pe lângă faptul că ar fi profund discriminatorie, dar ar contraveni flagrant spiritului art.939 C.civ. sau art.1090 din noul Cod civil. Nimic nu ne îndreptățește să susținem faptul că micșorarea drepturilor succesorale ale rudelor defunctului prin apariția noului moștenitor legal, în persoana soțului supraviețuitor, căruia legiuitorul „i-a făcut loc la masa succesiunii” s-ar micșora implicit și cotele de rezervă ale celorlalți rezervatari, câtă vreme masa succesoră în întregul ei permite prelevarea atât de către copiii defunctului, cât și de către soțul supraviețuitor a cotelor lor de rezervă. Ceea ce se micșorează este cotitatea disponibilă, în

deplină concordanță cu expunerea de motive a inițiatorilor Decretului-Lege nr.319/1944. Este incontestabil faptul că, anterior apariției acestui din urmă act normativ, rezerva descendenților se imputa asupra masei succesoriale. Prin apariția Decretului-Lege nr.319/1944 situația descendenților nu s-a schimbat, astfel încât a susține că rezerva soțului supraviețuitor se impută asupra întregii mase succesoriale, iar a descendenților se impută asupra a ceea ce a rămas după prelevarea rezervei soțului supraviețuitor este doar un sofism câtă vreme cotitatea disponibilă rămasă după prelevarea cotelor de rezervă de către descendenți este pe deplin acoperitoare și pentru rezerva soțului supraviețuitor. Legiuitorul de la 1944 nu putea micșora cotele de rezervă ale descendenților prin apariția soțului supraviețuitor ca rezervatar cu atât mai mult cu cât o asemenea micșorare nu s-ar putea face în beneficiul soțului supraviețuitor, *ci în beneficiul legatarului*, variantă extrem de greu de acceptat și care ar afecta grav caracterul familial al rezervei [119, p.50]. Metoda de reglementare a rezervei succesoriale, atât pentru descendenți, ascendenți privilegiați sau soț supraviețuitor a fost aceeași, a stabilirii cotei de rezervă indirect, prin raportarea la cotitatea disponibilă [118, p.12].

Doctrina din Republica Moldova nu face o analiză a legislației ce reglementează statutul juridic al soțului supraviețuitor în calitate de moștenitor rezervatar. În schimb, doctrina română vine cu mai multe opinii în caracteristica juridică a soțului supraviețuitor. Astfel L.Stănciulescu, în lucrarea sa *Contracte și succesiuni* [120, p.411], stabilește că calitatea de soț este o condiție specială pe lângă condițiile generale cerute de lege pentru a putea moșteni, deoarece soțul supraviețuitor trebuie să mai îndeplinească o condiție specială: aceea de a avea calitatea de soț al defunctului la data deschiderii succesiunii.

O altă calitate specifică a soțului supraviețuitor care reiese din conținutul legal al art.1505 CC RM este că acesta trebuie să fie *inapt de muncă*. Codul familiei al RM utilizează noțiunea de *inapți de muncă*, însă, de asemenea, nu explică sensul ei. În opinia noastră, este important să fie precizată, deoarece în unele acte normative [97] care reglementează incapacitatea de muncă se prevede incapacitatea temporară de muncă, invaliditatea etc. Soțul supraviețuitor, dacă este pensionar, îl putem considera *inapt de muncă*. Aduce în acest sens o explicație pct.48 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova: Cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației la examinarea cauzelor despre succesiune nr.13 din 03.10.2005 care prevede că incapacitatea de muncă se va dovedi prin carnetul de invaliditate, carnetul de pensionar și certificatul de naștere pentru dovedirea minorității sau atingerii vârstei de pensionare pentru limită de vârstă. Faptul că persoana inaptă de muncă nu a fost întreținută de către defunct, se afla în altă localitate sau țară nu are importanță pentru a recunoaște persoana respectivă ca moștenitor rezervatar [121, p.4]. Însă este cunoscut că

Hotărârea Curții Supreme de Justiție a RM nu este act legislativ și deci nu poate servi drept temeiul unei hotărâri a instanței de judecată. Aici, considerăm necesar ca instanțele de judecată la determinarea inaptitudinii de muncă să ia în considerație și prevederile art.82-84 CF RM cu privire la obligațiile soților de a se întreține reciproc [97].

Legislația rusă conține reglementări similare privind rezerva succesorală a soțului supraviețuitor *inapt de muncă*, însă nu conține reglementări în explicația acestei noțiuni. Astfel de exemplu, Secțiunea V din Codul civil al Federației Ruse „Legea Moștenirii” nu conține o listă specială a persoanelor inapte de muncă și, prin urmare, dacă legea nu prevede altfel, trebuie să se bazeze pe furnizarea de practica general-acceptată, cum ar fi legislația cu privire la pensii, în care se consideră inapte de muncă persoanele de sex feminin, peste 55 și bărbați 60 de ani (indiferent de faptul dacă atribuirea lor la pensia adecvată a avut loc la o vârstă mai devreme), și legislația cu privire la invaliditate, în care se consideră inapți de muncă invalizii de grupele I, II și III, inclusiv inapți de muncă încă din copilărie (persoană cu vârsta sub 16 ani) prevăzute de articolul 63 din Codul muncii al Federației Ruse [114, p.22].

O altă calitate ce reiese din prevederile art.1505 CC RM care trebuie să fie analizată este **cotitatea soțului supraviețuitor** în cadrul rezervei succesoriale. Astfel articolul citat prevede că succesorii de clasa I inapți de muncă au dreptul de a moșteni, independent de conținutul testamentului, cel puțin o doime cotă-parte din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia în caz de succesiune legală (rezervă succesorală). Mărimea rezervei succesoriale se determină în funcție de întregul patrimoniu succesoral, inclusiv de averea atribuită pentru îndeplinirea legatului.

Articolul 1508 CC RM prevede că la determinarea cotei din rezerva succesorală pentru fiecare moștenitor rezervatar se iau în considerare toți moștenitorii legali chemați la succesiune dacă nu ar fi existat testamentul. Moștenitorii testamentari nu se iau în considerare dacă ei nu sunt moștenitori legali. Aceasta înseamnă că soțul supraviețuitor se bucură de aceeași cotă ca și ceilalți succesori rezervatari. Însă în doctrină există diferite opinii, printre care și aceea că soțul supraviețuitor micșorează cotitatea altor rezervatari [116, p.118].

Determinarea cotei succesoriale a soțului supraviețuitor constituie o operațiune care prezintă un anumit grad de complexitate, în ipoteza concursului acestuia la moștenire cu rudele defunctului. Din această cauză, se impune, considerăm noi, identificarea cu precizie a etapelor care trebuie parcurse într-o asemenea ipoteză. Acestea sunt următoarele:

a) determinarea părții cuvenite soțului supraviețuitor din bunurile comune, în ipoteza în care aceștia s-au căsătorit sub imperiul actualului Cod al familiei, situație în care raporturile lor patrimoniale sunt caracterizate de existența comunității de bunuri, precum și în ipoteza în care

soții se vor căsători sub imperiul actualului CC RM și vor alege, ca regim matrimonial, comunitatea legală sau comunitatea convențională.

Putem aprecia astfel că mult timp de acum înainte, cunoașterea acestei proceduri de calcul prezintă o deosebită utilitate practică.

Drept urmare, asupra bunurilor dobândite în timpul căsătoriei de către soții căsătoriți, au ales comunitatea de bunuri, ca regim matrimonial, aceștia au un drept de proprietate comună în devălmășie. Prin decesul unuia dintre soți însă încetează comunitatea de bunuri și se impune partajul acesteia, în baza gradului de contribuție la dobândirea bunurilor comune, în ansamblu; asupra părții sale din bunurile comune, soțul supraviețuitor dobândește un drept exclusiv de proprietate.

b) determinarea părții cuvenite soțului supraviețuitor din mobilier și din obiectele de uz casnic, care au fost afectate folosinței comune a soților;

c) dobândirea de către soțul supraviețuitor a dreptului de abitație asupra casei de locuit, dacă sunt îndeplinite condițiile statuate de lege în acest sens.

d) masa succesorală este formată din următoarele elemente:

- partea soțului decedat din comunitatea de bunuri;

- bunurile proprii ale defunctului;

- partea soțului decedat din mobilier și din obiectele de uz casnic, care au fost afectate folosinței comune a soților, dacă soțul supraviețuitor nu a îndeplinit condițiile cerute de lege pentru a le culege;

- casa de locuit (în tot, dacă aceasta este bun propriu al soțului decedat sau în parte, dacă aceasta este bun comun al ambilor soți).

e) imputarea cotei soțului supraviețuitor asupra masei succesoriale;

f) determinarea cotei succesoriale rezervatare.

Noul Cod civil român, care, din acest punct de vedere, este cu adevărat unificator, stabilește prin art.1088 faptul că „rezerva succesorală a fiecărui moștenitor rezervatar este de jumătate din cota succesorală care, în absența liberalităților sau dezmoștenirilor, i s-ar fi cuvenit ca moștenitor legal”. Pentru soțul supraviețuitor noua reglementare nu produce modificări esențiale, în privința quantumului cotelor de rezervă, dar modifică esențial caracterul rezervei, aceasta nemaifiind individuală, ci va avea un caracter global, colectiv. Și sub imperiul noului Cod civil român, rezerva soțului supraviețuitor cuprinde numai drepturile sale succesoriale stabilite conform art.972 coroborat cu art.1088, iar nu și dreptul său de abitație (art.973 CCR) sau mobilierul și obiectele de uz casnic (fără darurile de nuntă) prevăzute de art.974 CCR, pe care soțul supraviețuitor le dobândește în exclusivitate când nu vine în concurs cu descendenții

defunctului [137, p.32]. Și M. Eliescu este de părere că toți rezervarii își vor calcula cotele lor de rezervă din întreaga masă succesorală. Oricum, rezerva soțului supraviețuitor fie că se deduce din cotitatea disponibilă, fie din întreaga masă succesorală, nu determină reducerea rezervei rudelor rezervatari ale defunctului [7, p.132]. În vederea abordării importanței în reglementările rezervei succesore, se impune drept imperativă cercetarea acestei noțiuni în toată complexitatea sa, incluzând și succesorii rezervatari, și anume, soțul supraviețuitor care, în opinia noastră, sunt limitați în drepturi prin noțiunea *inapți de muncă*, astfel încât spre final să poată fi înaintată o concluzie asupra importanței reglementărilor și acțiunilor ce urmează a fi întreprinse în scopul perfecționării lor.

Sunt importante, în acest context, și cercetările efectuate asupra calităților specifice ale soțului supraviețuitor al defunctului în cazul rezervei succesore reglementată de Codul civil al Republicii Moldova, legislația altor state, precum și de doctrina națională și a altor state. Aceste cercetări ne-au permis să evidențiem unele momente importante ale soțului supraviețuitor în calitatea sa de rezervatar. În acest context al cercetărilor efectuate asupra calităților generale și specifice ale soțului supraviețuitor al defunctului în lucrare, accentuăm următoarele:

a) să aibă capacitate succesorală, adică să fie în viață la data deschiderii moștenirii defunctului;

b) să nu fie nedemn față de defunct (art.1434-1438 CC RM);

c) să aibă calitatea de soț, la data deschiderii succesiunii, adică să nu existe o hotărâre de divorț definitivă (art.1502, 1503 CC RM). Această condiție, cu aplicabilitate numai în materia drepturilor succesore ale soțului supraviețuitor, o înlocuiește pe cea generală, referitoare la rudenția succesibilului cu defunctul;

d) să fie soț inapt de muncă (art.1505 CC RM);

e) determinarea cotei succesore rezervatari a soțului supraviețuitor în cadrul rezervei succesore este identică cu a altor succesorii rezervatari.

3.3. Aspectul legal și doctrinar al descendenților rezervatari

În continuare, ne propunem drept scop, abordarea teoretică a succesorilor rezervatari numiți **descendenți**, care în conformitate cu alin.(1) lit.a) art.1500 CC RM sunt fiii și fiicele celui ce a lăsat moștenirea, la fel și cei născuți vii după decesul lui, precum și cei înfiați. Cercetarea noastră științifică, prezintă examinarea calităților specifice ale descendenților în cadrul rezervei succesore pentru a determina locul acestora în protecția moștenitorilor, din perspective naționale, prin evidențierea influențelor externe în procesul de formare și dezvoltare

a rezervei succesoriale, rolului ei în protecția moștenitorilor și stabilirea orientărilor esențiale și conținutului acesteia.

Sistemele transmisiunii succesoriale adoptate de legislațiile de influență romanică, au fost edificate pe principiul tradițional al legăturii de sânge și legale existente între membrii aceleiași familii. În înțelesul noțiunii de membri ai aceleiași familii au fost cuprinși ascendenții și descendenții defunctului, cât și colaterali acestuia care își găsesc ascendența în același autor cu al defunctului, indiferent cât de îndepărtat ar fi gradul de rudenie cu acesta. Adoptarea acestui sistem de transmisiune succesorală, pe principiul legăturii de sânge între membrii aceleiași familii, justificat de o prezumată afecțiune a defunctului față de rudele sale, a atras o însemnată consecință materializată prin conservarea patrimoniului în mâinile aceleiași familii [I22, p.55]. Codul civil al Republicii Molsova nu reglementează relațiile de rudenie, însă este necesar să accentuăm că rudenia poate fi, atât de sânge, cât și civilă, astfel, în conformitate cu actualul Cod civil român care a avansat în acest sens venind cu completări esențiale – art.405 Codul civil – cartea a II-a, titlul III – Rudenia [52], prevede că: (1) *Rudenia firească este legătura bazată pe descendența unei persoane dintr-o altă persoană sau pe faptul că mai multe persoane au un ascendent comun. Alin.(2) al art.405 reglementează forma de rudenie civilă care este legătura ce rezultă din adopția încheiată în condițiile prevăzute de lege.* Deci CCR prevede legalitatea expresă atât a rudeniei de sânge, cât și a rudeniei civile [123, p.439].

Instituția succesiunii a fost întotdeauna strâns legată de ideea de proprietate și comunitate de familie. S-a menționat deja că art.1505 CC RM, reglementând rezerva succesorală, prevede că moștenitori ai acesteia sunt succesorii de clasa I inapți pentru muncă care au dreptul de a moșteni, independent de conținutul testamentului, cel puțin o doime cotă-parte din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia în caz de succesiune legală (rezervă succesorală). Spre deosebire de CC RM, Noul cod civil român include listă de succesori rezervatari, inclusiv descendenții, dar aceștia nu sunt limitați prin noțiunea *inapți de muncă*. Astfel, conform art.1087 NCCR, sunt moștenitori rezervatari: soțul supraviețuitor, descendenții și ascendenții privilegiați ai defunctului. Întinderea rezervei succesoriale este reglementată de art.1088 NCCR, potrivit căruia „rezerva succesorală a fiecărui moștenitor rezervatar este de jumătate din cota succesorală care, în absența liberalităților i s-ar fi cuvenit ca moștenitor legal” [52, p.154]. Potrivit art.975 alin.(1) NCCR, „*descendenții sunt copiii defunctului și urmașii lor în linie dreaptă la nesfârșit*”. Comparativ cu Codul civil român de la 1864, se poate observa că noul Cod civil reglementează expres faptul că vocația succesorală a descendenților nu este limitată nici de gradul de rudenie, nici de „*inaptitudinea de muncă*”.

Un moment important care dorim să-l accentuăm este acela că din conținutul art.1505 CC RM reiese că rezerva succesorală este un drept al moștenitorilor rezervatari (și al descendenților) care apare doar după moartea defunctului *de cujus*, adică atâta timp cât moștenirea nu s-a deschis nu apare nici dreptul (căci asemenea acte ar constitui pacte – interzise – asupra unei succesiuni viitoare, fiind lovite de nulitate). Dreptul la rezervă este un drept propriu, născut în persoana moștenitorilor rezervatari la data deschiderii moștenirii, iar nu dobândit de la defunct prin succesiune. În privința dreptului la rezervă, descendenții, părinții și soțul supraviețuitor nu sunt succesori în drepturi (*habentes causam*) față de actele încheiate de defunct și prin care se aduce atingere acestui drept, ci au calitatea de terți și, ca atare, aceste acte nu le sunt opozabile. Toate celelalte acte încheiate de cel care lasă moștenirea (acte cu titlu oneros și acte dezinteresate) produc efecte față de moștenitorii rezervatari – ca și față de orice alt moștenitor – în calitatea lor de succesori în drepturi, cu deosebire că moștenitorii nerezervatari sunt succesori în drepturi cu privire la toate actele defunctului, inclusiv liberalitățile. Prin acceptarea rezervei succesoriale, rezervatarii obțin nu numai drepturile, dar și obligațiile din patrimoniul defunctului. De aceea, trebuie să accentuăm aici o particularitate a descendenților minori. Având în vedere că majoritatea descendenților sunt copii minori, acceptarea rezervei succesoriale se face de reprezentanții lor legali care sunt responsabili, de aceea aceștia sunt obligați să acționeze ținând cont de prevederile art.22 alin.(1) CC RM, care stabilește: Toate actele juridice pentru și în numele minorului până la împlinirea vârstei de 14 ani pot fi încheiate doar de părinți, adoptatori sau tutore, în condițiile prevăzute de lege.

După cum s-a arătat mai sus, articolul 1500 CC RM în alin.(1) lit.a) evidențiază în calitate de descendenți (fiii și fiicele celui ce a lăsat moștenirea, la fel și cei născuți vii după decesul lui, precum și cei înfiați) deci în calitate de descendenți putem evidenția toți copiii defunctului precum și cei înfiați care sunt vii în momentul decesului precum și cei născuți vii după decesul lui. În funcție de anumite criterii, am putea să evidențiem și mai multe categorii de copii. Astfel, în funcție de vârstă și de prevederile art.20-24 CC RM, evidențiem copiii minori și majori, copiii din căsătorie și din afara căsătoriei, copiii înfiați precum și cei născuți vii după decesul mamei. Toți cei evidențiați au statutul lor juridic deosebit, principalele caractere juridice specifice ale acestora care reies din conținutul articolelor citate mai sus sunt: *existența lor în momentul decesului, legalitatea copiilor față de defunct și inaptitudinea de muncă și acceptarea dreptului de a fi succesori rezervatari.*

Descendenții și părinții defunctului, precum și soțul supraviețuitor sunt recunoscuți în calitatea de moștenitori rezervatari de legislația din majoritatea statelor occidentale (vezi, de exemplu, art.536 C. civ. italian; art.762-763 C. civ. austriac, art.470, C. civ. Elvețian). *Common*

law-ul englez nu cunoaște instituția rezervei succesoriale. În SUA, numai în statul Louisiana se recunoaște instituția rezervei excesive a defunctului, indiferent de beneficiarul liberalității, persoană străină sau moștenitor legal, chiar rezervatar. De exemplu, dacă defunctul are 2 copii și dorește să favorizeze pe unul dintre ei, o poate face numai în limitele cotității disponibile, rezerva celuilalt neputând fi atinsă, sub sancțiunea reducățiunii liberalității excesive. În acest sens, rezerva are un caracter individual, raportat la fiecare moștenitor, nu numai în cazul soțului supraviețuitor, dar și în cazul descendenților ori al ascendenților privilegiați [124, p.49].

Sunt asemănătoare cu prevederile CC RM, referitoare la descendenții rezervatari, reglementările din Codul civil al Federației Ruse. Astfel, art.1149 CC FR prevede același cerc de moștenitori rezervatari descendenți *inapți de muncă*, precum și același drept la o 1/2 cotă obligatorie din succesiunea legală. Sunt rezervatari, minorii, adică, copiii care nu au împlinit vârsta de 18 ani, precum și fiii și fiicele majore cu dizabilități, inclusiv încă din copilărie. Minorii care s-au căsătorit înainte de vârsta de 18 ani și cei emancipați, de asemenea, se consideră moștenitori rezervatari și au dreptul la o cotă obligatorie [98]. O noutate în sensul legislației ruse este prevederea conform căreia se consideră rezervatari și persoanele *inapte de muncă*, aflate la întreținerea defunctului cel puțin un an până la deces [12].

Analizând doctrina din Republica Moldova, alte state, am sesizat opiniile unor autori [31] care consideră că din categoria descendenților legali fac parte:

- copiii din căsătoria celui care lasă moștenirea. Constatarea nulității căsătoriei nu va produce efecte asupra copiilor rezultați dintr-o astfel de căsătorie, aceștia păstrându-și drepturile care revin copiilor din căsătorie, chiar dacă ambii soți au fost de rea-credință la încheierea acesteia;

- copiii celui care lasă moștenirea sau descendenții lui din afara căsătoriei, cu singura condiție ca paternitatea să fie stabilită potrivit legii. Așadar, principalul în această privință este asimilarea copilului din afara căsătoriei cu cel din căsătorie. Proveniența copilului de la mamă (maternitatea) se stabilește în baza documentelor care confirmă nașterea copilului de la mamă într-o instituție medicală (alin.(1) art.47 Codul familiei al Republicii Moldova. În cazul în care copilul nu este născut într-o instituție medicală, maternitatea se stabilește în baza documentelor medicale, a depozițiilor martorilor și prin alte probe. Proveniența copilului de la tată prezintă unele dificultăți în cazul în care copilul este născut în afara căsătoriei. Potrivit alin.(3) art.47 CF RM, *copilul născut din părinți căsătoriți ori în timp de 300 de zile din momentul desfacerii căsătoriei, declarării căsătoriei nule sau decesului soțului mamei copilului are ca tată pe soțul (fostul soț) al mamei, dacă nu a fost stabilit contrariul*. Această prezumție de paternitate a soțului (fostului soț) poate fi înlăturată printr-o declarație a soților (fostilor soți) depusă personal. În

cazul în care unul din soți nu se poate prezenta personal, declarația se autentifică notarial și se expediază organului de stare civilă (alin.(4) art.47 CF RM) [94]. Paternitatea copilului născut în afara căsătoriei poate fi recunoscută de către tatăl său printr-o declarație comună a acestuia și a mamei copilului depusă la organul de stare civilă. Dacă copilul este născut din părinți necăsătoriți între ei și în lipsa declarației comune a părinților sau a tatălui copilului, paternitatea se stabilește de către instanța de judecată în baza declarației unuia dintre părinți, a tutorelui (curatorului) sau a copilului însuși la atingerea majoratului (art.48 CF RM). Contestarea paternității (maternității) se face, conform art.49 CF RM, doar pe cale judecătorească, de către persoanele și în condițiile prevăzute de articolul nominalizat. Altfel spus, copilul din afara căsătoriei, care și-a stabilit paternitatea, are aceeași situație legală ca și copilul din căsătorie, atât față de părinte, cât și față de rudele acestuia. În ce privește copiii ai căror părinți au fost decăzuți din drepturile părintești, acestora, conform art.49 CF RM, li se păstrează dreptul la succesiune.

Înfieria este actul juridic în temeiul căruia se stabilesc raporturi de rudenie între înfiat și descendenții săi, pe de o parte, și înfiator și rudele acestuia, pe de altă parte, asemănătoare acelor care există în cazul rudeniei firești. Raporturile dintre înfiator și înfiat sunt asemănătoare celor existente între părinți și copii, adică înfiatul și descendenții săi dobândesc, prin efectul înfierii, aceleași drepturi pe care le are copilul din căsătorie față de părinții săi. Înfiatul și descendenții săi vor avea vocație succesorală la moștenirea lăsată de defunct, deoarece ei devin rude nu numai cu înfiatorul, dar și cu rudele acestuia, între care și ascendentul înfiatorului care lasă moștenirea;

– copiii concepuți, dar născuți vii după decesul părinților sau al unuia dintre ei [125, p.365].

Susținem opinia autoarei O.Robu cu privire la faptul că nu sunt considerați succesori legali, precum și succesori rezervatari, și nu pot să moștenească copiii „luați de suflet”, adică minorii care au fost adăpostiți, crescuți, îngrijiți, educați în unele familii, de obicei, de rude îndepărtate sau chiar de străini ce nu au copii proprii. În toate aceste cazuri, copiii „luați de suflet” nu au fost oficial înfiați (adoptați), din care considerente nu pot pretinde la succesiune în cazul decesului părinților care i-au crescut și i-au educat. Descendenții pot culege moștenirea în nume propriu sau prin reprezentare [126, p.51]. Astfel, pornind de la cele expuse mai sus, menționăm că acestea pot fi atribuite și descendenților rezervatari.

Pentru a moșteni, trebuie să precizăm *capacitatea succesorală a descendenților care de asemenea confirmă legalitatea acestora*. Ea este discutabilă în doctrină, capacitatea succesorală atât în cadrul succesiunii testamentare, cât și a celei legale care ne interesează în studiul nostru privind rezerva succesorală a descendenților. În cadrul succesiunii legale, au capacitate

succesorală persoanele care se aflau în viață în momentul decesului celui ce a lăsat moștenirea, precum și fiii și fiicele celui ce a lăsat moștenirea concepuți în timpul lui și născuți vii după decesul acestuia.

Pentru a stabili statutul juridic al descendenților rezervatari, urmează de analizat *capacitatea succesorală*. În primul rând, acestea sunt doar persoanele fizice descendente.

a) *Persoanele fizice în viață* la data deschiderii succesiunii au capacitate succesorală fără deosebire de sex, rasă, religie, opinie, apartenență politică, origine socială. Dreptul la moștenire este garantat de Constituția Republicii Moldova (alin.(6) art.46). Nu are importanță cât a trăit persoana după deschiderea succesiunii, în aceste cazuri drepturile lui asupra moștenirii vor trece la propriii succesori ca făcând parte din propriul patrimoniu. Nu are importanță că moștenitorul care a decedat imediat după deschiderea succesiunii nu și-a exercitat dreptul la opțiunea succesorală, întrucât acest drept face parte din patrimoniul retransmis propriilor moștenitori care vor putea să-l exercite până la împlinirea termenului de 6 luni. Ceea ce este cu adevărat important la stabilirea capacității succesurale a descendenților rezervatari este dovada faptului de existență în momentul deschiderii succesiunii a persoanei pe care o reprezintă, care se face cu orice mijloace de probă (acte de stare civilă, certificate de deces, hotărârea instanței de judecată declarativă de moarte), precum și *inaptitudinea de muncă*.

b) *Persoanele dispărute* au capacitate succesorală, deoarece sunt prezumate de lege a fi în viață dacă nu a intervenit o hotărâre judecătorească declarativă de moarte. Nu are importanță cât timp a trecut de la dispariția persoanei și indiferent dacă este o hotărâre declarativă de dispariție.

Însă capacitatea succesorală a dispărutului este numai „provizorie”, definitivându-se prin apariția lui, prin constatarea fizică a morții ori prin hotărârea declarativă de moarte, stabilindu-se ca dată a morții o dată ulterioară deschiderii moștenirii la care are vocație succesorală.

Capacitatea succesorală a dispărutului se desființează cu efect retroactiv, dacă se constată moartea fizică a lui sau, prin hotărâre judecătorească definitivă declarativă de moarte, că nu mai exista la data deschiderii moștenirii. În acest caz, tot ce s-a primit din moștenire în numele dispărutului va trebui restituit moștenitorilor care au fost înlăturați de la moștenire prin prezența dispărutului sau ale căror cote-părți au fost astfel micșorate. Desigur, urmașii lui care au dreptul de a-l reprezenta succesoral vor păstra cota-parte a lui din moștenire, dar nu ca parte componentă a patrimoniului moștenit de la dispărutul declarat mort prin efect retroactiv (moștenire prin transmisie), ci în calitate de moștenitori cu vocație proprie (prin reprezentare) [116, p.45].

c) *Persoanele concepute, dar nenăscute la data deschiderii succesiunii*. Încă din dreptul roman se admitea că drepturile copilului sunt recunoscute chiar de la concepția acestuia, precizându-se că copilul conceput trebuie să fie socotit ca fiind născut ori de câte ori aceasta este

în interesul său. Această regulă se regăsește în dispozițiile art.1433 CC RM. Pe această linie de gândire, copilul conceput este considerat că există, având capacitate succesorală chiar înainte de a se naște. Este însă o condiție de care se leagă posibilitatea de a avea capacitate succesorală la copil – să se nască viu după moartea celui ce lasă moștenirea, însă nu se cere ca să fie și viabil. Nu prezintă importanță perioada în care a trăit copilul, trebuie doar ca el să se nască viu. Copilul născut mort se va considera că nu a existat în momentul deschiderii succesiunii [127, p.16].

Fiind vorba de fapte materiale, cel ce pretinde moștenirea în numele copilului trebuie să dovedească, cu orice mijloace de probă admise de lege, data concepției copilului, care trebuie să fie înainte de moartea celui ce lasă moștenirea.

Întrucât Codul civil al Republicii Moldova nu prevede nicio dispoziție prin care s-ar reglementa modul de dovedire a concepției copilului în momentul deschiderii succesiunii, se apelează la prevederile art.47 alin.(3) din Codul familiei al Republicii Moldova, care reglementează că *„copilul născut din părinți căsătoriți ori în timp de 300 de zile din momentul desfacerii căsătoriei, declarării căsătoriei nule sau decesului soțului mamei copilului are ca tată pe soțul (fostul soț) al mamei, dacă nu a fost stabilit contrariul”*. Numai că această prezumție este prevăzută de lege în materia stabilirii filiației față de tată. Așa fiind, se pune problema dacă aplicarea ei poate fi extinsă și în materia succesiunii, pentru stabilirea capacității succesoriale a copilului. *Considerăm, ținând cont de prevederile art.5 alin.(1) CC RM (analogia legii), că în toate aceste cazuri evidențiate mai sus, poate fi extinsă și asupra rezervei succesoriale din cadrul succesiunii legale.*

Dacă problema stabilirii capacității succesoriale se confundă cu aceea a stabilirii filiației, întrebări nu apar, fiindcă stabilindu-i paternitatea, implicit și în mod necesar s-ar stabili și capacitatea succesorală a copilului născut după moartea tatălui, pe care urmează să-l moștenească. Iar dacă se stabilește că defunctul nu putea fi tatăl copilului, pentru că acesta s-a născut după 300 de zile de la moartea soțului, copilul nu va putea moșteni nici pe cale testamentară, întrucât nu a avut capacitate succesorală la data deschiderii moștenirii [116, p.45]. Nu va putea deveni nici succesor rezervatar.

Considerăm însă, alături de alți autori autohtoni, că prezumția legală privitoare la perioada concepției (maximă de 300 de zile) are o aplicare generală și trebuie luată în considerație la stabilirea capacității succesoriale a copilului, chiar dacă această problemă nu coincide cu problema stabilirii filiației (față de tată), pentru că un copil poate succeda nu numai în calitate de fiu sau fiică a tatălui, dar și în calitate de soră sau frate. Dacă aceste dovezi au fost făcute, copilul se va putea bucura de dreptul la moștenire a rezervei succesoriale în temeiul prevederilor CC RM, fiindcă acest drept, cu toate că are ca obiect o universalitate de bunuri – cuprinzând atât activul,

cât și pasivul – nu poate vătăma interesele lui, deoarece el va răspunde pentru datoriile defunctului numai în limita activului [128, p.193].

Un alt caracter juridic specific copiilor ca succesori rezervatari descendenți este inaptitudinea de muncă. În funcție de acest caracter, copiii pot fi clasificați în conformitate cu art.20-24 CC RM care prevede capacitatea de exercițiu a acestora. Această categorie de copii pot fi considerați și cu capacitate de muncă, dacă așa cum prevede art.20 CC RM capacitatea deplină de exercițiu începe la data când persoana fizică devine majoră, la împlinirea vârstei de 18 ani. Însă art.20 alin.(2) CC RM este problematic în stabilirea capacității de muncă a minorului căsătorit la 16 ani, de aceea aici sunt necesare prevederi exprese de lege cu referință la rezerva succesorală.

Articolul 20 alin.(3) CC RM, de asemenea, afirmă pozitiv capacitatea de muncă a minorului care a atins vârsta de 16 ani și poate fi recunoscut ca având capacitate de exercițiu deplină dacă lucrează în baza unui contract de muncă sau, cu acordul părinților, adoptatorilor sau curatorului, practică activitate de întreprinzător. Atribuirea capacității depline de exercițiu unui minor (emancipare) se efectuează prin hotărârea autorității tutelare, cu acordul ambilor părinți, adoptatorilor sau curatorului, iar în lipsa unui astfel de acord, prin hotărâre judecătorească. Aceste acte pot servi ca probe în confirmarea capacității de muncă a minorului.

În conformitate cu prevederile art.20 alin.(1) CC RM, persoanele fizice care sunt copii ai defunctului pot fi excluse din lista descendenților rezervatari, cu excepția celor prevăzute de art.24 CC RM care prevede că în privința persoanei fizice care, în urma unei boli mintale ori a unei deficiențe fizice, mintale sau psihologice, nu poate, în mod deplin, conștientiza acțiunile sale ori exprima voința poate fi instituită, prin hotărâre judecătorească, măsura de ocrotire judiciară sub forma curatelei, a ocrotirii provizorii sau a tutelei. În acest caz, incapacitatea de muncă, în opinia noastră, este dovedită în baza prevederilor legale de instanța de judecată care nu trebuie suplimentate cu cerințele de evidențiere și ale incapacității de muncă a celui lipsit de capacitate de exercițiu.

Minorul a cărei capacitate de exercițiu cade sub incidența prevederilor art.21 CC RM care a împlinit vârsta de 14 ani și dispune de un salariu stabil poate fi considerat apt sau capabil de muncă, adică de asemenea poate fi scos din lista descendenților rezervatari.

Iar minorul care în conformitate cu art.22 CC RM nu a împlinit vârsta de 14 ani poate fi considerat inapt de muncă și succesori rezervatar.

Considerăm că aici trebuie să fie totuși o prevedere legală expresă referitoare la copiii minori ce învață atât în școli, gimnazii, licee, cât și cei majori ce își fac studiile în instituțiile de învățământ superior, care ar putea fi considerați inapți de muncă în legătură cu studiile [129, p.156-161].

În afară de minori, se consideră copii ai defunctului și cei maturi, inaptitudinea de muncă a cărora este discutabilă, mai ales în prezent când în societatea noastră predomină și un astfel de fenomen cum este șomajul. Evident că în situația când copilul de orice vârstă este invalid, aceasta se confirmă prin documente așa cum se concretizează în pct.48 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova: Cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației la examinarea cauzelor despre succesiune nr.13 din 03.10.2005. Astfel, în hotărâre se precizează că sunt inapte de muncă persoanele care sunt invalizi de gradele 1, 2 și 3, inclusiv invalizii din copilărie, indiferent de faptul dacă le este stabilită pensia pentru invaliditate, precum și copiii până la împlinirea vârstei de 18 ani. Faptul că persoana inaptă de muncă nu a fost întreținută de către defunct, se afla în altă localitate sau țară nu are importanță pentru a recunoaște persoana respectivă ca moștenitor rezervatar [132, p.4].

Articolele 74-78, 92 Codul familiei al Republicii Moldova, prevăd obligațiile de întreținere a copiilor minori și inapți de muncă de către părinții lor. *Considerăm că aceste articole ar servi drept temei legal al inaptitudinii de muncă, prin analogie, al descendenților rezervatari.*

Considerăm că cei mai importanți succesori rezervatari sunt descendenții care întrunesc calitatea de copii ai defunctului evidențiind, în primul rând, copiii minori care trebuie să dispună de o protecție deosebită, deoarece ei în majoritatea cazurilor sunt inapți de muncă în pofida caracterului lor de minori. Aceștia trebuie să dispună de un statut juridic special și de o reglementare expresă în cadrul Codului civil al Republicii Moldova cu referință la rezerva succesorală.

Doar decendenții dispun de două forme ale reprezentării: Reprezentarea legală la minorii rezervatari și reprezentarea succesorală a tuturor descendenților rezervatari [129, p.156-161].

3.4. Particularitățile reglementării drepturilor ascendenților privilegiați rezervatari

Prin prezentul studiu, ne propunem drept scop abordarea teoretico-normativă a unui alt successor rezervatar, din lista prevederilor legale ale CC RM ca subiect al rezervei succesorale, **ascendenții privilegiați**, care în conformitate cu alin.(1) lit.a) art.1500 CC RM se consideră părinții și înfietorii celui ce a lăsat moștenirea. Considerăm necesar stabilirea dimensiunilor juridice ale acestui subiect, precum și determinarea locului și rolului lui în cadrul relațiilor sociale, al sistemului de drept și garanțiilor cetățenești, modul de protecție a acestor moștenitori, prin evidențierea influențelor externe în procesul de formare și dezvoltare a rezervei succesorale, rolului ei în protecția acestor moștenitori.

Art.806-847 din Codul civil spaniol, cuprind o întreagă secțiune care se referă la rezerva succesorală (*De las legitimas*). Ea este privită ca o parte din moștenire și restrânge în felul acesta

libertatea testamentară. Rezerva părinților sau a ascendenților este de jumătate din masa succesorală, cu excepția cazului când există și soț supraviețuitor și se pot înțelege ca rezerva părinților să fie numai de 1/3. În lipsa tatălui sau a mamei, rezerva se cuvine în părți egale celor două linii de ascendenți materni și paterni, funcționând principiul proximității gradului de rudenie [130].

Ascendenții privilegiați fac parte din clasa I de moștenitori legali și sunt ascendenții de gradul I ai defunctului. Se numesc „privilegiați” întrucât înlătură de la moștenire ceilalți ascendenți ai defunctului, numiți ascendenți ordinari.

Potrivit alin.(1) art.1500 CC RM, ascendenții privilegiați sunt părinții și înfietorii. Art.967 alin.(1) CCR prevede că ascendenții privilegiați sunt tatăl și mama defunctului. În ceea ce privește dreptul la moștenire nu prezintă nicio importanță dacă filiația este din căsătorie sau din afara căsătoriei, părinții având aceleași drepturi asupra succesiunii copilului lor, indiferent dacă acesta a rezultat în cadrul unei căsătorii sau în afara acesteia. De asemenea, mai trebuie menționat că noțiunea de „ascendenți privilegiați” se referă la părinții firești ai defunctului, dacă este vorba de rudenie firească, sau la părinții adoptivi ai defunctului, dacă este vorba de rudenie civilă stabilită prin adopție.

Prin urmare, în categoria „părinților” vor fi incluși părinții firești ai defunctului, dacă este vorba de rudenie firească sau de sânge și părinții adoptivi ai defunctului, dacă este vorba de rudenie civilă stabilită prin adopție. Existența uneia dintre cele două categorii de părinți – firești sau adoptatori – o exclude pe cealaltă, reglementarea actuală nemaicunoscând decât așa-numita „adopție cu efecte depline”, în urma căreia adoptatul pierde orice legătură de rudenie cu părinții firești. Așa stând lucrurile, în cazul în care defunctul a fost adoptat, la moștenirea sa nu vor fi chemați decât părinții adoptivi, iar nu și părinții firești [131, p.283].

De asemenea, nu are nici o importanță în privința dreptului la moștenire dacă **filiația este din căsătorie sau din afara căsătoriei**, părinții având aceleași drepturi asupra succesiunii copilului lor, indiferent dacă acesta a rezultat dintr-o conviețuire neoficializată sau în cadrul unei căsătorii legale. Aceasta concluzie rezultă din interpretarea art.44, 47 și altele din Codul Familiei al Republicii Moldova care stabilește egalitatea în drepturi a copiilor și care înseamnă că dacă descendenții au drepturi egale față de părinții lor și față de rudele acestora, atunci este logic să acordăm aceleași drepturi egale și părinților față de copii. Având în vedere reciprocitatea vocației succesoriale legale, orice altă concluzie ar fi illogică. La același rezultat îndeamnă și prevederile altor norme de drept care afirmă, fără a face distincția între părinții din căsătorie și cei din afara căsătoriei, ca aceștia nu au „nici un drept asupra bunurilor copilului în afară de dreptul la moștenire și la întreținere” [97].

Controversate au fost discuțiile în doctrină asupra dreptului la moștenire al tatălui din afara căsătoriei. Actualmente nu mai există niciun dubiu cu privire la dreptul tatălui din afara căsătoriei de a-și moșteni copilul „mort fără posteritate” (Mihail Eliescu), dar rămâne de avut în vedere situația în care stabilirea filiației se face prin recunoaștere, însă scopul acesteia nu este cel legal și nici nu are în vedere interesul suprem al copilului, ci este dată strict în vederea realizării unei vocații succesoriale legale. Într-o asemenea ipoteză, bineînțeles că recunoașterea este lovită de nulitate absolută, fiind contrară bunelor moravuri și ordinii de drept, întrucât „dreptul la moștenire trebuie să fie un efect al stabilirii raporturilor de rudenie, iar nu cauza ei”. Oricum, dreptul la moștenire al tatălui din afara căsătoriei într-un astfel de caz este infirmat nu datorită statutului său de părinte necăsătorit cu mama defunctului, ci datorită faptului că actul prin care a fost stabilită filiația a fost anulat, legătura de rudenie fiind astfel desființată [132 p.101].

Din aceeași categorie de discuții face parte și stabilirea dreptului la moștenire al părinților dintr-o căsătorie nulă sau anulată. Conform art.44 alin.(5) CF RM, „nulitatea căsătoriei nu are nici un efect în privința copiilor care păstrează situația unor copii din căsătorie”, ceea ce înseamnă că aceștia vor avea dreptul să-și moștenească părinții. Ori, în virtutea aceluiași principiu al reciprocității vocației succesoriale, este firesc să recunoaștem și dreptul părinților de a-și moșteni copiii rezultați dintr-o căsătorie nulă sau anulată.

Se impune să facem o precizare cu privire la reproducerea umană asistată medical cu terț donator, pe care legislația Republicii Moldova o cunoaște recent. Astfel, conform art.9, intitulat: Folosirea tehnologiilor de asistare medicală a reproducerii umane, al Legii Republicii Moldova nr. 138 din 15.06.2012 privind sănătatea reproducerii [133], utilizarea procedului medical menționat nu în toate cazurile determină o legătură de rudenie între copil și donator. În privința mamei, situația nu cunoaște nicio deosebire față de regula cunoscută și firească: este cea care a dat naștere copilului. În privința tatălui, acesta este acela care și-a dat consimțământul la reproducerea umană asistată medical, fie că este soțul mamei (sau era în momentul concepțiunii medicale), fie ca este un alt bărbat. Acesta din urmă are obligația ca, după naștere, să-l recunoască pe copilul născut prin acest procedeu sub sancțiunea atragerii răspunderii față de mamă și față de copil, precum și cu posibilitatea stabilirii paternității pe cale judecătorească. Ceea ce pe noi ne interesează în materia pe care o studiem este faptul că dreptul la moștenire va aparține mamei și acelui bărbat care a consimțit la utilizarea procedului medical de reproducere, fără a avea importanță persoana terțului donator.

În privința gradului de rudenie al ascendenților privilegiați, acesta este unic și nesusceptibil de modificare sau extindere, moștenirea acordată ascendenților privilegiați fiind strict limitată la gradul 1 care le aparține de drept.

În literatura de specialitate sunt evidențiate caractere juridice ale ascendenților privilegiați care se potrivesc și celor rezervatari. Astfel, Daniela Negrilă stabilește următoarele caractere ascendenților privilegiați:

a. sunt moștenitori legali:

Drepturile lor sunt stabilite prin efectul legii, ca și în cazul celorlalți moștenitori legali. Temeiul instituirii ascendenților privilegiați ca și moștenitori legali îl constituie rudenia, fie cea izvorâtă din filiație, indiferent că este vorba de cea din căsătorie, din afara căsătoriei sau în urma reproducerii umane asistate medical cu terț donator, fie cea rezultată în urma adopției.

b. sunt moștenitori sezinari. Sezina este un alt beneficiu pe care legea îl acordă ascendenților privilegiați. În temeiul său, aceștia au posibilitatea de a primi stăpânirea de fapt a patrimoniului succesoral anterior emiterii certificatului de mostenitor. În același timp, ei vor putea administra acest patrimoniu și vor putea exercita drepturile și acțiunile defunctului.

c. sunt mostenitori rezervatari, deoarece expres sunt prevăzuți de normele de drept cu privire la rezerva succesorală.

d. vin la moștenire în nume propriu. Faptul că ascendenții privilegiați vin la moștenire numai în nume propriu este o chestiune firească. Reprezentarea succesorală, în cazul lor, ar fi însemnat chemarea la moștenire a colateralilor privilegiați în altă calitate decât aceea pe care, practic, o au în virtutea legii [134, p.21].

Practica judiciară din RM nu conține explicații concrete privind *ascendenții privilegiați*. Astfel, în p.48-52 ale Hotărârii Plenului CSJ a RM nr.13 din 03.10.2005 cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației la examinarea cauzelor despre succesiune se concretizează că pentru recunoașterea calității de moștenitor rezervatar persoana trebuie să aibă calitatea de moștenitor de *clasa întâi* și să fie *inaptă de muncă* la data deschiderii succesiunii. Cota ascendenților privilegiați din rezerva succesorală constituie o doime din cota ce s-ar fi cuvenit fiecărui succesor legal în caz de succesiune legală (art.1505 CC RM) [99].

Moștenitorul rezervatar poate fi decăzut din dreptul la rezerva succesorală, în condițiile prevăzute de art.1434 CC RM. Testatorul în timpul vieții sale dispune de dreptul de a priva moștenitorul legal de cota din rezerva succesorală, prin înaintarea unei acțiuni în acest sens, în temeiul art.1513 CC RM.

Punctul 50) al Hotărârii nr.1, se referă la toți moștenitorii rezervatari care pot accepta sau renunța la cota din rezerva succesorală în termen de 6 luni de la data deschiderii succesiunii (art.1517, 1526 CC RM). Dacă moștenitorul rezervatar a decedat după deschiderea moștenirii și până la expirarea termenului de acceptare a moștenirii și dacă nu a renunțat la cota din rezerva

succesorală și nici nu a fost recunoscut moștenitor nedemn, atunci acest drept, potrivit art.1506 CC RM, este transmisibil succesorilor săi în condițiile art.1523 CC RM.

La judecarea litigiului apărut în legătură cu determinarea cotei rezervei succesorală, se vor lua în considerație următoarele aspecte:

- dreptul la cota din rezerva succesorală nu depinde de consimțământul altor moștenitori;
- cota se va determina în funcție de întregul patrimoniu succesoral, inclusiv de bunurile dispuse pentru îndeplinirea legatului;
- dacă există mai mulți moștenitori, se vor lua în considerație toți moștenitorii legali chemați la moștenire, dacă nu ar fi existat testamentul, iar moștenitorii testamentari nu se vor lua în considerație dacă nu sunt în același timp și moștenitori legali;
- cotitatea disponibilă se ajustează în măsura în care încalcă rezerva succesorală și în mod proporțional pentru toți destinatarii;
- dreptul la cotă din rezerva succesorală nu este condiționat de traiul în comun anterior cu defunctul și de administrarea gospodăriei comune cu a lui [135].

În cazul în care succesorului rezervatar i-au fost testate bunuri în mărime mai mică decât jumătate din averea pe care ar fi primit-o în caz de moștenire legală, iar acesta se adresează cu cerere despre ajustarea averii moștenite la mărimea acestei cote, instanța va stabili diferența de valoare dintre bunurile testate și o jumătate din bunurile care ar fi fost succedate în caz de moștenire legală și va atribui acest quantum moștenitorului rezervatar sub forma unei sulțe valorice naturale sau bănești (art.1511 CC RM).

Se atenționează că moștenitorul rezervatar nu poate fi concomitent și legatar. Astfel, în temeiul art.1509 CC RM, el va putea pretinde la rezerva succesorală dacă va renunța la legat. În cazul în care el nu va renunța la legat, valoarea legatului se va include în cota din rezerva succesorală [131, p.4]. Deci, din cele expuse, nu evidențiem nicio explicație specială pentru **ascendenții privilegiați rezervatari**.

Analizând literatura de specialitate din RM, am stabilit că nu sunt lucrări științifice (monografii, note de curs, cursuri de prelegeri sau articole și comunicări) cu referință la ascendenții privilegiați rezervatari. În unele articole, găsim mici descrieri cu referință la ascendenți în calitate de succesorii legali de clasă I, însă nu și rezervatari. Astfel, O.Robu, menționează că **ascendenții privilegiați** sunt părinții celui care lasă moștenirea, adică tatăl și mama din căsătorie, din afara căsătoriei și din înfiere. Aceștia pot fi:

- tatăl și mama din a căror căsătorie s-a născut cel care lasă moștenirea. Deoarece drepturile succesoriale ale părinților sunt expres reglementate de CC RM, în această privință nu sunt mari probleme. Părinții vor avea vocație succesorală și la moștenirea copilului născut dintr-

o căsătorie declarată nulă sau anulată, nulitatea căsătoriei neproducând efecte retroactive; astfel, drepturile succesoriale dintre părinți și copii rămân neatinse;

- mama din afara căsătoriei. Vocația succesorală a mamei din afara căsătoriei nu poate fi pusă la îndoială, proba principală a maternității constituind faptul înregistrării mamei copilului în certificatul de naștere;

- tatăl din afara căsătoriei în cazul când și-a stabilit paternitatea potrivit legii. Vocația succesorală a tatălui din afara căsătoriei la moștenirea lăsată de copilul său nu se pune la îndoială, fiind reclamată de raporturile de rudenie statornicite între copil și tatăl său prin stabilirea paternității, de principiul egalității dintre sexe și de principiul reciprocității vocației succesoriale legale;

Ținând cont de faptul că în cazul înfierii înfiatul devine rudă cu înfiatorul (și cu rudele acestuia), ca și un copil firesc, iar raporturile cu părinții și alte rude firești încetează, înfiatorul va avea vocație succesorală la moștenirea lăsată de înfiat. Totodată, în această situație, părinții firești ai înfiatului, indiferent de faptul că sunt din căsătorie sau din afara căsătoriei, pierd orice vocație succesorală la moștenirea lăsată de cel înfiat. În ipoteza în care unul dintre soți înfiază copilul firesc al celuilalt soț, părintele firesc, care este soțul înfiatului, își păstrează vocația succesorală la moștenirea copilului. Dacă adopția a fost desfăcută (în conformitate cu prevederile art.136 CF RM) sau a fost declarată nulă (în conformitate cu prevederile art.139 CF RM) [97, relațiile personale și cele patrimoniale dintre adoptat și adoptator încetează, iar adoptatorii nu vor putea culege succesiunea lăsată de *de cuius*. Ascendenții privilegiați pot veni la moștenire numai în nume propriu, nu și pe calea reprezentării [122, p.55]. Însă autorul nu se expune în privința ascendenților privilegiați rezervari.

Articolul 470 CCR prevede că: „Prin adopție se stabilesc filiația dintre adoptat și cel care adoptă, precum și legături de rudenie între adoptat și rudele adoptatorului. Raporturile de rudenie încetează între adoptat și descendenții săi, pe de o parte, și părinții firești și rudele acestora, pe de altă parte. Când adoptatorul este soțul părintelui firesc sau adoptiv, legăturile de rudenie ale adoptatului încetează numai în raport cu părintele firesc și rudele părintelui firesc care nu este căsătorit cu adoptatorul”. După cum se poate observa, în cazul adopției reglementate de Codul civil în vigoare, la fel ca și în cazul adopției cu efecte depline, reglementată anterior anului 1997, dacă defunctul a fost adoptat, la moștenirea acestuia vor avea vocație succesorală părinții adoptatori, și nu părinții firești, întrucât, după cum am arătat *supra*, prin adopție s-au stabilit raporturi de rudenie cu adoptatorul și rudele acestuia și au încetat relațiile de rudenie cu familia firească. Efectele adopției cu efecte restrânse continuă să se producă pe plan succesoral și în prezent în cazul în care adopția a fost făcută conform Codului familiei al României,

anterior adoptării Ordonanței Urgente de Guvern nr.25/1997, în conformitate cu principiul constituțional al neretroactivității legii, în lipsa vreunei dispoziții exprese atât în OUG nr. 25/1997, cât și în Legea nr. 274/2004, dar și în noul Cod civil, care să transforme înfierile cu efecte restrânse în adopții [136, p.8].

În lumina noului Cod civil român, existența uneia dintre cele două categorii de părinți – firești sau adoptatori – o exclude pe cealaltă, însă în practică mai pot fi întâlnite și situații în care la moștenirea adoptatului au vocație succesorală atât părinții adoptatori, cât și cei firești, cum se întâmplă în cazul adopției cu efecte restrânse, care, după cum am arătat, mai produce efecte și în prezent. În cazul reproducerii umane asistată medical cu terț donator, astfel cum prevede art.441 și următoarele ale CCR, utilizarea procedurii medical menționat nu determină nicio legătură de rudenie între copil și donator. Tatăl copilului astfel conceput este bărbatul care și-a dat consimțământul la reproducerea umană asistată medical, fie că este soțul mamei, fie că este un alt bărbat. Prin urmare, având în vedere că între copilul născut prin reproducere umană asistată medical și cel care și-a dat consimțământul se stabilește o relație de rudenie, aceștia vor avea vocație succesorală reciprocă. Pe cale de consecință, această vocație nu subzistă și în cazul donatorului. În privința mamei, situația nu cunoaște nicio deosebire față de regula cunoscută, și anume, că aceasta este cea care a dat naștere copilului. Dacă nici la data concepțiunii, nici la data nașterii copilului conceput prin reproducere umană asistată medical cu terț donator, părinții acestuia (cei care au consimțit la aceasta) nu sunt căsătoriți, vocație succesorală la moștenirea lăsată de copil va avea doar mama. Filiația față de tată poate fi stabilită față de partenerul mamei, care și-a dat consimțământul la realizarea reproducerii umane asistate medical cu terț donator, fie pe cale judecătorească, fie pe cale de recunoaștere [137, p.187]. De asemenea, au vocație la moștenirea defunctului ascendenții privilegiați ai acestuia, ei înșiși rezultați prin metoda reproducerii umane asistate medical cu terț donator.

În conformitate cu prevederile CC RM, pentru ca *ascendenții privilegiați să devină și rezervatari, ei trebuie să întrunească calitatea de înaptitudine de muncă* (art.1505 CC RM), însă legiuitorul nu reglementează această noțiune.

Legislația rusă, de asemenea, conține reglementări similare privind rezerva succesorală a ascendenților privilegiați *inapți de muncă*, însă nu conține reglementări suplimentare în explicația acestei noțiuni. Astfel de exemplu, Secțiunea a V-a din Codul civil al Federației Ruse „Legea Moștenirii” (art.1142-1149) reglementează rezerva succesorală, enumeră succesorii rezervatari, însă nu conține o listă specială a caracterelor speciale ale persoanelor inapte de muncă, și, prin urmare, dacă legea nu prevede altfel, trebuie să se bazeze pe furnizarea de practica general-acceptată, cum ar fi legislația cu privire la pensii, în care se consideră inapte de

muncă, persoanele de sex feminin, peste 55 și bărbați 60 de ani (indiferent de faptul dacă atribuirea lor la pensia adecvată avut loc la o vârstă mai devreme) și legislația cu privire la invaliditate, în care se consideră inapte de muncă invalizii de grupele I, II și III, inclusiv inapți de muncă încă din copilărie (persoană cu vârsta sub 16 ani) prevăzute de articolul 63 din Codul muncii al Federației Ruse. Spre deosebire de prevederile CC RM cu privire la rezervatari, în conformitate cu art.1149 al Codului civil al Federației Ruse, prevede o condiție suplimentară, ca aceștia să fi fost la întreținerea defunctului cel puțin un an până la deces și să fi locuit împreună cu acesta [98].

Autorul I.Popa concretizează că în reglementările NCCR, *rezerva ascendenților privilegiați care sunt tatăl și mama* defunctului vin la moștenire în concurs doar cu legatarul universal, vor culege rezerva succesorală în cotă de $\frac{1}{4}$ (întrucât în absența legatarului, venind la moștenire împreună cu colateralii privilegiați, ar fi cules $\frac{1}{2}$ din moștenire), iar legatarului îi revine așadar cotitatea disponibilă de $\frac{3}{4}$. În lipsa colateralilor privilegiați, tatăl și mama (sau unul din ei), având o vocație universală, ar culege întreaga moștenire, ceea ce determină o rezervă de $\frac{1}{2}$, legatarului universal revenindu-i cotitatea disponibilă de $\frac{1}{2}$. În concurs cu soțul supraviețuitor și cu legatarul universal, tatăl și mama defunctului vor culege rezerva după cum urmează:

- soțul supraviețuitor va culege o rezervă de $\frac{1}{6}$ ($\frac{1}{2}$ din $\frac{1}{3}$, cât i-ar reveni acestuia în concurs cu ascendenții privilegiați și cu colateralii privilegiați);
- ascendenții privilegiați vor culege o rezervă de $\frac{1}{6}$ ($\frac{1}{2}$ din $\frac{1}{3}$, întrucât în absența legatarului universal, venind împreună cu colateralii privilegiați, ar fi cules $\frac{1}{3}$ din moștenire);
- legatarul universal culege o cotă de $\frac{2}{3}$, reprezentând cotitatea disponibilă.

În absența colateralilor privilegiați, soțul supraviețuitor ar culege o cotă de $\frac{1}{2}$, iar ascendenții privilegiați (sau numai unul din ei) o altă cotă de $\frac{1}{2}$, ceea ce determină o cotă de rezervă pentru fiecare de $\frac{1}{4}$. Restul cotei de $\frac{1}{2}$ îi revine legatarului cu titlu de cotitate disponibilă.

Tatăl sau *mama* defunctului venind la moștenire împreună cu soțul supraviețuitor, colateralii privilegiați și legatarul universal vor culege o rezervă după cum urmează:

- soțul supraviețuitor va culege o rezervă de $\frac{1}{6}$ ($\frac{1}{2}$ din $\frac{1}{3}$);
- tatăl sau mama va culege o rezervă de $\frac{1}{8}$ ($\frac{1}{2}$ din $\frac{1}{4}$, întrucât în absența legatarului universal ar veni la moștenire împreună cu colateralii privilegiați, culegând, în acest caz, $\frac{1}{4}$, iar colateralii privilegiați $\frac{3}{4}$);
- legatarul universal va culege cotitatea disponibilă de $\frac{17}{24}$ (rezerva totală fiind de $\frac{7}{24}$) [31, p.32]. Deci, autorul vine cu o explicație exemplificată a cotelor ce le poate reveni

ascendenților rezervatari în conformitate cu noul Cod civil român. În acest context, putem menționa că regulile de calcul ale rezervei succesorală pentru stabilirea cotei din rezerva succesorală sunt asemănătoare, dar se deosebesc de la caz la caz în funcție de numărul de succesori rezervatari care întrunesc condițiile legale și acceptă rezerva succesorală.

3.5. Concluzii la capitolul 3

1. În concluzie menționăm că, studiind legislația în vigoare, doctrina și practica, ne-am convins că atât rezerva succesorală, ca realitate juridică în RM, cât și succesorii rezervatari, au determinat necesitatea elaborării unor studii de evaluare a cadrului de reglementare și interpretare a normelor prescrise, indicând lacunele și perspectivele de dezvoltare. Mai mult decât atât, în vederea abordării importanței în reglementările rezervei succesorală, se impune drept imperativ cercetarea acestei noțiuni în toată complexitatea sa, incluzând și succesorii rezervatari care, în opinia noastră, sunt limitați în drepturi la rezerva succesorală prin noțiunea *inapți de muncă*, astfel încât spre final să poată fi înaintată o concluzie asupra importanței reglementărilor și acțiunilor ce urmează a fi întreprinse în scopul perfecționării lor.

2. Sunt importante în acest context și cercetările efectuate asupra calităților specifice ale **soțului supraviețuitor** al defunctului în cazul rezervei succesorală reglementată de Codul civil al Republicii Moldova, legislația altor state, precum și de doctrina națională și a altor state. O a treia calitate ce reiese din prevederile art.1505 CC RM care trebuie să fie analizată este **cotitatea soțului supraviețuitor** în cadrul rezervei succesorală. Astfel articolul citat prevede că succesorii de clasa I inapți de muncă au dreptul de a moșteni, independent de conținutul testamentului, cel puțin o doime cotă-parte din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia în caz de succesiune legală (rezervă succesorală). Mărimea rezervei succesorală a soțului supraviețuitor se determină în funcție de întregul patrimoniu succesoral, dar numai după ce a fost separată cota-parte devălmașă a acestuia, inclusiv de averea atribuită pentru îndeplinirea legatului.

3. Considerăm că cei mai importanți succesori rezervatari sunt **descendenții** care întrunesc în sine îndeosebi copiii defunctului evidențiind, în primul rând, copiii minori care trebuie să dispună de o protecție deosebită, deoarece ei în majoritatea cazurilor sunt *inapți de muncă* în pofida caracterului lor de minori. Aceștia trebuie să dispună de un statut juridic special și de o reglementare expresă în cadrul Codului civil al Republicii Moldova cu referință la rezerva succesorală și reprezentarea succesorală în cadrul rezervei. Am stabilit că în reglementarea actuală este complicat de determinat și *inaptitudinea de muncă* a copiilor majori. Am stabilit că doar descendenții decedați rezervatar au dreptul la reprezentarea succesorală. *Doar descendenții*

dispun de două forme ale reprezentării: Reprezentarea legală la minorii rezervatari și reprezentarea succesorală a tuturor descendenților rezervatari.

4. Am stabilit că **ascendenții privilegiați** fac parte din clasa I de moștenitori legali și sunt ascendenții de gradul I ai defunctului. Se numesc „privilegiați” întrucât înlătură de la moștenire ceilalți ascendenți ai defunctului, numiți ascendenți ordinari. Potrivit pct.1) art.1500 CC RM, ascendenții privilegiați sunt părinții și înfietorii, iar conform art.1505 CC RM se consideră succesori rezervatari și ascendenții privilegiați care sunt părinții și înfietorii defunctului. Reglementarea în materie, cu unele mici imperfecțiuni, constând, în principal, în tăcerea legiuitorului cu privire la unele aspecte particulare cu referință la ascendenții privilegiați rezervatari, relevate în lucrarea noastră, asigură materiei drepturilor succesoriale ale ascendenților privilegiați rezervatari o reglementare aproape completă, echitabilă și actuală.

5. Analizând natura juridică a subiecților rezervatari, ne-am convins că deși aceștia au reglementări identice în ceea ce privește clasa succesorală chemată la rezerva succesorală și dreptul la o cotă-parte egală, fiecare dintre ei are și particularități care îi delimitează.

4. CALCULUL REZERVEI SUCCESORALE ȘI AL COTITĂȚII DISPONIBILE

4.1. Regimul juridic al patrimoniului defunctului și particularitățile acestuia în cadrul rezervei succesoriale

Patrimoniul defunctului (patrimoniul succesoral) este unul din cele mai importante aspecte asupra căruia se îndreaptă atenția succesorilor, deoarece dacă cel decedat a lăsat după deces un parimoniu, atunci vor apărea și raporturi de drept succesoral mai importante cu privire la succesiunea legală, testamentară, precum și litigii. Din aceste considerente, vom evidenția în ce constă regimul juridic al patrimoniului defunctului și particularitățile acestuia în cadrul rezervei succesoriale.

În societate, atât persoanele fizice, cât și persoanele juridice dispun de un patrimoniu distinct care include în sine anumite bunuri, patrimoniale și nepatrimoniale, cu drept de proprietate sau administrare economică în legătură cu care pot dobândi drepturi și își asuma anumite obligații. Noțiunea de „patrimoniu” este folosită în legislația națională în diferite sensuri, de aceea ne vom referi mai întâi la sensul real stabilit de evoluție și istorie.

Conceptul de patrimoniu a apărut și a cunoscut o evoluție încă în dreptul privat roman. La origine romanii includeau în patrimoniu numai lucrurile corporale, precum erau familia (sclavii) și pecunia (vitele). În epoca clasică a apărut termenul patrimoniu cu un sens apropiat de cel modern. În epoca lui Justinian patrimoniul era desemnat prin cuvântul „*substantia*”. Elementele patrimoniului, în accepțiunea pe care o dădeau romanii în dreptul clasic, erau drepturile reale și cele personale. Este adevărat că termenii de „drepturi reale” și „drepturi personale” au apărut de abia în Evul Mediu, dar ei se bazează pe două expresii romane: *actio in rem* (acțiune relativă la un lucru) și *actio in personam* (acțiune relativă la o persoană). Cele două sancționau ceea ce în Evul Mediu s-a numit drept real și drept personal [138, p.107].

Pe parcurs problema definirii noțiunii de patrimoniu i-a preocupat pe savanții în domeniu. Au fost elaborate un șir de teorii referitoare la patrimoniu, mai importante fiind teoria personalistă a patrimoniului și teoria patrimoniului de afectațiune. Apariția acestor teorii a fost condiționată de cerințele timpului.

Noțiunea de patrimoniu este rezultatul unui proces de abstractizare. În sens economic, prin patrimoniu se înțelege totalitatea bunurilor ce constituie averea unei persoane. Analizând această definiție din punct de vedere juridic, putem spune că ea este inexactă, deoarece lucrurile materiale prezintă interes pentru un jurist numai dacă ele fac obiectul unor drepturi ale omului. Privind problema dată sub acest aspect, vom analiza mai întâi unele definiții care reflectă noțiunea patrimoniului sub aspect juridic, și anume: patrimoniul poate fi definit ca fiind

ansamblul drepturilor cu valoare economică aparținând unei persoane. O altă definiție stabilește că patrimoniul este totalitatea bunurilor aparținând unui subiect de drept împreună cu totalitatea drepturilor și obligațiilor referitoare la ele [139, p.44]. L. Pop definește patrimoniul ca fiind totalitatea drepturilor și obligațiilor aparținând unei persoane fizice sau juridice determinată, privite ca o sumă de valori active și pasive strâns legate între ele [140, p.32]. D.C. Florescu definește patrimoniul ca un ansamblu de drepturi și obligații, apreciabile în bani, deci cu conținut economic, care aparțin unei persoane fizice sau juridice [141, p.17].

În funcție de subiecte, patrimoniul poate fi public și privat. Patrimoniul privat nu este definit nici în literatura de specialitate, nici în legislația republicii noastre, dar este simplu de intuit, vorbind despre persoanele fizice și juridice, că acesta constituie totalitatea bunurilor și obligațiilor care sunt apreciate în bani și față de care titularul își poate realiza dreptul de proprietate privată [142, p.6-12]. Este evident că anume acesta stă la baza patrimoniului succesoral.

După cum am stabilit, analizând legislația în vigoare a Republicii Moldova, noțiunea de patimoniu este reglementată atât de normele de drept comun, cât și de cele cuprinse în cartea IV, drept succesoral CC RM. Astfel, articolul 1444 CC RM prevede că:

(1) Patrimoniul succesoral include atât drepturile patrimoniale (activul succesoral), cât și obligațiile patrimoniale (pasivul succesoral), pe care cel ce a lăsat moștenirea le avea în momentul decesului.

(2) Dacă există câțiva moștenitori, cotele lor succesoriale, până la primirea certificatului de moștenitor, aparțin tuturor acestora în calitate de patrimoniu unic.

(3) În patrimoniul succesoral intră cota-parte a celui ce a lăsat moștenirea din proprietatea comună, iar dacă împărțirea în natură nu este posibilă, valoarea ei [9].

Pornind de la prevederile primului abzaț, vedem că acesta are un caracter universal, el cuprinde atât activul succesoral, adică drepturile asupra bunurilor mobile și imobile aflate în proprietatea celui decedat și existente în momentul decesului, cât și anumite datorii sau obligații ale defunctului, față de alte persoane. Aceasta este de fapt cea mai importantă particularitate a acestui patrimoniu, deoarece moștenirea are un caracter universal, ceea ce înseamnă că succesorii care acceptă succesiunea acceptă atât activul, cât și pasivul succesoral. Această particularitate este specifică și pentru rezerva succesorală.

În literatura de specialitate, se expune opinia că tot ce are o valoare reală, apreciabilă în bani, formează activul ereditar, care servește la determinarea reducăiunii, masa sau activul succesoral va trebui să cuprindă inclusiv următoarele valori:

a) proprietatea operelor literare, artistice, științifice, industriale și brevetelor de invenție, conservate conform legilor în vigoare. În privința manuscriselor needitate, care ar fi opera defunctului, ele fiind considerate ca un bun existent, nu vor figura în masă decât atunci când defunctul ar fi tratat cu un editor pentru publicarea lor sau când ar fi vorba de publicarea unei alte ediții a unei opere publicate anterior.

b) uzufructul sau rentele viagere, constituite în folosul unui terț, care s-ar afla în viață și ar fi cedat aceste drepturi defunctului;

c) interesele pe care defunctul le-ar avea într-o societate care, după stipulațiile părților, ar trebui să fie continuată în urma morții lui, de moștenitorii săi;

d) fructele civile ajunse la scadență și fructele naturale percepute în momentul morții. Autorii vin cu definiția că toate bunurile, fără nicio deosebire, mobile sau imobile, corporale sau incorporeale, fungibile sau nefungibile etc., care se găsesc în patrimoniul dispunătorului în momentul morții sale, chiar și cele de care el a dispus prin testament, se adună la un loc și formează masa sau activul creditor, asupra căruia are să se calculeze partea disponibilă și rezerva [143, p.134].

Pasivul succesoral urmează să fie scăzut, deoarece drepturile moștenitorilor rezervatari nu pot fi realizate decât după satisfacerea creditorilor. În acest sens, se au în vedere și se scad din activul brut toate obligațiile defunctului (inclusiv datoriile față de moștenitori), existente în patrimoniul succesoral la data deschiderii moștenirii. Evident, nu reprezintă pasiv succesoral obligațiile stinse prin moartea celui care lasă moștenirea, cum sunt obligațiile legate de o calitate personală a defunctului (de exemplu, întreținerea datorată în calitate de rudă sau de soț), sau care au fost contractate *intuitu personae* (ca antreprenor, mandatar etc.). Nici obligațiile civile imperfecte (naturale), de exemplu, datorii stinse prin prescripție, nu se scad, nefiind sancționate (valorificabile) prin acțiune în justiție. În schimb, datoriile aleatorii (de exemplu, renta viageră sau obligația de întreținere asumată de defunct în schimbul dobândirii unui imobil, și care nu se stinge la moartea lui), urmează să fie scăzute din activul patrimonial. Evaluarea acestor datorii este foarte dificilă și se apelează la metode practicate de societăți de asigurare [144, p.355].

Pentru a evidenția patrimoniul succesoral din patrimoniul defunctului, este important să excludem din el acea parte a acestuia care este transmisă încă în timpul vieții altor persoane. Ca exemplu, bunurile transmise în baza contractului de înstrăinare a bunurilor cu condiția întreținerii pe viață, bunurile aflate în proprietatea comună a soților, bunuri care aparțin unei alte persoane etc. Este necesar să accentuăm că în activul succesoral pot fi incluse bunuri viitoare și deși în CC RM acestea sunt prevăzute cu privire la testament, considerăm necesar a accentua că prevederile articolului pot fi lărgite cu referire și la succesiunea legală, precum și la acel

patrimoniu care va apărea după decesul persoanei prevăzut în testament și trecând la rezerva succesorală, când toată averea este testată. De exemplu, roada viitoare, venitul care poate fi obținut în viitor etc. De aceea, propunem completarea art.1445 CC RM cu un abzaț care ar concretiza ce se are în vedere prin averea viitoare, după cum urmează:

1) Averea viitoare se consideră fructele civile, veniturile care pot fi obținute ca rezultat al unei activități de întreprinzător, roada viitoare, înmulțirea animalelor etc.

2) Testatorul poate prevedea în testament o anumită avere pe care încă nu o stăpânește în momentul întocmirii testamentului, dar care, la deschiderea succesiunii, trebuie să fie în proprietatea sa.

Este important să menționăm că vor fi excluse din patrimoniul succesoral drepturile și obligațiile cu caracter personal. Astfel art.1446 CC RM expres prevede că în patrimoniul succesoral nu se includ drepturile și obligațiile patrimoniale care poartă caracter personal și care pot aparține doar celui ce a lăsat moștenirea și nici drepturile și obligațiile, prevăzute de contract sau de lege, care sunt valabile numai în timpul vieții celui ce a lăsat moștenirea și care încetează la decesul lui, cum ar fi drepturile de autor, la descoperire, obligația de a crea o operă literară, de artă etc.

După ce am analizat dispozițiile CC RM privind cuantumul rezervei succesoriale și al cotității disponibile, urmează să vedem cum se stabilește în concret, în raport de fiecare moștenire în parte, masa succesorală, numită în literatura de specialitate – *masa de calcul*, la care se raportează fracțiunile reprezentând rezerva, respectiv cotitatea disponibilă [143, p.229-230].

Codul civil al RM conține reglementări exprese referitoare la determinarea mărimii rezervei succesoriale. Articolul 1507 CC RM prevede că mărimea rezervei succesoriale se determină în funcție de întregul patrimoniu succesoral, inclusiv de averea atribuită pentru îndeplinirea legatului, deci este important să ținem cont că și pentru rezervatori sunt prevăzute atât drepturi, cât și obligațiile defunctului.

Dacă testamentul nu se referă la întregul patrimoniu succesoral, rezerva succesorală se separă, în primul rând, din averea netestată, iar în cazul insuficienței acesteia, rezerva se completează din averea testată.

În concluzie, am putea spune că legiuitorul în conținutul actelor normative a creat un regim juridic atât pentru patrimoniul succesoral, cât și pentru acesta din cadrul rezervei succesoriale, însă mai sunt unele aspecte evidențiate în lucrare care pot fi îmbunătățite cu propunerile arătate mai sus [145, p.17].

4.2. Determinarea mărimii masei succesoriale și a cotei rezervei

Instituția transmiterii moștenirii reprezintă o formă a trecerii patrimoniului sau activului, sau pasivului succesiunii la moștenitor fie sub statut de transmisiune a posesiunii moștenirii și a dreptului de proprietate, precum și a altor drepturi cuprinse în moștenire sau legat.

În conformitate cu legislația Republicii Moldova, dobândirea posesiunii moștenirii se face diferit, după cum succesorii sunt legali sau testamentari. În ce privește succesorii legali, aceștia dobândesc posesiunea de drept a moștenirii prin trimiterea în posesiune. Legatarii dobândesc posesiunea prin predarea legatului, respectiv a obiectului legatului. Succesorii legali, fără a-i deosebi, dobândesc dreptul de proprietate și devin titulari ai celorlalte drepturi cuprinse în moștenire, de drept, de la data deschiderii succesiunii. Dacă însă transmisiunea activului se face în temeiul legii, pe data deschiderii succesiunii, ea nu este definitivă, nici obligatorie. Succesorii și legatarii au un drept de opțiune, în temeiul căruia pot să accepte pur și simplu, să accepte sub beneficiu și să renunțe la succesiune sau legat [146, p.64].

În practica judiciară apar mult mai multe situații care cer diferite soluții. De exemplu, V.C. s-a adresat în instanța de judecată către R.N. și B.V. cu acțiune despre partajarea averii succesoriale. Întru motivarea acțiunii a indicat că fiind în căsătorie cu B.A., după decesul acestuia, a devenit moștenitoare legală a 1/3 din casa de locuit a lui B.A., celelalte 2/3 din casa de locuit sunt moștenite de copiii defunctului – R.N. și B.V. Deoarece aceștia din urmă locuiesc în Federația Rusă, reclamanta roagă să i se atribuie ei imobilul în natură, iar pentru pârâți să fie încasată de la ea compensație bănească după evaluarea imobilului în cauză.

R.N. și B.V. au depus cerere reconvențională prin care au cerut ca ei să-i achite V.C. compensație bănească pentru cota-parte din moștenire, și nu invers, motivând prin faptul că cota-parte a V.C. este mai mică față de cota-parte ce o dețin ei.

Judecătoria sect.Centru, mun.Chișinău prin hotărârea din 14 mai 2002 a admis acțiunea principală, atribuindu-i V.C. imobilul nr.10 de pe str.Universității, mun.Chișinău și a încasat de la ea în beneficiul lui R.N. 16.333 lei și în beneficiul lui B.V. 16.333 lei.

În ce privește acțiunea reconvențională, instanța de fond nu s-a pronunțat.

Tribunalul Chișinău prin decizia din 12 noiembrie 2003 a respins apelul declarat de R.N. și B.V., menținând hotărârea instanței de fond.

Împotriva deciziei Tribunalului Chișinău R.N. și B.V. au declarat recurs, solicitând anularea hotărârilor judecătorești din motiv că sunt ilegale și restituirea pricinii spre rejudecare.

Examinând materialele dosarului, argumentele recursului, Colegiul consideră recursul întemeiat și se cere a fi admis din următoarele considerente.

Colegiul consideră că instanțele de judecată nu în destulă măsură au verificat circumstanțele cauzei. Astfel, instanțele de judecată nu au examinat și nu s-au pronunțat asupra cererii reconvenționale, care este anexată la materialele dosarului.

La fel, instanțele nu au examinat varianta de partaj a bunului succesoral în natură, iar potrivit art.1444 alin.(3), art.1562 CC RM, valoarea bunului succesoral se încasează doar când împărțirea în natură nu este posibilă. Instanțele de judecată urmau să verifice acest lucru, deoarece simpla dorință a reclamantei de a le achita celorlalți doi succesori compensație bănească după evaluarea imobilului în litigiu nu poate servi drept temei de obligare a recurenților să primească o sumă de bani în schimbul cotei în natură din averea succesorală.

În aceste circumstanțe, Colegiul lărgit al Curții Supreme de Justiție consideră că instanțele de judecată, la examinarea litigiului, nu în destulă măsură au verificat circumstanțele cauzei, astfel au comis erori judiciare care nu pot fi corectate de instanța de recurs, din aceste considerente, hotărârea instanței de fond și decizia instanței de apel urmează a fi casate cu restituirea pricinii spre rejudecare în prima instanță. La rejudecare instanța urmează să țină cont de cele menționate și în funcție de probele acumulate să pronunțe o hotărâre legală și întemeiată [147].

Este important să ținem cont și de pct.51 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.13 din 03.10.2005, care prevede că la judecarea litigiului apărut în legătură cu determinarea cotei rezervei succesoriale, se vor lua în considerație următoarele aspecte:

- dreptul la cota din rezerva succesorală nu depinde de consimțământul altor moștenitori;
- cota se va determina în funcție de întregul patrimoniu succesoral, inclusiv de bunurile dispuse pentru îndeplinirea legatului;
- dacă există mai mulți moștenitori, se vor lua în considerație toți moștenitorii legali chemați la moștenire, dacă nu ar fi existat testamentul, iar moștenitorii testamentari nu se vor lua în considerație, dacă nu sunt în același timp și moștenitori legali;
- cota disponibilă se ajustează în măsura în care încalcă rezerva succesorală și în mod proporțional pentru toți destinatarii;
- dreptul la cotă din rezerva succesorală nu este condiționat de traiul în comun anterior cu defunctul și de administrarea gospodăriei comune cu a lui [99].

Procedura de obținere a dreptului la moștenire a succesorilor rezervatari este complicată și de unele condiții suplimentare una din care este dovada *inaptitudinii de muncă* despre care s-a concretizat în lucrare. În primul rând, succesorii rezervatari trebuie să se determine în privința opțiunii succesoriale. Potrivit legislației civile (art.1516, 1526 și 1540 CC RM), și pentru

succesorii rezervatari opțiunea succesorală constă în posibilitatea succesibilului – după deschiderea moștenirii – de a alege trei posibilități:

- acceptarea pură și simplă a moștenirii (*ultra vires hereditas* – răspunde și cu activul din moștenire pentru datoriile defunctului);
- renunțarea la moștenire (succesibilul renunță cu efect retroactiv la vocația sa succesorală);
- acceptarea sub beneficiul de inventar (*intra vires hereditas* – va răspunde de pasiv în limita activului moștenit).

Potrivit CC RM, acceptarea succesiunii poate fi expresă sau tacită (art.1516 CC RM). Regula *locus regit actum* se aplică în privința acceptării exprese. Unele precizări sunt necesare în ce privește acceptarea tacită. Această acceptare rezultă dintr-un act juridic pe care succesibilul nu-l putea face decât în calitate sa de moștenitor, din care rezultă neîndoielnic intenția de a accepta (art.1516 alin. (3) CC RM). Se prezumă deci acceptarea moștenirii. În această măsură se aplică legea succesiunii. Valorează acceptarea tacită numai actele de dispoziție și cele de administrare care angajează viitorul și nu au un caracter urgent cu privire la anumite bunuri succesoriale. Astfel, va fi socotit că a acceptat succesibilul care a vândut, ipotecat, grefat cu servituții un imobil din moștenire. De asemenea, va fi socotit acceptant succesibilul care a făcut un act juridic având ca obiect universalitatea moștenirii sau o cotă-parte din ea. Forma exterioară a tuturor actelor menționate, în măsura în care nu există o reglementare diferită, este supusă regulii *locus regit actum*, fiind acte juridice. Problema dacă asemenea acte juridice valorează acceptarea tacită (deci interpretarea conduitei succesibilului) este supusă legii succesiunii [146, p.66].

Moștenitorii care au acceptat succesiunea devin coproprietari ai patrimoniului succesoral indiviz, fiecare dintre ei deținând dreptul la numai o cotă-parte ideală, abstractă din patrimoniu, niciunul dintre ei nefiind titular exclusiv asupra unui bun sau asupra unei fracțiuni materiale din bun, căci numai dreptul este fracționat, nu și bunul sau bunurile din materialitatea lor. Cu excepția cazurilor în care moștenitorul este cu titlu particular și a moștenit un bun concret, niciunul dintre moștenitori nu este titular al bunurilor incluse în masa succesorală. În principiu, natura juridică și regulile aplicabile coproprietății succesoriale nu diferă de natura și regimul juridic aplicabil coproprietății. Această concluzie se impune în lipsa unor reguli speciale referitoare la coproprietatea succesorală. În ceea ce privește împărțirea coproprietății succesoriale, regulile de drept comun ale coproprietății se vor aplica în lipsa unor reglementări speciale în materia moștenirii. De la deschiderea succesiunii, obligațiile și sarcinile moștenirii se transmit divizate către moștenitori, dar bunurile care formează obiectul unor drepturi cuprinse în

masa succesorală pot ridica probleme, în sensul că acestea nu sunt susceptibile de o împărțire automată, ci presupun partajarea lor între succesori. Până la partaj, ei dețin o parte abstractă, ideală din patrimoniul succesoral, concretizat într-un anumit procent din moștenire [148, p.4].

Determinarea mărimii rezervei succesorală, precum și alte compartimente ale succesiunii legale, este un proces complicat alcătuit din diferite etape. Despre aceasta ne convinge și practica judiciară. Un exemplu elocvent este Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.2ra-177/2012 din 11.01.2012 – Stabilirea cotelor-părți ale succesorilor a fost efectuată greșit de către instanța de apel la pronunțarea deciziei sale, respectiv și suma compensației bănești pentru fiecare recurentă nu a fost calculată corect [147].

Astfel, după definirea noțiunii de rezervă succesorală, evidențierea particularităților acesteia, analizei particularităților drepturilor succesorilor rezervatari, este important să analizăm și să determinăm modul de stabilire a mărimii rezervei succesorală, precum și cota ce-i revine fiecărui succesor rezervatar.

Codul civil al Republicii Moldova prin intermediul art.1507-1514 [9] reglementează modul de determinare a mărimii și cotei din rezerva succesorală pentru fiecare moștenitor rezervatar. Articolul 1507 CC RM stabilește că mărimea rezervei succesorală se determină în funcție de întregul patrimoniu succesoral, inclusiv de averea atribuită pentru îndeplinirea legatului. În sensul articolului citat, este important să se cunoască tot patrimoniul succesoral și dacă sunt sarcini stabilite prin legat.

Determinarea cotei din rezerva succesorală pentru fiecare moștenitor rezervatar este reglementată de art.1508 CC RM. Astfel, norma de drept stabilește că: *la determinarea cotei din rezerva succesorală pentru fiecare moștenitor rezervatar, se iau în considerare toți moștenitorii legali chemați la succesiune, dacă nu ar fi existat testamentul*. Moștenitorii testamentari nu se iau în considerare dacă ei nu sunt moștenitori legali. Pentru o mai bună claritate, considerăm că art.1508 trebuie de completat cu cuvintele ... **de clasa I**, în caz contrar, se înțeleg toate clasele succesorală...

Prevederile CC RM stabilesc și unele condiții pentru moștenitorul rezervatar care este în același timp și legatar. În acest sens, art.1509 CC RM *prevede că dacă moștenitorul rezervatar este în același timp și legatar, va putea pretinde la rezervă dacă renunță la legat. În caz contrar, el pierde dreptul la cota din rezerva succesorală în mărimea legatului*.

CC RM reglementează și situația când testamentul nu se referă la întregul patrimoniu succesoral. În aceste cazuri, art.1510 CC RM prevede separarea rezervei succesorală din patrimoniul netestat. Astfel, *dacă testamentul nu se referă la întregul patrimoniu succesoral,*

rezerva succesorală se separă, în primul rând, din averea netestată, iar în cazul insuficienței acesteia, rezerva se completează din averea testată.

Din articolul citat, reiese că dacă toată averea a fost testată și sunt rezervatari, atunci din averea testată se separă rezerva succesorală, însă legiuitorul nu a concretizat cum se va efectua această separare și ce parte din patrimoniul succesoral testat va trece la rezervă. Bineînțeles că am putea să presupunem că tot o 1/2 cotă-parte, dar expres în lege nu este accentuat și o astfel de prevedere ar putea să supere succesorii testamentari, de aceea propunem o completare a art.1510 cu un aliniat:

Dacă testamentul se referă la întregul patrimoniu succesoral, rezerva succesorală se separă din averea testată, tot la 1/2 din această avere.

CC RM, pe lângă dreptul succesorului rezervatar la o 1/2 cotă-parte din patrimoniul succesoral legal, prevede pentru succesorii rezervatari și alte drepturi. Art.1511 CC RM prevede dreptul succesorului rezervatar de a cere completarea cotei. Astfel, *dacă succesorului rezervatar i se testează avere în mărime mai mică de jumătate din cota pe care ar fi primit-o în caz de succesiune legală, el poate cere partea cu care cota primită conform testamentului este mai mică de jumătate din cota pe care ar fi primit-o în baza moștenirii legale.*

Articolul 1512 CC RM prevede dreptul succesorului rezervatar de a renunța la cota din rezerva succesorală. Moștenitorul rezervatar poate renunța la cota ce i se cuvine din rezerva succesorală, fără a indica în a cui favoare renunță. Faptul acesta nu atrage majorarea cotei din rezerva succesorală pentru alți moștenitori. Cota lui trece la moștenitorii testamentari proporțional cotei testate lor. Prin această prevedere se accetuează totuși importanța mai majoră a testamentului în calitate de act de liberalitate. ***Considerăm însă că articolul citat trebuie să fie completat cu o precizare pentru situația când nu există testament.*** Acceptarea cotei din rezerva succesorală sau renunțarea la ea se face în termenul stabilit pentru opțiune succesorală.

CC RM prevede reglementări restrictive pentru succesorii rezervatari. Articolul 1513 CC RM precizează câteva situații când aceștia sunt privați de dreptul la cotă din rezerva succesorală. Acestea sunt:

(1) *Privarea de dreptul la cotă din rezerva succesorală poate avea loc dacă există circumstanțe care au drept rezultat decăderea din dreptul la moștenire în genere.*

(2) *Privarea de dreptul la cotă din rezerva succesorală poate fi efectuată de testator încă în timpul vieții lui prin adresare în instanța de judecată.*

(3) *Hotărârea pronunțată de instanța de judecată despre privarea de dreptul la cotă din rezerva succesorală se aplică din momentul deschiderii moștenirii. Aceeași regulă acționează și*

în cazul în care testatorul s-a adresat în instanța de judecată, iar hotărârea a fost pronunțată după decesul lui.

În sensul art.1513 alin.(1) CC RM, pentru a dispune de posibilitatea de a veni la moștenire, persoana, pe lângă condiția dispunerii de vocație succesorală generală și concretă, trebuie să întrunească și o condiție negativă, și anume: să nu fie nedemnă de a moșteni. Nedemnitatea, ca condiție, este specifică moștenirii legale ce constă în decăderea moștenitorului cu vocație succesorală din dreptul de a moșteni un patrimoniu succesoral determinat, la fel și la rezerva la care ar avea dreptul din acest patrimoniu, purtând vina de o faptă gravă față de cel care lasă moștenirea.

Conform art.1434 CC RM, nedemnitatea (nevrednicia) succesorală privește și succesiunea testamentară. Astfel, nedemnitatea definește următoarele caractere juridice, având în vedere faptul că unii autori o consideră ca o sancțiune civilă [148, p.381]:

- *Se aplică numai în cazul săvârșirii faptelor expres și limitativ prevăzute în art.1434 CC RM;*

- *Nedemnitatea, precum și circumstanțele nedemnității, sunt constatate de către instanța de judecată;*

- *Fiind o sancțiune, se aplică și produce efecte doar în privința autorului faptei. Sancțiunea de nedemnitate are un caracter personal – intuitu personae, cu excepția, potrivit art.1504 alin.(3) CC RM, când efectele se referă la decăderea din dreptul de moștenire prin reprezentare a descendenților și colateralilor până la gradul al IV-lea de rudenie din considerentul privind calitatea de succesori ai moștenitorului nedemn decedat;*

- *Nedemnitatea produce efecte relative, în sensul că sancțiunea aplicată nu privește alte moșteniri, nedemnul fiind înlăturat numai de la moștenirea persoanei față de care a săvârșit fapte;*

- *Sancțiunile trebuie să fie aplicate faptelor ce au fost săvârșite cu vinovăție, adică moștenitorul să fi acționat cu descernământ, în lipsa descernământului neputându-se vorbi de vinovăție.*

În ce privește cazurile de nedemnitate, potrivit art.1434 CC RM, nu poate fi succesor testamentar sau legal persoana care:

- a) *a comis intenționat o infracțiune sau o faptă amorală împotriva ultimei voințe, exprimate în testament, a celui ce a lăsat moștenirea, dacă aceste circumstanțe sunt constatate de instanța de judecată;*

- b) *a pus intenționat piedici în calea realizării ultimei voințe a celui ce a lăsat moștenirea și a contribuit astfel la chemarea sa la succesiune ori a persoanelor apropiate sau la majorarea cotei succesoriale a tuturor acestora;*

c) nu pot fi succesori ai copiilor lor părinții decăzuți din drepturile părintești care, la data deschiderii succesiunii, nu sunt restabiliți în aceste drepturi și nici părinții (adoptatori) și copiii maturi (inclusiv cei adoptați) care s-au eschivat cu rea-credință de la executarea obligației de întreținere a celui ce a lăsat moștenirea, dacă această circumstanță este constatată de instanța de judecată.

Astfel, legislația nu determină cauzele concrete pentru constatarea persoanei ca nedemnă, ci numai specifică elementele de configurare a acesteia.

Conform art.1621, alin.b) CC RM, *legea succesorală determinată potrivit art.1622 CC RM guvernează categoriile de persoane cu vocație succesorală*. Respectiv, nedemnitătea succesorală la fel este supusă legii succesore, deoarece nu este o problemă de capacitate de exercițiu.

De asemenea, legea succesorală, potrivit art.1621 lit.e) CC RM, este *aplicabilă reprezentării succesore (moștenitorii care beneficiază de reprezentare, condițiile reprezentării succesore, efectele acesteia), precum și în ce privește partea ce se cuvine fiecărui moștenitor, rezerva succesorală și cotitatea disponibilă*.

CC RM concretizează și trecerea rezervei succesore la moștenitorii testamentari în caz de privare. Astfel, art.1514 prevede că cota din rezerva succesorală a moștenitorului privat de dreptul la ea trece la moștenitorii testamentari. **Analizând, acest articol apare întrebarea: dar dacă nu a fost testată averea, atunci unde va trece rezerva succesorală a moștenitorului privat de dreptul la ea. Evident că articolul se cere completat cu o prevedere: Dacă averea nu a fost testată atunci cota din rezerva succesorală a moștenitorului privat de dreptul asupra ei va trece la succesorii legali.**

Doctrina consideră coproprietatea succesorală vremelnică, incomodă în administrarea bunurilor, chiar generatoare de neînțelegeri și proces între coproprietari. Codul civil al Republicii Moldova instituie regula potrivit căreia oricând un coproprietar poate cere partajul succesiunii. *Partaj*, în sens uzual, înseamnă împărțire a unei averi. Noțiunea își are sorgintea în cuvântul francez „*partaje*” [150, p.147]. Etimologia acestui termen poate fi găsită în latinescul „*partem*” sau „*partitionem agere*”. Prin partaj se înțelege o operație de împărțire a proprietății comune între coproprietari, în urma căreia fiecare dintre aceștia devine proprietar exclusiv asupra unui bun sau a unei părți determinate material. Partajul este frecvent întâlnit cu prilejul ieșirii din indiviziune a moștenitorilor ori în cazul partajului de ascendent, situație în care o persoană împarte bunurile sale moștenitorilor.

În dreptul român, partajul este denumit „împărțeală”. Autorul, Liviu Stănciulescu, comentează partajul ca fiind împărțeala prin care ia sfârșit indiviziunea succesorală, bunurile

aflate în indiviziune trecând în proprietatea exclusivă a coproprietarilor succesoral, potrivit cotei-părți la care are dreptul fiecare [151, p.273].

Astfel, partajul este operațiunea juridică prin care încetează starea de indiviziune, în sensul că bunurile stăpânite pe cote-părți ideale sunt trecute în proprietatea exclusivă a fiecărui coproprietar și determinate în materialitatea lor [152, p.274]. În acest sens, unii autori autohtoni, care-i susținem, consideră că partajul este actul juridic care face să înceteze coproprietatea succesorală indiviză, prin atribuirea către fiecare proprietar a unei părți determinate materialmente din moștenire [148, p.6].

4.3. Modele de calcul al masei succesorală a rezervei

După ce am analizat dispozițiile Codului civil al Republicii Moldova privind cuantumul rezervei succesorală și al cotității disponibile, urmează să vedem cum se stabilește în concret, în raport de fiecare moștenire în parte, masa succesorală, numită în literatura de specialitate – *masa de calcul*, la care se raportează fracțiunile reprezentând rezerva, respectiv cotitatea disponibilă [144, p.229-230]. În doctrină se stabilește că masa succesorală o constituie ansamblul elementelor (bunuri și alte valori) care, făcând parte din patrimoniul defunctului, pot constitui obiectul împărțelii moștenirii [153, p.300]. Fac parte din masa succesorală acele drepturi și obligații patrimoniale pe care le-a avut cel care lasă moștenirea în timpul vieții.

În masa succesorală sunt cuprinse numai acele drepturi și obligații care au un conținut economic (patrimonial), cele personal nepatrimoniale încetând la moartea celui care lasă moștenirea, astfel, fiind intransmisibile. I. Genoiu consideră important stabilirea masei de calcul care reprezintă operația ce trebuie realizată, mai înainte de reducățiunea liberalităților excesive și că masa de calcul nu reprezintă patrimoniul defunctului la data deschiderii moștenirii, ci patrimoniul pe care l-ar fi avut defunctul, dacă nu ar fi dispus în timpul vieții prin liberalități [26, p.282].

Masa succesorală este alcătuită din două părți, și anume:

– *activul moștenirii*, este alcătuit din totalitatea drepturilor patrimoniale a celui care lasă moștenirea. Din activul moștenirii fac parte toate drepturile reale și de creanță, precum și bunurile la care acestea se referă, ale celui care lasă moștenirea;

– *pasivul moștenirii* este o parte componentă a masei succesorală și cuprinde obligațiile și sarcinile cu conținut economic ale moștenirii. Nu vor fi cuprinse în pasivul moștenirii obligațiile *intuitu personae*, care se sting odată cu încetarea din viață a celui care lasă moștenirea.

Menționăm că legislația și doctrina nu prevăd o definiție a conceptului de activ succesoral, propunem a introduce în cadrul dispozițiilor Codului civil al Republicii

Moldova, următoarea definiție: *Activul succesoral reprezintă acea componentă pozitivă a patrimoniului succesoral formată din drepturile defunctului ce au caracter patrimonial și care urmează să fie transmise către moștenitorii săi prin mijloacele puse la dispoziție de lege.*

În acest sens, propunem și o definiție care să exprime conceptul de pasiv succesoral, astfel: *Pasivul succesoral reprezintă acea componentă negativă a patrimoniului succesoral formată din datoriile și sarcinile defunctului ce pot avea caracter patrimonial și care urmează să fie transmise către moștenitorii săi prin mijloacele prevăzute de lege.* Această definiție cu caracter legislativ și doctrinar ar putea părea oportună luând în considerare că sintagma *pasiv succesoral* nu are înțelesul pe care îl regăsim în limbajul curent.

Pornind la cercetarea pasivului succesoral, am considerat absolut necesar să delimităm acest concept de noțiunea activului succesoral operațiune obligatorie pentru a se putea aplica regulile de drept succesoral. În cadrul acestei propuneri, am subliniat că stabilirea pasivului succesoral este obligatorie, întrucât are în vedere nu doar persoanele care sunt obligate la plata acestuia, dar și regulile privind stingerea datoriilor precum și operațiunile juridice care sunt obligatorii pentru lichidarea oricărui patrimoniu succesoral.

Din punct de vedere practic, determinarea exactă a masei succesorale are o importanță deosebită pentru eventualii moștenitori, care sunt puși în situația de a opta între următoarele posibilități: să accepte moștenirea pur și simplu, să accepte moștenirea sub beneficiul de inventar sau să renunțe la moștenire. Determinarea bunurilor concrete care trec în proprietatea fiecărui moștenitor se face prin partajul averii succesorale, care reprezintă operațiunea juridică prin care încetează coproprietatea prin împărțirea în natură sau prin echivalent bănesc a bunurilor aflate în coproprietate [154, p.773]. Reglementarea partajului averii succesorale este cuprinsă în titlul VII al Codului civil al Republicii Moldova, art.1560-1575. Potrivit art.1560 al Codului civil, partajul succesoral se face prin acordul moștenitorilor după primirea certificatului de moștenitor. Codul civil nu definește noțiunea de partaj succesoral, dar în literatura de specialitate întâlnim mai multe opinii la acest subiect [148, p.71].

În dreptul român, partajul este denumit „împărțeală”. Autorul Liviu Stănciulescu comentează partajul ca fiind împărțeala prin care ia sfârșit indiviziunea succesorală, bunurile aflate în indiviziune trecând în proprietatea exclusivă a coproprietarilor succesoral, potrivit cotei-părți la care are dreptul fiecare [151, p.274]. Astfel, partajul este operațiunea juridică prin care încetează starea de indiviziune, în sensul că bunurile stăpânite pe cote-părți ideale

sunt trecute în proprietatea exclusivă a fiecărui coproprietar și determinate în materialitatea lor. În conformitate cu prevederile legale, nimeni nu poate fi silit să rămână în indiviziune, ceea ce înseamnă că dreptul nostru exclude indiviziunea silită. În Codul civil al Republicii Moldova e prevăzută încetarea proprietății comune pe cote-părți prin împărțire: „încetarea proprietății comune pe cote-părți prin împărțire poate fi cerută oricând, dacă legea, contractul sau hotărârea judecătorească nu prevede altfel” (art.357 CC RM). Partajul succesoral este o modalitate prin care moștenitorii își realizează dreptul de a ieși din indiviziune. Partajul nu este însă singura modalitate de încetare a indiviziunii (el este cel mai des întâlnit în practică).

Încetarea stării de coproprietate succesorală este prevăzută de legiuitor ca o soluție realizabilă oricând și de preferință cât mai degrabă. Dificultățile administrării bunurilor în timpul acestei stări, abuzurile săvârșite de unii comoștenitori care profită de faptul că se găsesc în posesia bunului, pericolul uzurpării bunurilor etc. au fost de natură să-l determine pe legiuitor să preconizeze o cât mai grabnică lichidare a indiviziunii. Problema partajului apare atunci când o moștenire se transmite către mai mulți moștenitori, pentru că în cazul în care există un singur moștenitor al defunctului nu există probleme de nicio natură, astfel de exemplu, unicul moștenitor dobândește dreptul asupra moștenirii din momentul deschiderii succesiunii și intră în posesia bunurilor moștenirii [148, p.7].

Moștenitorii care au acceptat succesiunea devin coproprietari ai patrimoniului succesoral indiviz, fiecare dintre ei deținând dreptul la numai o cotă-parte ideală, abstractă din patrimoniu, niciunul din ei nefiind titular exclusiv asupra unui bun sau asupra unei fracțiuni materiale din bun, căci numai dreptul este fracționat, nu și bunul sau bunurile din materialitatea lor. Cu excepția cazurilor în care moștenitorul este cu titlu particular și a moștenit un bun concret, nici-unul dintre moștenitori nu este titular al bunurilor incluse în masa succesorală. În principiu, natura juridică și regulile aplicabile coproprietății succesurale nu diferă de natura și regimul juridic aplicabil coproprietății. Această concluzie se impune în lipsa unor reguli speciale referitoare la coproprietatea succesorală. În ceea ce privește împărțirea coproprietății succesurale, regulile de drept comun ale coproprietății se vor aplica în lipsa unor reglementări speciale în materia moștenirii.

Masa succesorală avută în vedere în acest scop nu este cea lăsată efectiv de defunct; trebuie să ținem cont și de alte acte juridice încheiate de defunct în timpul vieții pentru *cauză de moarte*. Astfel, în conformitate cu CC RM, defunctul în timpul vieții poate încheia contractele de înstrăinare a bunurilor cu condiția întreținerii pe viață, poate institui un uzufruct, uz, abitație și alte drepturi reale, iar conform legislației române și donații pentru *cauză de moarte* făcute de el în timpul vieții [52], căci rezerva îi ocrotește pe moștenitorii rezervatari nu

numai împotriva dispozițiilor testamentare, dar și împotriva liberalităților făcute prin acte între vii (donații).

Înseamnă că stabilirea masei de calcul presupune reconstituirea patrimoniului defunctului, prin calcul pe hârtie, pentru a stabili valoarea pe care ar fi avut-o nemicșorat prin contracte și donații. În raport de această masă de calcul – denumită sugestiv și „moștenire închipuită”, se va putea constata dacă prin liberalitățile făcute a fost atinsă rezerva moștenitorilor și deci urmează să se procedeze la reducțiunea liberalităților excesive. Prin urmare, stabilirea masei de calcul este o operațiune prealabilă reducțiunii liberalităților excesive. Precizăm că dacă există soț supraviețuitor – indiferent că moștenește sau nu (este nedemn, renunțator sau apt de muncă) – reconstituirea patrimoniului defunctului prin calculul pe hârtie trebuie să fie precedată de lichidarea comunității de bunuri ale soților, pentru a determina partea cuvenită soțului defunct din această comunitate și care intră în masa succesorală, respectiv partea aparținând soțului supraviețuitor în calitate sa de codevălmaș și care nu formează obiect de moștenire [90, p.352].

Pentru stabilirea masei de calcul, se țin cont de trei elemente, respectiv trei operațiuni care se efectuează succesiv:

- a) stabilirea valorii bunurilor existente în patrimoniul succesoral la data deschiderii moștenirii;
- b) scăderea pasivului succesoral din activul brut al moștenirii pentru a obține activul net;
- c) reunirea fictivă (pentru calcul) la activul net a valorii donațiilor făcute în timpul vieții de către cel care lasă moștenirea, în urma acestor operațiuni se va putea stabili necesitatea reducțiunii liberalităților dacă se dovedesc a fi excesive, depășind limitele cotității disponibile. În legătură cu donațiile făcute de *de cujus*, urmează să analizăm și institutia raportului donațiilor cu incidență în materie, pentru ca apoi să putem stabili regulile imputației liberalităților asupra cotității disponibile și, în anumite cazuri, asupra rezervei beneficiarului liberalității.

Stabilirea activului brut al moștenirii – presupune identificarea tuturor bunurilor cu valoare patrimonială ce aparțin defunctului la data deschiderii moștenirii; drepturi reale, de creanță (inclusiv creanțele împotriva moștenitorilor) sau de creație intelectuală. În Republica Moldova în conformitate cu articolul 60 al Legii cu privire la notariat, această procedură are loc în cazul inventarierii bunurilor succesoriale și transmiterea lor spre păstrare. Astfel, pentru păstrarea bunurilor succesoriale, persoana care desfășoară activitate notarială face inventarierea acestor bunuri și le transmite spre păstrare moștenitorilor sau altor persoane. Dacă în componența masei succesoriale sunt bunuri care necesită administrare, precum și în cazul

înaintării pretențiilor de către creditorii defunctului până la primirea succesiunii de către moștenitori, notarul numește custodele bunurilor succesoriale. Custodele și alte persoane cărora li s-au transmis spre păstrare și administrare bunuri succesoriale sunt preveniți de răspunderea pe care o poartă conform legii pentru irosirea, distrugerea, tăinuirea și înstrăinarea bunurilor succesoriale, precum și pentru cauzarea de prejudicii moștenitorilor [156]. Se au în vedere și bunurile de care defunctul a dispus prin testament, ele aflându-se în patrimoniul succesoral.

Potrivil legislației României, nu vor fi cuprinse printre bunurile existente, cele lipsite de valoare patrimonială (cum ar fi hârtiile de familie, portretele, diplomele etc.) [157] sau care nu pot fi valorificate (creanță al cărei debitor este de insolvabilitate notorie). Evident, nu sunt bunuri „existente” nici drepturile care s-au stins la moartea titularului, întrucât aveau caracter viager (uzufuct, creanță de întreținere, rentă viageră, dreptul la pensie etc.), sau din alte cauze (de exemplu, moartea celui care lasă moștenirea a operat ca o condiție rezolutorie – cum ar fi reîntoarcerea convențională a bunurilor dăruite pentru cazul predecesului donatarului, sau ca un termen incert extinctiv). Tot astfel, nu sunt avute în vedere – neexistând la data deschiderii moștenirii fructele civile și naturale ajunse la scadență sau percepute după această dată ori adăugirile și îmbunătățirile aduse bunurilor din moștenire după deschiderea ei [158]. Nici indemnizația de asigurare (suma asigurată), datorată (plătită), de asigurător terțului beneficiar al asigurării de persoane (pentru caz de moarte a celui care lasă moștenirea) nu face parte din patrimoniul succesoral, fiind formată în patrimoniul asigurătorului, iar nu al asiguratului (defunctului). Pentru stabilirea masei de calcul, în cazul asigurării de deces în favoarea unui terț beneficiar, se poate admite, cel mult, reunirea la activ a valorii primelor de asigurare plătite din patrimoniul defunctului. Dacă nu a fost desemnat un terț beneficiar și indemnizația se plătește moștenitorilor [159], [160], dreptul la indemnizație va face parte din patrimoniul succesoral ca și indemnizațiile de asigurare datorate sau plătite de societăți de asigurare în temeiul altor contracte de asigurare (decât asigurarea în caz de deces) [161, p.533-536]. Pentru stabilirea activului brut al moștenirii, după identificarea bunurilor defunctului, ele urmează să fie evaluate, pentru că rezerva succesorală și cotitatea disponibilă se stabilesc valoric, iar nu individualizat pe bunuri.

Evaluarea se face în funcție de valoarea bunurilor din momentul deschiderii moștenirii, pentru că dreptul la rezervă se naște în acest moment, în raport de care se poate aprecia eventuala depășire a cotității disponibile prin liberalitățile făcute de defunct.

În ceea ce privește dreptul de creație intelectuală, a cărei valoare patrimonială viitoare nu poate fi apreciată în momentul deschiderii moștenirii (de exemplu, reproducerea operei literare și quantumul remunerațiilor), s-a propus: atribuirea cotei de rezervă din dreptul de creație

intelectuală moștenitorului rezervatar, iar legatarului cotitatea disponibilă; urmând ca legatarul să mai preia din indemnizația cuvenită moștenitorului rezervatar suma corespunzătoare cotității disponibile din celelalte bunuri ale moștenirii. Fiind de acord cu prima parte a celor expuse (a tezei), precizăm că legatarul are dreptul să beneficieze și din celelalte bunuri ale moștenirii de partea corespunzătoare cotității disponibile, fără a aștepta remunerațiile viitoare rezultând din dreptul de creație intelectuală, dacă cei interesați nu s-au înțeles altfel. A doua parte a tezei poate primi aplicare dacă dreptul de creație intelectuală formează obiectul unui legat cu titlu particular. În legea identică a Republicii Moldova nu sunt prevăzute astfel de reglementări, dar considerăm [162, p.52] ca această lege să fie completată cu ele [163].

După determinarea și evaluarea bunurilor din patrimoniul succesoral, se identifică și se scad din activul brut obligațiile defunctului și cheltuielile de înmormântare, sau cele de conservare și administrare a patrimoniului succesoral (pentru efectuarea inventarului, punerea pecetilor, evaluarea bunurilor etc.), făcute în interesul comun al moștenitorilor (nu și datoriile lor personale, cum ar fi taxele succesoriale, onorariile etc.) [156]. Pasivul urmează să fie scăzut, deoarece drepturile moștenitorilor rezervatari și ale legatarilor nu pot fi satisfăcute decât după satisfacerea creditorilor. În acest sens, se au în vedere și se scad din activul brut toate obligațiile defunctului (inclusiv datoriile față de moștenitori), existente în patrimoniul succesoral la data deschiderii moștenirii. Evident, nu reprezintă pasiv succesoral obligațiile stinse prin moartea celui care lasă moștenirea, cum sunt obligațiile legate de o calitate personală a defunctului (de exemplu, întreținerea datorată în calitate de rudă sau de soț), sau care au fost contractate *intuitu personae* (ca antreprenor, mandatar etc.). Nici obligațiile civile imperfecte (naturale), de exemplu, datorii stinse prin prescripție, nu se scad, nefiind sancționate (valorificabile) prin acțiune în justiție. În schimb, datoriile aleatorii (de exemplu, renta viageră sau obligația de întreținere asumată de defunct în schimbul dobândirii unui imobil, și care nu se stinge la moartea lui), urmează, să fie scăzute din activul patrimonial [164]. Evaluarea acestor datorii este foarte dificilă și în România se apelează la metode practicate de societăți de asigurare [90, p. 355]. În lipsă de altă reglementare, nu excludem posibilitatea evaluării potrivit regulilor admise în legislația fiscală și financiară, și anume, valoarea rentei sau a întreținerii etc. [165].

Deci, în concluzie am putea menționa că calcularea masei succesoriale depinde de conținutul patrimoniului fiecărui decedat.

4.4. Ordinea efectuării operațiunilor necesare pentru stabilirea masei de calcul a rezervei succesoriale

Pentru a evidenția masa de calcul a rezervei succesoriale, este necesar a stabili o anumită ordine de efectuare a unor operațiuni. În literatura de specialitate se accentuează că atunci când

există succesori rezervatari moștenirea sau patrimoniul succesoral se împarte în două părți: cotitatea disponibilă de care defunctul poate dispune liber și rezerva succesorală, care se cuvine moștenitorilor rezervatari. Rezerva succesorală și cotitatea disponibilă reprezintă cote procentuale asupra masei succesorale [26, p.281], denumită și masă de calcul, sau masă succesorală virtuală [136, p.126]. Legislația în vigoare prevede efectuarea anumitor operațiuni pentru stabilirea masei de calcul. Articolul 1508 CC RM stabilește că la determinarea cotei din rezerva succesorală pentru fiecare moștenitor rezervatar, se iau în considerare toți moștenitorii legali chemați la succesiune dacă nu ar fi existat testamentul. Moștenitorii testamentari nu se iau în considerare dacă ei nu sunt moștenitori legali.

În doctrina autohtonă, nu este analizată procedura pentru stabilirea masei de calcul. În doctrina română, sunt propuse trei operațiuni pentru stabilirea masei de calcul care ar urma să se facă în următoarea ordine: stabilirea activului brut, la care se adaugă prin calcul donațiile și din valoarea lor reunite se scade pasivul. Aici, se apreciază că această ordine a operațiunilor este eronată și inaplicabilă în cazul în care moștenirea este insolubilă, pasivul depășind activul. Unii autori consideră că „se ajunge la mărirea disproporționată a rezervei și la reducerea corespunzătoare sau la desființarea totală a părții disponibile. În realitate, după cum vom vedea, ceea ce se micșorează sau se desființează (se reduce la 0) este masa de calcul și, prin intermediul ei, atât rezerva succesorală, cât și cotitatea disponibilă, iar nu numai aceasta din urmă. Dacă pasivul este acoperit de valoarea activului, ordinea operațiunilor este indiferentă. Dacă masa succesorală este insolubilă, efectuarea calculelor în ordinea prevăzută de lege ar conduce la soluții inacceptabile, întrucât rezerva succesorală și cotitatea disponibilă s-ar diminua sau chiar s-ar desființa nejustificat [4, p.666], în detrimentul moștenitorilor rezervatari și al donatarilor, creditorii moștenirii fiind satisfăcuți din valoarea bunurilor donate, deși gajul lor general are ca obiect numai bunurile aflate în patrimoniul succesoral, ei neavând niciun drept asupra celor înstrăinate de defunct, fie și cu titlu gratuit, dacă nu au cerut revocarea prin acțiunea pauliană. Pentru a ilustra cele arătate, să presupunem că defunctul a lăsat bunuri în valoare de 10 milioane lei, datorii de 12 milioane, iar în timpul vieții a donat un bun de 3 milioane lei și are un copil cu o cotă de rezervă de 1/2 din moștenire (din masa de calcul). Dacă urma ordinea active brut + donația – datorii, rezultatul este de 1 milion, înseamnă că rezerva succesorală și cotitatea disponibilă vor fi de câte o jumătate de million. În schimb, creditorii vor lua activul brut și 2 milioane din valoarea bunului donat care, pentru ei, nu face parte din moștenire. Pentru a nu se ajunge la aceste consecințe inacceptabile, se admite scăderea pasivului numai din active ($10 - 12 + 0$, potrivit aritmeticii judiciare), creditorii suportând consecințele insolabilității debitorului lor, așa cum ar fi suportat și dacă ar fi ramas în viață. La acest rezultat (activul net de 0) se

adaugă fictiv valoarea donației de 3 milioane, din care 1,5 milioane vor rămâne donatarului în limitele cotelor disponibile, iar 1,5 vor reveni prin reducere moștenitorului rezervatar. Observăm că în cazul în care moștenirea este insolubilă, masa de calcul coincide întotdeauna cu valoarea donațiilor [144, p.339].

Determinarea activului brut al moștenirii, prin însumarea valorii bunurilor existente în patrimoniul succesoral, se face la data deschiderii moștenirii. Se stabilește valoarea bunurilor și drepturilor existente în momentul deschiderii succesiunii (bunuri mobile, bunuri imobile și drepturi de creanță), inclusiv cele ce fac obiectul unor legate sau donații de bunuri viitoare. Evaluarea tuturor acestor elemente ale activului succesoral se face la valoarea din momentul deschiderii succesiunii. Nu se iau însă în calcul:

- drepturile viagere ale defunctului, precum uzufructul, uzul, abitația, renta viageră și dreptul la întreținere (legală sau contractuală), drepturi care se sting la moartea titularului;

- bunurile care n-au făcut parte din patrimoniul defunctului în timpul vieții sale, cum sunt eventualele adăugiri sau îmbunătățiri aduse de moștenitori după decesul lui *de cujus* sau fructele (naturale) percepute (industriale) produse ori (civile) scadente abia după data decesului etc.;

- bunurile sau drepturile viitoare incerte sau imposibil de evaluat, cum sunt, de pildă, drepturile patrimoniale de autor sau de inventator, a căror existență (sau cel puțin întindere) depinde de împrejurări ulterioare, cum ar fi: publicarea, difuzarea sau executarea operelor inedite; onorariile convenite cu editorul sau cu instituția de spectacole; mărimea beneficiilor obținute din aplicarea invenției etc.

Toate bunurile, fără nicio deosebire, mobile sau imobile, corporale sau incorporeale, fungibile sau nefungibile etc., care se găsesc în patrimoniul dispunătorului în momentul morții sale, chiar și cele de care el a dispus prin testament, se adună la un loc și formează masa sau activul creditor, asupra căruia are să se calculeze partea disponibilă și rezerva. Bunurile legate prin testament fac parte din activul ereditar în momentul morții testatorului, pentru că ele nu au ieșit încă din patrimoniul său. Tot pentru aceleași considerente, fac parte din acest activ bunurile cuprinse într-o donație de bunuri viitoare, precum și cele cuprinse într-o împărțală făcută de ascendentul defunct, prin testament, pentru că această împărțală nu-și produce efectele sale decât la moartea testatorului. Pentru ca bunurile existente în succesiune să fie cuprinse în activul ereditar, se cere ca ele să aibă o valoare reală, apreciabilă în bani. Astfel, nu vor fi cuprinse în masă animalele care, deși există în momentul deschiderii succesiunii, totuși sunt atinse de o boală, care trebuie să le facă să piară. De asemenea, nu se vor adăuga în masă obiectele care, deși au o valoare intrinsecă, totuși se consideră ca o valoare lăsată de defunct, așa cum sunt: decorațiile, portretele de familie etc. Cu toate acestea, se vor adăuga însă în masa obiectelor de o

valoare însemnată, cum ar fi: tablourile sau statuetele care ar fi opera unui pictor sau sculptor de renume, biblioteca sa etc. Mormintele de familie nu vor figura, în genere, în masă, pentru că ele sunt în afara regulilor ordinare ale dreptului de proprietate și a liberei dispoziții a bunurilor. Cu toate acestea, mormintele de familie fiind proprietatea moștenitorilor concesionarului, în proporție cu partea lor ereditară, fiecare dintre ei poate să înmormânteze în ele pe membrii familiei sale, cu condiția de a respecta drepturile comoștenitorilor săi și de a se conforma regulilor edictate de autorități. Aceste principii se aplică, mai ales, creanțelor lipsite de efecte civile, adică celor care nu constituie din partea debitorului decât o obligație naturală sau ai căror debitori sunt insolvabili, căci creanțele nesigure nu vor figura în masa pentru întreaga valoare datorată, ci numai pentru dividendul ce poate fi încasat.

Creanța insolvabilă va figura în masa succesorală numai în două cazuri:

a) când debitorul ei va fi însuși moștenitorul rezervatar, căci, în privința donatarilor și a legatarilor, el nu poate fi niciodată considerat ca insolvabil;

b) când creanța a fost legatul debitorului, căci debitorul este presupus solvabil, deoarece prin efectul compensației, el este presupus a se plăti pe sine.

În privința creanțelor al căror debitor este de o solvabilitate îndoielnică, în literatura juridică de specialitate au fost propuse mai multe soluții:

a) ca aceste creanțe să se vândă și prețul obținut din vânzare să figureze în masă;

b) să se cuprindă în masă o valoare a creanțelor stabilită în justiție sau făcută de bunăvoie între părți;

c) să se renunțe, pentru început, la aceste creanțe urmând a se împărți la urmă ceea ce se va încasa pe ele, în aceeași proporție între partea disponibilă și rezervă [26, p.284].

Se vor lua în calcul și vor figura în masă nu numai creanțele pe care defunctul le-ar avea în contra terților, dar și contra moștenitorului rezervatar, chiar dacă el ar fi primit succesiunea pur și simplu și fără beneficiarul de inventar, pentru că deși, la moartea creditorului, are loc o confuzie prin faptul că debitorul l-a moștenit pe creditor, totuși această confuzie nu împiedică existența creanței în averea defunctului până la încetarea lui din viață, ci împiedică numai moștenitorul debitor de a se urmări pe sine și de a-și face plata lui însuși. Acest obstacol, de fapt, nu împiedică însă creanța de a exista în realitate și de a constitui o valoare a succesiunii, de care defunctul ar fi putut dispune cu titlu gratuit, micșorându-și patrimoniul. Ca atare, ar trebui deci să fie prinsă în masa bunurilor prezente, de câte ori defunctul nu a dispus de ea, cu atât mai mult, cu cât dacă ar fi fost altfel, ar depinde de moștenitorul debitor să facă mărimea rezervei valabile după cum el ar primit succesiunea, pur și simplu, sau sub beneficiul inventarului. Tot pentru aceleași motive, creanțele pe care moștenitorul le-ar avea contra defunctului vor intra în pasivul succesoral.

Creanțele sau celelalte drepturi nu vor fi cuprinse în masă decât pentru suma ce aparținea în realitate defunctului. Astfel, o creanță solidară nu va figura în activul succesiunii decât pentru partea ce i se cuvine față de ceilalți creditori solidari. Tot astfel, o creanță indivizibilă va intra, în genere, în masă numai pentru partea sa de creanță. Pentru că tot ce are o valoare reală, apreciabilă în bani, formează activul ereditar, care servește la determinarea reducățiunii, masa va trebui să cuprindă inclusiv următoarele valori:

a) proprietatea operelor literare, artistice, științifice, industriale și brevetelor de invenție, conservate conform legilor în vigoare. În privința manuscriselor neditate, care ar fi opera defunctului, ele fiind considerate ca un bun existent, nu vor figura în masă decât atunci când defunctul ar fi tratat cu un editor pentru publicarea lor sau când ar fi vorba de publicarea unei alte ediții a unei opere publicate anterior;

b) uzufructul sau rentele viagere, constituite în folosul unui terț, care s-ar afla în viață și ar fi cedat aceste drepturi defunctului;

c) interesele pe care defunctul le-ar avea într-o societate care, după stipulațiile părților, ar trebui să fie continuată în urma morții lui, de moștenitorii săi;

d) fructele civile ajunse la scadență și fructele naturale percepute în momentul morții.

Fructele produse de bunurile defunctului în urma deschiderii succesiunii nu intră în masa pentru calcularea rezervei și a cotității disponibile, pentru că ele nu au aparținut niciodată defunctului;

e) partea indiviză pe care defunctul a avut-o în niște lucruri comune între el și moștenitorul rezervatar sau un terț;

f) măririle de valoare intervenite în urma deschiderii succesiunii, dacă ele provin dintr-o cauză anterioară morții lui de cujus;

g) valorile pe care defunctul a avut intenția de a le dăruia, însă care nu au putut să intre în patrimoniul aceluia care le-a primit.

Nu se vor lua în calcul și nu vor figura în activul ereditar următoarele:

a) bunurile care, de fapt, s-ar găsi în patrimoniul defunctului, însă care au încetat să fie proprietatea lui. Astfel sunt, spre exemplu: dreptul unui uzufruct sau rente viagere constituite asupra sa, căci aceste drepturi fiind viagere au încetat odată cu moartea sa;

b) fructele produse de bunurile defunctului în urma morții sale, pentru că aceste fructe nu au fost niciodată proprii lui;

c) capitalul unei asigurări contractate de defunct în folosul unui terț;

d) bunurile date defunctului cu stipularea dreptului de reîntoarcere către dăruitor în cazul predecesului donatarului [166, p.320].

Masa bunurilor existente în momentul morții, odată formată, trebuie să se procedeze la evaluarea acestora, căci altfel nu s-ar putea afla valoarea întregii averi și calculul prescris de lege ar fi nerealizabil. Evaluarea se va face după valoarea pe care bunurile existente în succesiune o aveau în momentul deschiderii succesiunii, pentru că acesta este momentul în care se naște dreptul moștenitorilor rezervatari.

Spre regret CC RM, Legea cu privire la notariat, alte acte normative nu conțin reglementări privind procesul de evaluare a bunurilor din masa succesorală. *Dar, considerăm necesar de a se stabili astfel de reglementări utile în momentul inventarierii de către notar a bunurilor succesoriale (art.1553 CC RM), deoarece nu se va ține seama de schimbările ce au putut interveni, în privința valorii bunurilor fie anterior, fie ulterior morții dispunătorului.* Orice mărire sau micșorare a valorii bunurilor, intervenită în intervalul de la deschiderea succesiunii și până în ziua evaluării, va privi numai rezervatarii și nu va avea nicio influență asupra drepturilor donatarilor sau legatarilor. Evaluarea bunurilor existente se va face după valoarea reală a lucrurilor ce o au pentru toată lumea și nu după criteriul afecțiunii, nici după utilitatea particulară a moștenitorului, donatarului sau legatarului pe care ar putea-o avea asupra lucrului. De asemenea, nu se ține seama nici de prețul mai mare sau mai mic pe care moștenitorul l-ar fi putut dobândi de la un cumpărător.

Evaluarea, nefiind supusă unei norme juridice speciale, poate fi făcută și prin buna înțelegere a părților. Rezultă că evaluarea făcută de testator, prin testamentul său, sau printr-un alt act nu este obligatorie.

De regulă, în actele normative ale altor state este prevăzut că toate bunurile lăsate de defunct sunt supuse evaluării: mobile și imobile, corporale și incorporale. Numai banii care se găsesc în numerar nu comportă niciun fel de evaluare. În doctrina românească, s-a stabilit că activul net al moștenirii se obține prin scăderea pasivului succesoral (al obligațiilor patrimoniale ale defunctului de la data deschiderii moștenirii) [166, p.339]. Din suma totală rezultată (care reprezintă activul brut al moștenirii) se scade, așadar, pasivul succesiunii, adică toate datoriile defunctului, existente la data deschiderii succesiunii (inclusiv cele afectate de un termen suspensiv și care încă nu sunt scadente, căci ele există, deși până la scadență nu sunt exigibile). Firește, însă nu se vor socoti (scădea) obligațiile care se sting prin moartea debitorului (ca, de pildă, obligația legală de întreținere față de rudele apropiate), nici obligațiile nesancționate cu o acțiune în justiție (așa-numitele obligații naturale sau cele morale) și nici cele contractate sub o condiție suspensivă (a căror existență este încă incertă, depinzând de realizarea condiției). Se obține astfel, ca rezultat al scăderii, activul net. Pentru a socoti cotitatea disponibilă și rezerva,

este necesar a se construi întregul patrimoniu al defunctului, așa cum ar fi fost el în ziua morții sale, dacă nu ar fi făcut nici o liberalitate [26, p.284].

4.5. Concluzii la capitolul IV

1. Ca rezultat al investigațiilor, am stabilit că procedura de obținere a dreptului la moștenire a succesorilor rezervatari este complicată și depinde de unele condiții suplimentare, una dintre care este dovada *inaptitudinii de muncă* despre care s-a concretizat în lucrare. În primul rând, succesorii rezervatari trebuie să se determine în privința opțiunii succesoriale. Potrivit legislației civile (art.1516, 1526 și 1540 CC RM), și pentru succesorii rezervatari opțiunea succesorală constă în posibilitatea succesibilului – după deschiderea moștenirii – de a alege trei posibilități:

- acceptarea pură și simplă a moștenirii (*ultra vires hereditas* – răspunde și cu activul din moștenire pentru datoriile defunctului);
- renunțarea la moștenire (succesibilul renunță cu efect retroactiv la vocația sa succesorală);
- acceptarea sub beneficiul de inventar (*intra vires hereditas* – va răspunde de pasiv în limita activului moștenit) .

2. În urma cercetărilor efectuate, am stabilit că pentru a calcula valoarea rezervei succesoriale, este important de a evidenția regimul juridic al patrimoniului succesoral care dispune de anumite particularități ce reies din caracterul universal ce cuprinde atât activul, cât și pasivul succesoral.

3. Am stabilit că atât doctrina, cât și legislația din Republica Moldova nu conțin definiții privind noțiunile de *activ* și *pasiv* succesoral. De aceea, propunem definiții ambelor noțiuni după cum urmează: ***activul succesoral reprezintă acea componentă pozitivă a patrimoniului succesoral formată din drepturile defunctului ce au caracter patrimonial și care urmează să fie transmise către moștenitorii săi prin mijloacele puse la dispoziție de lege.***

În acest sens, propunem și o definiție care să exprime conceptul de pasiv succesoral, astfel: ***pasivul succesoral reprezintă acea componentă negativă a patrimoniului succesoral formată din datoriile și sarcinile defunctului ce pot avea caracter patrimonial și care urmează să fie transmise către moștenitorii săi prin mijloacele prevăzute de lege.*** Aceste definiții care pot fi atât cu caracter legislativ, cât și doctrinar pot fi oportune, luând în considerare că sintagmele de *activ succesoral* și *pasiv succesoral* nu au înțelesul pe care îl regăsim în limbajul curent.

4. Am stabilit că Codul civil al Republicii Moldova reglementează și situația când testamentul nu se referă la întregul patrimoniu succesoral. În aceste cazuri, art.1510 CC RM

prevede separarea rezervei succesoriale din patrimoniul netestat. Astfel, dacă testamentul nu se referă la întregul patrimoniu succesoral, rezerva succesorală se separă, în primul rând, din averea netestată, iar în cazul insuficienței acesteia, rezerva se completează din averea testată. Din articolul citat, reiese că dacă toată averea a fost testată și sunt rezervatari, atunci din averea testată se separă rezerva succesorală, însă legiuitorul nu a concretizat cum se va efectua această separare și ce parte din patrimoniul succesoral testat va trece la rezervă. Bineînțeles că am putea să presupunem că tot o 1/2 cotă-parte, dar expres în lege nu este accentuat, și o astfel de hotărâre ar putea să afecteze succesorii testamentari, de aceea propunem o completare a art.1510 al CC RM cu un aliniat:

Dacă testamentul se referă la întregul patrimoniu succesoral, rezerva succesorală se separă din averea testată, tot la ½ din această avere.

CC RM, pe lângă dreptul succesorului rezervatar la o 1/2 cotă-parte din patrimoniul succesoral legal, prevede pentru succesorii rezervatari și alte drepturi.

5. Articolul 1514 CC RM prevede că *cota din rezerva succesorală a moștenitorului privat de dreptul la ea trece la moștenitorii testamentari*. Analizând doar acest articol, apare întrebarea: dar dacă nu a fost testată averea, atunci unde va trece rezerva succesorală a moștenitorului privat de dreptul la ea. Evident că articolul se cere completat cu o prevedere după cum urmează: ***Dacă averea nu a fost testată, atunci cota din rezerva succesorală a moștenitorului privat de dreptul asupra ei, va trece la succesorii legali.***

6. Codul civil al Republicii Moldova, Legea cu privire la notariat, nu conține norme de drept care ar reglementa procedura de determinare a valorii rezervei succesoriale, procedura de determinare a activului brut și net al moștenirii, prin scăderea pasivului succesoral din activul brut, alte operațiuni necesare la stabilirea cotei-părți a rezervei succesoriale din patrimoniul succesoral, de aceea considerăm necesar a adopta un act normativ prin care s-ar reglementa procedura notarială succesorală în întregime și evident aspecte ce cuprind procedura notarială în caz de rezervă succesorală.

7. Rezerva succesorală îi apără pe moștenitorii rezervatari împotriva actelor liberale excesive ale defunctului, dar nu poate înlătura obligația succesorilor acceptanți, inclusiv cei rezervatari, de a plăti datoriile moștenirii. După cum s-a demonstrat, rezerva se calculează numai în raport cu activul net existent în patrimoniul defunctului în momentul deschiderii moștenirii, deci după scăderea pasivului succesoral.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Ajunși la finele acestei lucrări, considerăm că scopul urmărit a fost atins, iar obiectivele propuse au fost elucidate conform sarcinilor prevăzute de regulament pentru aceste categorii de lucrări științifice.

Ținând cont de caracterul general al tematicii supuse cercetării și luând în calcul cerințele regulamentare referitoare la volumul unor astfel de lucrări, este imposibil a elucida toate problemele cu caracter teoretic și practic pe care le poate genera în activitatea practică, notarială și în jurisprudența națională materia rezervei succesorale a succesiunii legale.

Luând în considerare că în cuprinsul lucrării au fost înaintate numeroase propuneri cu caracter legal, precum și cu caracter analitic, în cele ce urmează vor fi specificate unele dintre cele mai importante concluzii generale și propuneri, care, fiind valorificate, vor îmbunătăți cadrul legal în materie de rezervă succesorală.

1. Pornind de la specificul instituției dreptului la moștenire care are două subinstituții ce sunt în contradicție: una fiind a liberalităților reprezentată de succesiunea testamentară, iar cealaltă fiind a legalității imperative, fiind reprezentată de succesiunea legală, a fost analizată rezerva succesorală care face parte din succesiunea legală, au fost evidențiate coexistența și corelația dintre ele vizavi de rezerva succesorală.

Deoarece dreptul de moștenire constituie o liberalitate a proprietarului, la elucidarea acestui subiect s-a constatat că, de fapt, această liberalitate este îngrădită prin stipulările legale privind rezerva succesorală, având ca scop protecția unor moștenitori care fac parte din familia defunctului și sunt *inapți de muncă*. În acest context, în lucrare s-a demonstrat cum corelează liberalitățile cu rezerva succesorală, iar aprecierea finalităților juridice ale caracterelor rezervei succesorale a făcut posibilă stabilirea limitelor de extindere a rezervei succesorale asupra liberalităților testamentare (în: *Drept succesoral (suport de curs)*, p.60-87; în: *Corelația liberalităților și a rezervei succesorale în legislația Republicii Moldova*, p.378-383).

2. Dreptul la moștenire este unul din drepturile fundamentale fiind prevăzut de art.46 din Constituția Republicii Moldova, articol prin care se statuează principiul potrivit căruia „dreptul la moștenire este garantat”. Prevederea dreptului la moștenire ca drept fundamental are ca efect subordonarea față de acesta a întregului drept legislativ în materia succesiunilor; orice normă legală contrară trebuie lipsită de eficiență juridică. Reglementarea generală a materiei moștenirii este realizată în prezent de un singur act normativ, respectiv de Codul civil al Republicii Moldova, în cartea a IV-a intitulată „Dreptul succesoral”. Analizând aspectul legal și doctrinar, au fost stabilite limitele de extindere a normelor constituționale asupra dreptului de moștenire a

succesorilor rezervatari (în: *Обязательная доля в наследстве, как форма реализации конституционного принципа социальной справедливости*, p.8-17).

3. Analiza reglementărilor, definițiilor legale și doctrinare a contribuit la individualizarea celor mai esențiale elemente definitorii și particularități ale **rezervei succesorale**. Întrucât rezerva succesorală este o parte a moștenirii care se atribuie rezervatarilor în calitate de moștenitori legali, ea poate fi pretinsă numai de cei care vin efectiv la moștenire, deci îndeplinesc condițiile necesare pentru aceasta (au capacitate succesorală, vocație concretă la moștenire, sunt de clasa I, inapți de muncă și nu sunt nedemni) și acceptă, pur și simplu, sau sub beneficiul de inventar moștenirea. Conferind calitatea de moștenitor rezervatar descendenților, părinților și soțului supraviețuitor al defunctului, legea condiționează de chemarea efectivă la moștenire și de acceptarea ei. Tot astfel, nedemnitatea sau renunțarea la moștenire – desființând ca efect retroactiv vocația succesorală – desființează și dreptul la rezerva succesorală (*Rezerva succesorală – modalitate de garantare a drepturilor moștenitorilor legali inapți de muncă*, p.152-158).

4. Prin cercetarea subiecților rezervei succesorale, am stabilit că între moștenitorii rezervatari nu există niciun fel de ierarhii, priorități sau orice forme de discriminare. Nu putem astfel afirma că drepturile **soțului supraviețuitor** sunt prioritare în raport cu ale celorlalți rezervatari, sau că soțul supraviețuitor își deduce cota sa de rezervă cu prioritate în raport cu alții și dintr-o masă succesorală diferită de a celorlalți. Pe cale de consecință, atât soțul supraviețuitor cât și alți rezervatari cu care acesta vine în concurs își vor putea deduce cotele lor de rezervă, indiferent de ordinea deducerii, întrucât cotele se vor deduce din aceeași masă succesorală. Această concluzie rezultă cu evidență din toate calculele făcute cu titlu de exemplu, anterior, atât cota soțului supraviețuitor, cât și cota celorlalți rezervatari fiind raportate la *întreaga masă succesorală*. Nu am îmbrățișat teoria conform căreia soțul supraviețuitor își deduce cota sa de rezervă din întreaga masă succesorală, în timp ce rudele rezervatari își deduc cotele lor de rezervă dintr-o masă succesorală diminuată (ceea ce rămâne după prelevarea cotei soțului supraviețuitor) (în: *Calitățile specifice ale soțului supraviețuitor al defunctului în cazul rezervei succesorale în legislația Republicii Moldova*, p.523-527).

5. Cercetând **descendenții** în calitatea lor de succesori rezervatari, considerăm că aceștia sunt cei mai importanți succesori rezervatari care întrunesc în sine copiii defunctului, evidențiind, în primul rând, copiii minori care trebuie să dispună de o protecție deosebită, deoarece ei în majoritatea cazurilor sunt *inapți de muncă* în pofida caracterului lor de minori. Aceștia trebuie să dispună de un statut juridic special și de o reglementare expresă în cadrul Codului civil al Republicii Moldova cu referință la *rezerva succesorală* și *reprezentarea succesorală* în cadrul

rezervei. Am stabilit că în reglementarea actuală este complicat de determinat și *inapținutea de muncă* a copiilor majori. Am stabilit că doar descendenții decedați rezervatari au dreptul la reprezentarea succesorală. *Doar descendenții dispun de două forme ale reprezentării: Reprezentarea legală la minorii rezervatari și reprezentarea succesorală a tuturor descendenților rezervatari.* (în: *Aspectul legal și doctrinar al statutului juridic al descendenților rezervatari din Republica Moldova* – în *Studia Universitatis*, 1015, nr. 3(83), p.156-161.

6. Am stabilit că **ascendenții privilegiați** fac parte din clasa I de moștenitori legali și sunt ascendenții de gradul I ai defunctului. Se numesc „privilegiați”, întrucât înlătură de la moștenire ceilalți ascendenți ai defunctului, numiți ascendenți ordinari. Reglementarea în materie, cu unele mici imperfecțiuni, constând, în principal, în tăcerea legiuitorului cu privire la unele aspecte particulare cu referință la ascendenții privilegiați rezervatari, relevate în lucrarea noastră, asigură materiei drepturilor succesoriale ale ascendenților privilegiați rezervatari o reglementare aproape completă, echitabilă și actuală (în: *Particularitățile reglementării drepturilor ascendenților privilegiați rezervatari de legislația Republicii Moldova*, p.345-352).

7. Analiza legală și doctrinară privind determinarea cotei și a modurilor de calculare a rezervei succesoriale ne demonstrează că Codul civil al Republicii Moldova, Legea cu privire la notariat nu conțin norme de drept care ar reglementa procedura de determinare a valorii rezervei succesoriale, **procedura de determinare a activului brut și net al moștenirii, prin scăderea pasivului succesoral din activul brut, alte operațiuni necesare la stabilirea cotei-părți a rezervei succesoriale din patrimoniul succesoral, de aceea considerăm necesar a adopta un act normativ prin care s-ar reglementa procedura notarială succesorală în întregime și, evident, aspecte ce cuprind procedura notarială de calcul și în caz de rezervă succesorală.**

Rezerva succesorală îi apără pe moștenitorii rezervatari împotriva actelor liberale excesive ale defunctului, dar nu poate înlătura obligația succesorilor acceptanți, inclusiv cei rezervatari, de a plăti datoriile moștenirii. După cum s-a demonstrat, rezerva se calculează numai în raport cu activul net existent în patrimoniul defunctului în momentul deschiderii moștenirii, deci după scăderea pasivului succesoral (în: *Determinarea masei succesoriale a rezervei și a cotei disponibile din proprietatea intelectuală*, p.57-62).

Problema științifică importantă soluționată

Făcând un bilanț asupra actelor normative, din țară și din alte state, ce reglementează relațiile sociale cuprinse în această temă, am stabilit că prevederile lor sunt diverse, adică rolul

protector al acestora variază de la stat la stat. În Republica Moldova protecția rudelor în calitate pe moștenitori rezervatari este mult mai redusă prin noțiunea *inapți de muncă*.

Analizând sursele doctrinare utilizate în prezenta lucrare, am constatat că doctrina națională nu conține studii detaliate asupra rezervei succesoriale. Lipsa acestora se simte atât în practica notarială, cât și în jurisprudența națională. Drept consecință, nu în rare cazuri, notarii nu informează moștenitorii rezervatari despre posibilitățile acestora, instanțele de judecată eronat examinează drepturile succesorilor rezervatari asupra patrimoniului succesoral, fără a specifica temeiul legal al unor astfel de drepturi.

Așadar, **problema științifică importantă soluționată** rezidă în *cercetarea multidimensională a reglementărilor juridice ale rezervei succesoriale la nivel național și internațional, precum și elucidarea practicii notariale și a jurisprudenței în materie, fapt care a avut ca efect, formularea unei fundamentări științifice a rolului rezervei succesoriale în protecția moștenitorilor legali, precum și formularea propunerilor de lege ferenda, în vederea perfecționării cadrului normativ intern, și aplicării corecte și eficiente a cadrului legal de reglementare, de către instanțele de judecată din Republica Moldova.*

Recomandări

Efectuând o analiză detaliată a definițiilor legale date rezervei succesoriale în legislația civilă străină și în doctrină, invocându-se în acest sens propuneri *de lege ferenda* privind unele elemente definitorii, a fost propusă completarea definiției legale date rezervei succesoriale în Codul civil al Republicii Moldova cu unele sintagme.

1. Propunem modificarea conținutului art.1505 din Codul civil al Republicii Moldova după cum urmează: Rezerva succesorală este acea 1/2 cotă-parte din patrimoniul succesoral *ce s-ar fi cuvenit fiecărui mostenitor în caz de succesiune legală*, care revine rudelor de clasa întâi a defunctului ce au dreptul de a moșteni *independent de conținutul testamentului*.

2. Considerăm că cea mai bună soluție este de a exclude din conținutul art.1505 CC RM noțiunea de *inapți de muncă*, plasând succesorii rezervatari în condiții mai avantajoase, așa cum se reglementează rezerva succesorală în majoritatea statelor-membre ale Uniunii Europene.

3. În caz contrar, propunem o alternativă *de lege ferenda* de a completa conținutul articolului 1505 CC RM: *Succesorii de clasa I inapți de muncă au dreptul de a moșteni, independent de conținutul testamentului, cel puțin o doime cotă-parte din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia în caz de succesiune legală (rezervă succesorală) cu aliniatele:*

a) Soțul supraviețuitor se consideră inapt de muncă, dacă în momentul decesului se afla la întreținerea defunctului sau avea vârsta de pensie, era invalid la una din grupele de invaliditate prevăzută de lege;

b) Se consideră inapți de muncă descendenții: copiii minori (din căsătorie, din afara căsătoriei și înfiați) până la vârsta de 18 ani, iar cei înmatriculați la studii superioare până la absolvirea acestora, copiii invalizi la toate gradele de invaliditate, indiferent de vârstă;

c) Se consideră inapți de muncă ascendenții defunctului (mama și tata de sânge sau înfietorii) cu vârsta de pensie, indiferent de încadrarea lor în câmpul muncii în momentul decesului defunctului.

4. Determinarea cotei din rezerva succesorală pentru fiecare moștenitor rezervatar este reglementată de art.1508 CC RM. Astfel, norma de drept stabilește că *la determinarea cotei din rezerva succesorală pentru fiecare moștenitor rezervatar, se iau în considerare toți moștenitorii legali chemați la succesiune, dacă nu ar fi existat testamentul. Moștenitorii testamentari nu se iau în considerare dacă ei nu sunt moștenitori legali.* Pentru o mai bună claritate, considerăm că art.1508 trebuie de completat după cuvântul *legali* cu cuvintele ... **de clasa I**, în caz contrar, se înțeleg toate clasele succesoriale.

5. Codul civil al RM reglementează și situația când *testamentul nu se referă la întregul patrimoniu succesoral*. În aceste cazuri, art.1510 CC RM prevede separarea rezervei succesoriale din patrimoniul netestat. Astfel, *dacă testamentul nu se referă la întregul patrimoniu succesoral, rezerva succesorală se separă, în primul rând, din averea netestată, iar în cazul insuficienței acesteia, rezerva se completează din averea testată.*

a) Considerăm necesar ca legiuitorul să se pronunțe expres asupra cazurilor de insuficiență.

Din articolul citat, reiese că dacă toată averea a fost testată și sunt rezervatari, atunci din averea testată se separă rezerva succesorală, însă legiuitorul nu a concretizat cum se va efectua această separare și ce parte din patrimoniul succesoral testat va trece la rezervă. Bineînțeles că am putea să presupunem că tot o 1/2 cotă-parte, dar expres în lege nu este accentuat și o astfel de hotărâre ar putea să supere succesorii testamentari, de aceea propunem o completare a art.1510 cu un aliniat:

b) Dacă testamentul se referă la întregul patrimoniu succesoral, rezerva succesorală se separă din averea testată tot la 1/2 din această avere.

6. Articolul 1512, Cod civil al Republicii Moldova prevede că:

(1) Moștenitorul rezervatar poate renunța la cota ce i se cuvine din rezerva succesorală fără a indica în a cui favoare renunță. Faptul acesta nu atrage majorarea cotei

din rezerva succesorală pentru alți moștenitori. Cota lui trece la moștenitorii testamentari proporțional cotei testate lor.

(2) Acceptarea cotei din rezerva succesorală sau renunțarea la ea se face în termenul stabilit pentru opțiune succesorală.

Analizând conținutul articolului, apare întrebarea: ce se întâmplă cu partea de avere a succesorului rezervatar care a renunțat la ea, atunci când nu sunt succesori testamentari.

Propunem completarea articolului cu un alineat care ar prevedea:

În cazul inexistenței succesorilor testamentari, cota duce la majorarea cotei succesorilor rezervatari.

7. Codul civil al Republicii Moldova concretizează și trecerea rezervei succesoriale la moștenitorii testamentari în caz de privare. Astfel, art.1514 prevede: *cota din rezerva succesorală a moștenitorului privat de dreptul la ea trece la moștenitorii testamentari.*

Analizând acest articol, apare întrebarea: dar dacă nu a fost testată averea, atunci unde va trece rezerva succesorală a moștenitorului privat de dreptul la ea? Evident că articolul se cere completat cu o prevedere, care, în opinia noastră, va avea următorul conținut: ***Dacă averea nu a fost testată, atunci cota din rezerva succesorală a moștenitorului privat de dreptul asupra ei va trece în proporții egale la succesorii rezervatari.***

8. Considerăm necesar de a completa alin.(2) art.57 al Legii nr. 1453/08.11.2002 cu privire la notariat:

(2) Pretențiile se prezintă în scriscu fraza.... cu anexarea confirmațiilor (probelor) despre legalitatea acestora.

9. Considerăm necesar a modifica alin.(1) art.59 al Legii nr.1453/08.11.2002 cu privire la notariat: Paza bunurilor succesoriale după cum urmează:

(1) Pentru ocrotirea intereselor moștenitorilor, a legatarilor și a intereselor publice, notarul sau persoana care desfășoară activitate notarială de la locul deschiderii succesiunii, este obligat să ia măsurile necesare pentru paza bunurilor succesoriale până la expirarea termenului stabilit pentru acceptare.

10. Considerăm necesar a completa articolul 60 al Legii nr. 1453/08.11.2002 cu privire la notariat, cu un nou alin.(4) având următorul conținut:

(4) Inventarierea bunurilor succesoriale se prezintă printr-un proces-verbal întocmit de notar în prezența a doi martori și a persoanei care le va păstra (administra) în care se concretizează denumirea acestor bunuri, caracterele specifice și valoarea acestora în momentul transmiterii lor spre păstrare moștenitorilor sau altor persoane (custodelui). Conținutul procesului-verbal va fi confirmat prin semnăturile martorilor, custodelui

(moștenitorului) și autentificat de către notar. La efectuarea procesului de inventariere, considerăm necesar a se evalua bunurile din masa succesorală.

Avantajele și valoarea elaborărilor propuse. Propunerile și recomandările expuse în contextul prezentei lucrări au ca scop să înlăture obscuritățile depistate în materie de succesiune legală cu referință la rolul protector al rezervei succesorală. Totodată, propunerile referitoare la îmbunătățirea și completarea unor prevederi din Codul civil, Legea cu privire la notariat, vizând elementele definiției ale rezervei succesorală, condiția *inaptitudinii de muncă*, calculării cotității rezervei succesorală, alte completări și modificări au fost înaintate Ministerului Justiției.

Sub aspect jurisprudențial, soluțiile expuse în conținutul tezei pot servi cu titlu de recomandări la examinarea unor categorii de litigii ce țin de rezerva succesorală.

Impactul asupra științei și culturii. În conținutul investigațiilor efectuate au fost elucidate probleme noi care până în prezent n-au fost abordate în doctrina autohtonă. Considerăm că prin valorificarea propunerilor cu caracter analitic se va contribui la completarea doctrinei naționale cu unele studii referitoare la prevederile constituționale de protecție ale succesorilor rezervatari, la principiile proprii succesiunii legale, la caracterele specifice rezervei succesorală, a succesorilor rezervatari, precum și la calculul valorii rezervei succesorală, la particularitățile de realizare a rezervei succesorală.

Acestă temă necesită a fi dezvoltată **în perspectivă** prin realizarea unor investigații suplimentare axate pe probleme ce țin de succesiunea legală, natura juridică și fiscalitatea bunurilor dobândite în baza succesiunii legale privind rezerva succesorală, de respectarea cerințelor legale a obiectului rezervei succesorală, de respectarea cerințelor legale privind rezervatarii în calitate lor de subiecți ai rezervei succesorală, calculului cotității rezervei succesorală ajustate la realitățile juridice ce pot fi întâlnite în practică, având ca subiect și dificultățile ce apar la soluționarea litigiilor pe care le generează rezerva succesorală.

BIBLIOGRAFIE

1. Hamangiu C., Rosetti-Bălănescu I., Baicoanu Al. Tratat de drept civil român.Vol. III. București: C.H. Beck, 2008. 704 p.
2. Macovei D., Striblea M. Drept civil. Contracte. Succesiuni. Iași: Junimea, 2000. 438 p.
3. Macovei D., Cadariu I., Drept civil. Succesiuni. Iași: Junimea, 2005. 178 p.
4. Hamangiu C., Rosetti-Bălănescu I., Baicoianu Al. Tratat de drept civil român, vol. III, București: Națională, 1988. 800 p.
5. Ghigeanu Gh. Dreptul la moștenire. Rezerva succesorală. Teorie si practica. București: Didactică și Pedagogică, 1998. 230 p.
6. Morariu M. I. Rezerva succesorală. Iași: Lumen, 2006. 128 p.
7. Eliescu M. Moștenirea si devoluțiunea ei în dreptul RSR. București: Academiei RSR, 1966. 549 p.
8. Chirică D. Tratat de drept civil. Succesiuni și liberalități. București: C.H.Beck, 2014. 736 p.
9. Legea Republicii Moldova nr.1107/06. 06. 2002 cu privire la Codul civil. Cartea a patra - Dreptul succesoral (art.1432-1575). În: Monitorul Oficial, nr. 182-86/661, 22.06.2002.
10. Иоффе О.С. Советское гражданское право. Москва. Ч. 3. Т. II, 1958. 317 с.
11. Суханов Е.А. Гражданское право. Москва: Wolters Kluwer, 2008. 460 с.
12. Эрделевский А. Часть третья ГК РФ о наследовании. В: Законность, 2002, N 2, № 3, с. 11.
13. Набиев С. Р. Положения об обязательной доле в наследстве и особенности их применения при наследовании авторских прав. Дисс. на соискание уч. степени к.ю.н. Москва, 2007. 299 с.
14. Жаркова Г. И. Обязательная доля в наследстве в свете нового законодательства. В: Нотариус. 2004. № 4, с. 24-26.
15. Трапезникова А.В. Наследование обязательной доли. Дисс. на соискание уч. степени к.ю.н. Москва. 2010. 175 с.
16. Лиманский Г. Право на обязательную долю: актуальные вопросы теории и судебной практики. В: Российский судья, 2006, № 3, с.18.
17. Хаскельберг Б. Наследование по закону нетрудоспособными иждивенцами. В: Российская юстиция, 2003 г., № 7, с.22.
18. Гражданский кодекс Украины, 01.01.2004. Харьков: Одисей, 2004. 475 с.
19. Alexandrescu D. Dreptul civil român. București, 1903, t.7, 1902 p.
20. Plastara Gh., Curs de Drept civil român. București: Cartea românească, 1940.V. 4, 1200 p.

21. Dogaru I. ș. a. Bazele dreptului civil. V. II. București: C. H. Beck, 2008. 390 p.
22. Baias Fl. A., Chelaru E., Constantinovici R., Macovei I. (coord.). Noul cod civil. Comentariu pe articole, art. 1 – 2664. București: C.H. Beck, 2012. 2670 p.
23. Boroî G., Stănciulescu L. Instituții de drept civil în reglementarea noului Cod civil. București: Hamangiu, 2012. 485 p.
24. Mureșan M., Fildan S., Lucaciuc Ș. Drept civil. Succesiuni. Cluj-Napoca: Cordial Lex, 2012. 250 p.
25. Florescu D. C. Dreptul succesoral. București: Universul Juridic, 2011. 400 p.
26. Genoiu I. Dreptul la moștenire în noul Cod civil. București: C.H. Beck, 2012. 472 p.
27. Neculaescu S. ș.a. Instituții de drept civil. Curs selectiv pentru licență. București: Universul Juridic, 2012. 230 p.
28. Genoiu I., Turza Al. Drept succesoral. Caiet de seminar. București: C.H. Beck, 2011. 240 p.
29. Genoiu I. Considerații în legătură cu dispozițiile generale ale Codului civil (Legea nr.287/2009) în materia opțiunii succesoriale. În: Dreptul (România), 2012, nr.4, p.24.
30. Genoiu I. Drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor în reglementarea noului Cod Civil. În: Dreptul(România), 2011, nr.1, p.76.
31. Popa I. Rezerva succesorală și moștenitorii rezervatari, în reglementarea noului Cod civil. În: Dreptul (România), 2011, nr.6, p.32.
32. Gheorghe A. N. Manual de drept succesoral. București: Hamangiu, 2013. 304 p.
33. Никитюк П.С. Наследственное право и наследственный процесс (проблемы теории и практики). Кишинев, 1973. 533 с.
34. Cojocari E. Drept notarial. Chișinău: Ruxanda, 1998. 224 p.
35. Cojocari E., ș.a. Note de curs la dreptul succesoral și procedura notarială. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014. 438 p.
36. Cojocari E. Rudenia, cerință de bază a chemării la succesiune, a moștenitorilor legali în ordinea claselor succesoriale. Iași. 2014, 756 p.
37. Cojocari E., Perederco V. Rolul, importanța și particularitățile raportului de drept succesoral. În: Analele USPÉE, 2014, nr.2, p.23.
38. Cojocari E., Perederco V. Considerații generale asupra materiei și instituției succesiunii. În: Analele USPÉE, 2014, nr. 2, p. 33.
39. Cojocari E., Perederco V. Rezerva succesorală – modalitate de garantare a drepturilor moștenitorilor legali inapți de muncă. În: Materialele Conferinței științifico-practice cu participare internațională din 20 mai 2014: „Teoria și practica administrării publice”. Chișinău: TPAP. 2013, 849 p.

40. Cojocari E., Perederco V., ș.a. Drept succesoral. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 388 p.
41. Constantinescu E. Teza de dr. în drept. Unele aspecte ale dreptului succesoral al Republicii Moldova, Chișinău, 1996. 152 p.
42. Băieșu S., Roșca N. Drept civil. Chișinău: Tipografia Centrală, 2010. 194 p.
43. Bănărescu Iu. Valențele constituționale asupra dreptului de moștenire și incidente terminologice. www.constituția.md. 2012, p.51.
44. Bănărescu Iu. Fundamentul dreptului de moștenire și teoriile doctinare. Chișinău: CEP USM, 2013. 340 p.
45. Robu O. Clasele de succesori legali (Comentariu la noul Cod civil al Republicii Moldova). În: Revista Națională de Drept, 2005, nr.9, p.51.
46. Robu O. Locul și importanța deschiderii succesiunii. În: Revista Națională de Drept, 2001, nr.4, p.56.
47. Robu O. Data deschiderii succesiunii și importanța ei. În: Revista Națională de Drept, 2000, nr. 2, p.4.
48. Robu O. Nedemnitătea succesorală. În: Legea și viața, 2000, nr.4, p. 45.
49. Кожокаръ Е.В., Передерко В.В. Обязательная доля в наследстве, как форма реализации конституционного принципа социальной справедливости. В: Часопис цивилістики (Україна). 2016, № 21, с.8-17.
50. Drăghici S. Fundamentele constituționale ale dreptului civil. București: C. H. Beck, 2010. 164 p.
51. Dorner H., Lagarde P. Etude de droit compare sur les rleges de conflits de jurisdictions et de conflits de r relatives aux testaments et successions dans ' les Etats membres de l'Union Europeenne. 2002, 128 p., vizualizat pe net.
52. Noul Cod civil, adoptat prin Legea nr.287/2009 publicată în: Monitorul oficial al României, partea I, 2009, nr.511, 24.07.
53. Legea belgiană privind succesiunea http://www.droitbelge.be/fiches_accueil.asp. vizualizat la 02.02.2016.
54. Codul civil german din 1900, cit. de A. Pricopi. În: Drept privat comparat. București, 2010. 331 p.
55. Codul civil al Spaniei din 1889//e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 10.01.2016.
56. Codul civil italian din 1924//e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 10.01.2016.

57. Legea italiană nr.218 din 31 mai 1995 privind reforma sistemului italian de drept internațional privat//e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 10.01.2016.
58. Codul civil portughez din 1966//e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 10.01.2016.
59. Codul civil francez din 1804. https://ro.wikipedia.org/wiki/cod_civil, vizualizat la 04.12.2015.
60. Codul civil letonian//e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 04.12.2015.
61. Codul civil lituanian //e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 12.12.2015.
62. Pricopi A. ș. a. Drept internațional privat. București: Fundația România de mâine. V. II, 2010. 438 p.
63. Codul civil cipriot. //e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 04.05.2016.
64. Codul civil estonian//e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 04.05.2016.
65. Legislation Finland.[www.lexadin.nl/civil law](http://www.lexadin.nl/civil_law)....vizualizat 04.03.2016.
- 66.Legislation Luxemburg //e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 04.05.2016.
67. Legislation Malta//e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 04.05.2016.
68. Codul civil polonez din 1964//e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 05.12.2015.
69. Codul civil al Cehiei adoptat prin Legea nr.81 din 01.01 2012, //e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat 04.05.2016.
70. Codul civil al Slovaciei //e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 04.05.2016.
71. Codul civil jugoslav //e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 04.05.2016.
72. Codul civil austriac din 1812 //e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 04.05.2016.
73. Legea bulgară cu privire la succesiuni //e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 04.05.2016.
74. Codul civil grec din 1946 //e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 04.05.2016.
75. Codul civil olandez din 2003 //e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 04.05.2016.
76. Art.4:63 din Codul civil olandez din 2003 //e-justice.europa.eu/continent_member_stat, vizualizat la 04.05.2016.
77. Perederco V., Cojocaru V. Rezerva succesorală sau restricții privind libertatea de a înstrăina proprietatea prin testament în Țările Uniunii Europene. În: Analele UCCM, 2015, p.27.

78. Potângă A. Drepturile și libertățile omului stipulate în Constituția Republicii Moldova. În: Revista Națională de Drept, 2003, nr.1, p.18.
79. Legea Republicii Moldova privind Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.94. În: Monitorul Oficial nr.1, 12.08.1994.
80. Bere D. Fundamentele rezervei succesorale. În: Grounded in constitutional law and jurisprudence, of.the legal, 2009, nr.3, p.8.
81. Demerji M. Particularitățile protecției constituționale a familiei în Republica Moldova. În: Legea și viața, 2009, nr.7, p.43.
82. Аливердиева М. А. Ограничение права наследования обязательной доли в наследстве как форма реализации конституционного принципа социальной справедливости. В: Право, 2013, № 9, с.35.
83. Серебровский В.И. Избранные труды. Москва: Статут, 1997. 317 с.
84. Perederco V., Cojocari E. Rezerva succesoră - modalitate de garantare a drepturilor moștenitorilor legali inapți de muncă. În materialele conferinței științifico - practice cu participare internațională: „Teoria și practica administrării publice”. Chișinău: TPAP, 2014. p.152-158.
85. Popescu R. Substituțiile fideicomisare în noul Cod civil, în: Analele universității din București – Seria drept. 2015, p.125.
86. Демина Н.Б. Обязательная доля как средство обеспечения прав родственников наследодателя. В: Нотариус. 2005, № 4, с.18-22; № 5, с.35-37.
87. Рождественский С.Н. Завещание как сделка по гражданскому законодательству. В: Бюллетень нотариальной практики, 2003, № 5, с.38.
88. Основные институты гражданского права зарубежных стран. Сравнительно-правовое исследование. Руководитель авторского коллектива - В.В. Залесский. Москва: Норма, 1999. 546 с.
89. Grimaldi M. Droit civil. Successions. Paris: Litec, 2001. 280 p.
90. Eliescu M. Curs de succesiuni. București: Humanitas, 1997. 549 p.
91. Delfosse A., Peniguel J.F. La reforme des successions et des liberalites. Paris: Litec, 2006. 451 p.
92. Codul civil român, 1864, art. 841-843 (abrogat).
93. Deak Fr. Stabilirea drepturilor succesorale ale ascendenților privilegiați și colateralilor privilegiați în concurs cu soțul supraviețuitor. În: Revista Română de Drept, nr. 4, 1989, p.30.
94. Codul civil al RSS Moldovenești. Chișinău, 1965. 222 p. (abrogat).

95. Кузнецова И. М. Семейное право. Москва: Юрист, 1999. 325 с.
96. Галаева Э. О. Диссертация на соискания степени магистр права, на тему: Право на обязательную долю: комментарий к Постановлению Пленума Верховного Суда РФ, № 9 от 29.05.2012 г. Петербург, 2012. 180 с.
97. Codul familiei al Republicii Moldova. Legea nr.1316-XV din 26.10 2000. În: Monitorul Oficial, 2001, nr. 47-48.
98. Гражданский кодекс Российской Федерации. www.consultant.ru.vizualizat. 2016.
99. Hotărârea Plenului CSJ a RM din 03.10.2005, nr.13 - Cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației la examinarea cauzelor despre succesiune. În: Buletinul CSJ a RM, 2006, nr. 5, p.4.
100. Popescu R. Stabilirea rezervei succesoriale în funcție de renunțatorii la moștenire care au fost gratificați printr-o donație raportabilă. În: Curierul Judiciar, nr. 4, 2015, p.105.
101. Baiaș F. Simulația. Studii de doctrină și jurisprudență. București: Rosetti, 2003. 230 p.
102. Чепп Н. Правопреемство и приобретение право собственности. В: Известия высших учебных заведений. Серия правоведение, 1990, №.6, с.70.
103. Perederco V. Corelația liberalităților și a rezervei succesoriale în legislația Republicii Moldova. Publicat în: Materialele Simpozionului Internațional - Universul științelor. Ed. IV din 7 septembrie 2014. Iași-România. 849 p.
104. Ionașcu Tr. R. L' evolution de la notion de cause dans le conventions à titre onéreux. Paris, 1923. 300 p.
105. Popescu T.R. Dreptul familiei. Partea I. Căsătoria. București: Curs litografiat. 1957. 413 p.
106. Colin A. și Capitaut H. Cours elementaire de droit civil francais (Curs elementar de drept civil francez). Ed. a 10-a, vol. III. Paris, 1950. 722 p.
107. Perederco V. Caracterele juridice ale rezervei succesoriale: realități și perspective. În: „Integrare prin cercetare și inovare”. Conferința științifică națională cu participare internațională, 10-11 noiembrie, 2014. Chișinău: CEP USM, p.27-31.
108. Donnier M., Juris Classeur Civil, art.913-916, Paris, 1999, nro. 22, p.5.
109. Mureșan M., Jozef K., Maxim R. Drept civil. Succesiuni, Cluj-Napoca: Cordial Lex. 2000, 154 p.
110. Turculeanu I., Băncioiu C. Succesiuni. Craiova: ALMA, 2009. 241 p.
111. Popescu R. Dreptul la moștenire. Limitele dreptului de a dispune prin acte juridice de bunurile moștenirii. București: Universul Juridic, 2004. 278 p. ș. a.
112. Dicționarul explicativ al limbii române. București: Universul enciclopedic, 1998. 1192 p.

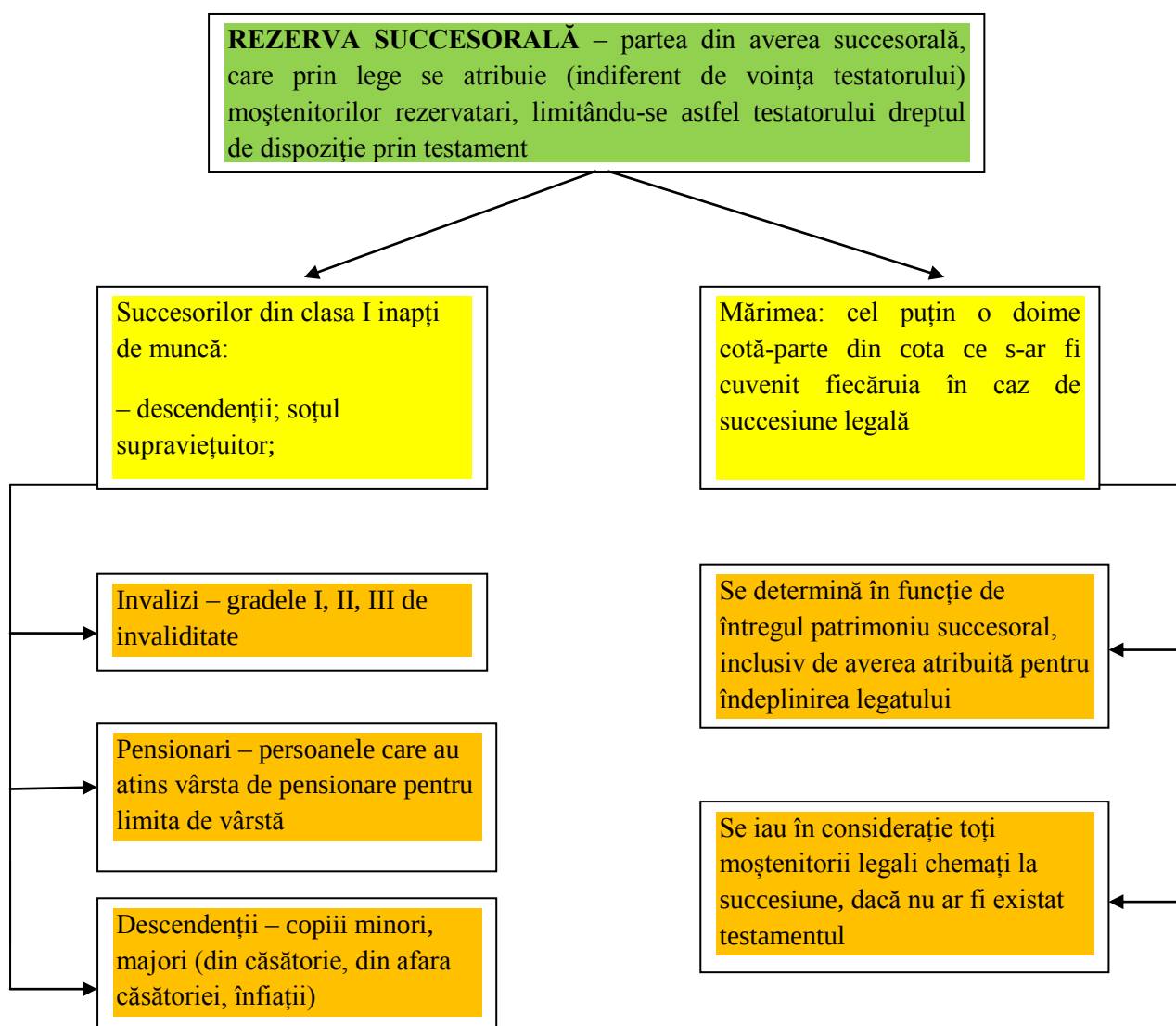
113. Perederco V. Inaptitatea de muncă, condiție legală pentru succesorii rezervatari din Republica Moldova. În: Analele științifice USPEE, 2016, vol. III, p. 217-223.
114. Трудовой кодекс Российской Федерации — кодифицированный законодательный акт (кодекс) о труде, Федеральный закон № 197-ФЗ от 30 декабря 2001 года. Российская газета, № 256 от 31 декабря 2001.
115. Cojocaru V., Perederco V. Calitățile specifice ale soțului supraviețuitor al defunctului în cazul rezervei succesoriale în legislația Republicii Moldova. În: Materialele Conferinței științifice internaționale: „Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană”. Iași: Vasiliana, 2015, p.523-527.
116. Deak Fr., Tratat de drept succesoral. Ediția a II-a, actualizată și completată. București: Universul Juridic, 2002. 220 p.
117. Genoiu I. Drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor în reglementarea noului Cod Civil. În: Dreptul (România), 2011, nr.1, p.76.
118. Popa I. Rezerva succesorală. În: Revista română de drept privat, 2008, nr. 5, p.12.
119. Iacob L. Rezerva succesorală. În: Buletinul notarilor publici, 2010, nr.4, p.50.
120. Stănciulescu L. Contracte și succesiuni. București: Hamangiu, 2011. 541 p.
121. Hotărârea Plenului CSJ a RM din 15.02.2015, pentru modificarea și completarea Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție nr. 8 din 04.07.2005 5- Cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației la examinarea cauzelor despre succesiune. În: Buletinul CSJ a RM, 2015, nr. 3, p.12.
122. Robu O. Dreptul succesoral al soțului supraviețuitor. În: Revista Națională de Drept, 2002, nr.10, p. 55.
123. Cojocari E. Rudenia, cerință de bază a chemării la succesiune, a moștenitorilor legali în ordinea claselor succesoriale. În: Materialele Conferinței științifice cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”. Iași, 2014, p.439.
124. Mureșan M., Fildan S., Lucaciuc Șt. I. Drept civil. Succesiuni. Cluj-Napoca: Cordial Lex, 2014. 451 p.
125. Filipescu I. Tratat de dreptul familiei. - București, 2000, 493 p.
126. Robu O. Unele aspect ale succesiunii legale în Republica Moldova la etata actuală. Teza de doctor în drept. Chișinău 2009. 140 p.
127. Bacaci Al., Comăniță Gh. Drept civil. Succesiuni. București: ALL BECK, 2003, 186 p.
128. Bănărescu Iu. Condiții generale ale dreptului de moștenire. În: Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova, 2005, nr. 8, p. 193.

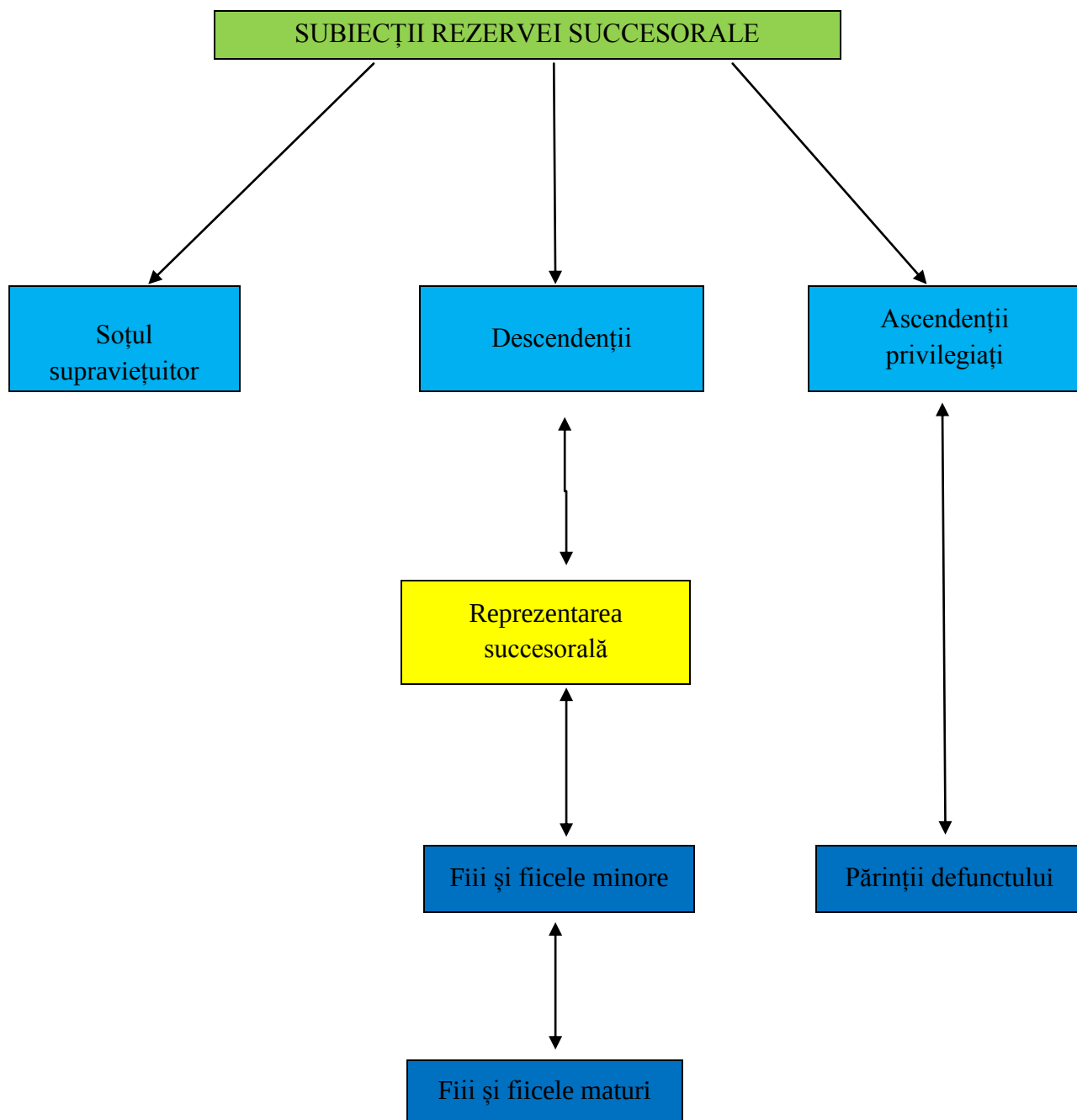
129. Perederco V. Aspectul legal și doctrinar al statutului juridic al descendenților rezervatari din Republica Moldova. În: *Studia Universitatis*, 1015, nr. 3 (83), p.156-161.
130. Articolele 806-847 ale Codului civil spaniol. // e-justice. Europa. eu/continent_member_stat...vizualizat pe data de 02.01.2016.
131. Climescu C. Htt.www.scribd.com/Climescu Ciprian Marian. Rezerva succesorală. 2010, Iași. 283 p.
132. Mircea D. B. Probleme de moșteniri în vechiul și în noul Cod civil. București: Universul Juridic, 2012, 127 p.
133. Legea Republicii Moldova nr.138 din 15.06.2012 privind sănătatea reproducerii. În: *Monitorul Oficial*, 2012, nr. 205-207.
134. Negrița D. Ascendenții privilegiați și colaterali, 2012, p. 21. [ttp://lecturijuridice.blogspot.md/2012/06/ascendentii-privilegiati-si-colaterali_21.html](http://lecturijuridice.blogspot.md/2012/06/ascendentii-privilegiati-si-colaterali_21.html)
135. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova: Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil nr.1 din 07.07.2008. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, 2009, nr.4-5, p.4.
136. Florescu D.C. Dreptul succesoral. București: Universul Juridic, 2011. 549 p.
137. Stoica V., Dragu L. Moștenirea legală în noul Cod civil. București: Universul Juridic, 2012. 387 p.
138. Oancea E., Molcuț D. Drept roman. București, 1993. 267 p.
139. Dogaru I., Sâmbrian T. Elementele dreptului civil. Drepturi reale. Vol. II, Craiova: Oltenia, 1994. 344 p.
140. Pop L. Drept civil. Drepturi reale principale. Cluj-Napoca, 1993. 232 p.
141. Florescu D.C. Dreptul de proprietate. București: ed. Universității Titu Maiorescu, 2011.710 p.
142. Cojocari E. Cojocari V. ș.a. Drept civil. Drepturi reale. Chișinău: Print, 2003. 166 p.
143. Deak Fr. (coordonator), Toader C., Stănciulescu L., Popescu R., Stoica V. Moștenirea testamentară. Transmiterea și împărțeala moștenirii. București: Proarcadia,1993. 340 p.
144. Deak Fr., Popescu R. Tratat de drept succesoral. Transmisiunea și partajul moștenirii conform noului Cod civil. București: C.H.Beck, 2014. 550 p.
145. Perederco V. Regimul juridic al patrimoniului defunctului și particularitățile acestuia în cadrul rezervei succesoriale. În: Materialele Conferinței Științifice Studentești Interuniversitare din 14 aprilie 2016, cu genericul „Valențe, factori, oportunități și mecanisme inovative de dezvoltare și evoluție a proceselor sociale”. Chișinău, p.17.
146. Șeremet I. Aspecte conflictuale privind partajul și transmiterea averii succesoriale. În: *Revista Națională de Drept*, 2010, nr.1, p.64.

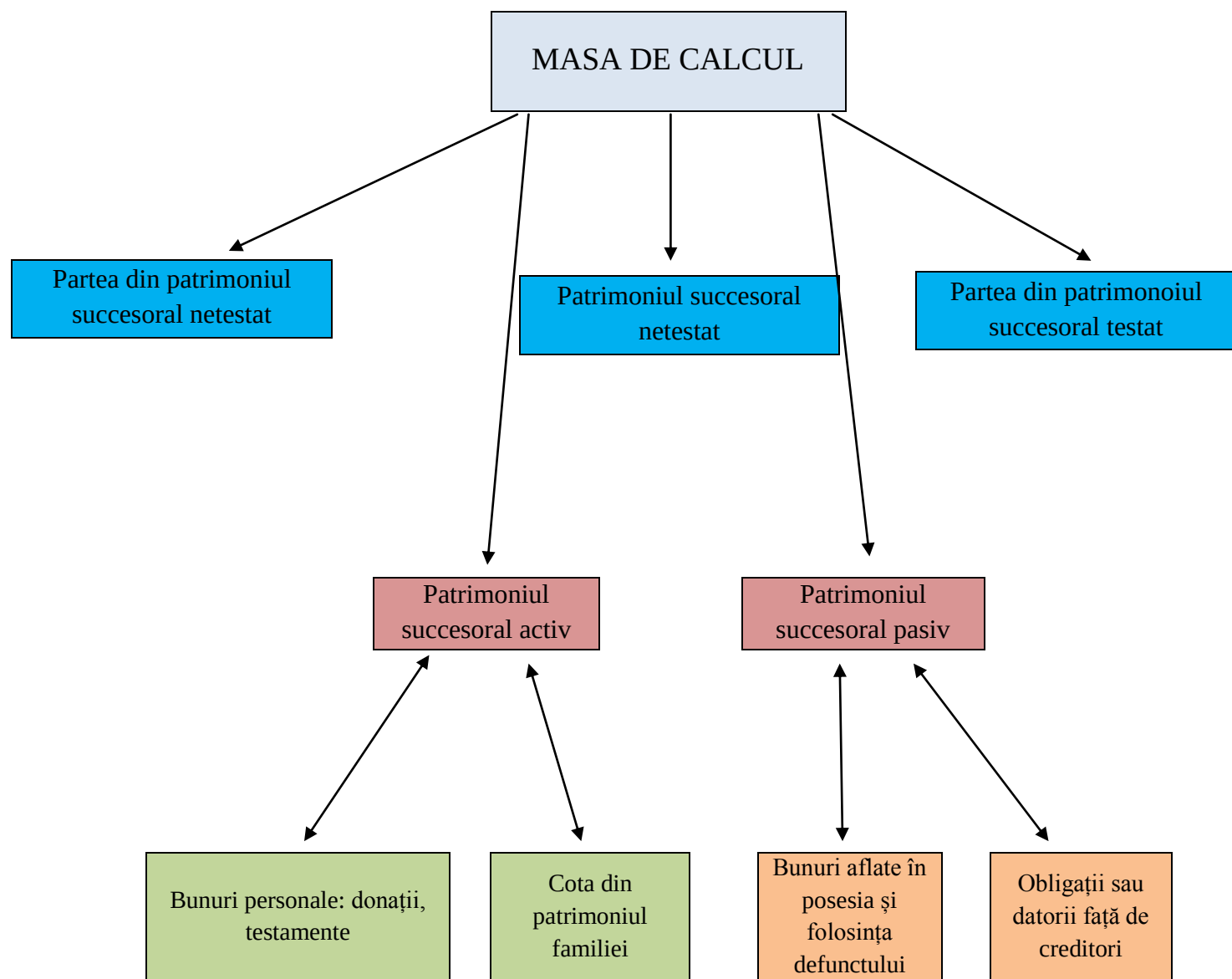
147. Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.2 ra-177/2012 din 1.01.2012 - Stabilirea cotelor-părți ale succesorilor a fost efectuată greșit de către instanța de apel la pronunțarea deciziei sale, respectiv și suma compensației bănești pentru fiecare recurentă nu a fost calculată corect. În: Buletinul CSJ a RM, 2012, nr.6, p.36.
148. Gîsca V. Partajul averii succesorale. În: Legea și viața, 2014, nr.8, p.4.
149. Cărpenaru Șt. Dreptul de moștenire în Dreptul civil. Contractele speciale. Dreptul de autor. Dreptul de moștenire. București: Universitatea, 1983, 400 p.
150. Bloșenco A. Drept civil. Partea specială. Note de curs. Chișinău: Cartdidact, 2003. 470 p.
151. Stănciulescu L. Curs de drept civil. Succesiuni. București: Hamangiu, 2012. 296 p.
152. Comăniță Gh., Bacaci A. Drept civil. Succesiunile. București: Universul juridic, 2013. 332 p.
153. Dicționar de drept procesual civil. Coordonator dr. Mircea N. Costin. București: Științifică și Enciclopedică, 1983. 600 p.
154. Breban V. Dicționar explicativ al limbii române. București: Științifică și Enciclopedică, 2001. 1156 p.
155. Bacaci A., Comăniță Gh. Drept civil. Succesiunile. București: All Beck, 2006. 344p.
156. Legea Republicii Moldova 1453/08.11.2002: Lege cu privire la notariat. În: Monitorul Oficial, 154-157/1209, 21.11.2002.
157. Potrivit Legii nr.29/2000 privind sistemul național de decorații al României (modificată prin OG nr.70/2000: Brevetele și însemnele decorațiilor rămân, după deces, în posesia moștenitorilor legali, dar fără drept de a le purta sau de a face uz, în orice fel, de prerogativele conferite de acestea”(art.74). „În cazul conferirii unei declarații post-mortem brevetul și însemnul acesteia se predau spre păstrare moștenitorilor legali” (art.75).
158. Adăugirile și îmbunătățirile urmează să facă obiect de desocotire între moștenitori, în măsura în care nu cad în lotul celui ce le-a făcut. Tribunalul Suprem, secția Civilă, nr.1593/1079. În: Revista Română de Drept, 1980, nr.1, p.49-65.
159. Legea cu privire la asigurări a RM nr. 407-XVI din 21.12.2006. În: Monitorul Oficial, nr.47-49/213 din 06.04.2007.
160. Legea privind asigurările și reasigurările în România nr. 136 din 1995. În: Monitorul Oficial, nr.215 din 06.04.1995.
161. Căpățână O. În legătură cu aplicarea noii legiferări a dreptului de autor. În: Revista Publică Română, 1958, nr.6, p.46; Legea română, nr.8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, etc.

162. Perederco V. Determinarea masei succesoriale a rezervei și a cotației disponibile din proprietatea intelectuală. În: Intellectus, 2015, nr. 4, p.57-62.
163. Legea Republicii Moldova privind dreptul de autor și drepturile conexe nr. 139 din 02.07.2010. În: Monitorul Oficial nr.191-193/630 din 01.10.2010.
164. Contract de înstrăinare a bunului cu condiția de întreținere pe viață. Codul civil al Republicii Moldova. Cartea a treia OBLIGAȚIILE, Legea nr. 1107-XV din 06.06.2002. În: Monitorul Oficial al R. Moldova, nr.82-86/661 din 22.06.2002.
165. Codul fiscal al RM nr. 1163-XIII din 24.04.1997. Republicat în: Monitorul Oficial al R. Moldova, ediție specială din 08.02.2007.
166. Stănciulescu L. Curs de drept civil. Succesiuni. Conform noului Cod civil. București: Hamangiu, 2015. 344 p.

Anexa nr. 1. Schema privind structura rezervei succesoriale

**Direcția Generală Legislație a Ministerului Justiției al
Republicii Moldova
Modificări și completări la Codul civil al Republicii Moldova**

**Cartea a patra DREPTUL SUCCESORAL nr. 1107-XV din
06.06.2002 și la Legea nr. 1453/08.11.2002 cu privire la
notariat**

**Propuneri de lege ferenda la Codul civil al Republicii Moldova, înaintate de
doctorandul Universității de Studii Politice și Economice Europene
„Constantin Stere” la specialitatea 553.-01. Drept Privat – Drept civil
Perederco Vasilii: adresa: str. Torino, 12, a, mun. Chișinău, 2069-MD**

Ca rezultat al cercetărilor științifice asupra temei tezei de doctorat: „Rolul rezervei succesoriale în protecția moștenitorilor legali”, am efectuat o analiză a conținutului articolelor Codului civil al Republicii Moldova ce reglementează relațiile sociale privind rezerva succesorală, precum și o analiză în aspect comparat a legislației identice a altor state, a diferitelor opinii expuse în literatura de specialitate autohtonă și ale altor state, precum și a condițiilor tendinței de aderare a statului nostru la Uniunea Europeană, în consecință am evidențiat un șir de modificări și propuneri la unele articole din cartea a patra: Drept succesoral, a Codului civil al Republicii Moldova.

Efectuând o analiză detaliată a definițiilor legale date rezervei succesoriale în legislația civilă străină și în doctrină, invocându-se în acest sens propuneri *de lege ferenda* privind unele elemente definitorii, s-a propus completarea definiției legale date rezervei succesoriale în Codul civil al Republicii Moldova (În continuare și prescurtat – CC RM) cu unele sintagme.

1. Propunem modificarea conținutului art.1505 Codul civil al Republicii Moldova după cum urmează: Rezerva succesorală este acea 1/2 cotă-parte din patrimoniul succesoral *ce s-ar fi cuvenit fiecărui mostenitor în caz de succesiune legală*, care revine rudelor de clasa întâi ale defunctului ce au dreptul de a moșteni *independent de conținutul testamentului*.

2. Considerăm că cea mai bună soluție este de a exclude din conținutul art.1505 CC RM noțiunea de *inapți de muncă*, punând succesorii rezervatari în condiții mai avantajoase, așa cum se reglementează rezerva succesorală în majoritatea statelor-membre ale Uniunii Europene.

3. În caz contrar, propunem o **alternativă de lege ferenda de a completa** conținutul **articolului 1505 CC RM: Succesorii de clasa I inapți pentru muncă au dreptul de a moșteni**,

independent de conținutul testamentului, cel puțin o doime cotă-parte din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia în caz de succesiune legală (rezervă succesorală) cu aliniatele:

a) Soțul supraviețuitor se consideră inapt de muncă, dacă în momentul decesului se afla la întreținerea defunctului sau avea vârsta de pensie, era invalid la una din grupele de invaliditate prevăzută de lege;

b) Se consideră inapți de muncă descendenții: copiii minori (din căsătorie, din afara căsătoriei și înfiați) până la vârsta de 18 ani, iar cei înmatriculați la studii superioare până la absolvirea acestora, copiii invalizi la toate gradele de invaliditate, independent de vârstă;

c) Se consideră inapți de muncă ascendenții defunctului (mama și tata de sânge sau infietorii) cu vârsta de pensie, indiferent de încadrarea lor în câmpul muncii în momentul decesului defunctului.

4. Determinarea cotei din rezerva succesorală pentru fiecare moștenitor rezervatar este reglementată de art.1508 CC RM. Astfel, norma de drept stabilește că *la determinarea cotei din rezerva succesorală pentru fiecare moștenitor rezervatar, se iau în considerare toți moștenitorii legali chemați la succesiune, dacă nu ar fi existat testamentul. Moștenitorii testamentari nu se iau în considerare, dacă ei nu sunt moștenitori legali.* Pentru o mai bună claritate, considerăm că art.1508 trebuie de completat după cuvântul *legali* cu cuvintele ... **de clasa I**, în caz contrar, se înțeleg toate clasele succesoriale.

5. Codul civil al RM reglementează și situația când *testamentul nu se referă la întregul patrimoniu succesoral*. În aceste cazuri, articolul 1510 CC RM prevede separarea rezervei succesoriale din patrimoniul netestat. Astfel, *dacă testamentul nu se referă la întregul patrimoniu succesoral, rezerva succesorală se separă în primul rând din averea netestată, iar în cazul insuficienței acesteia, rezerva se completează din averea testată.*

a) Considerăm necesar ca legiuitorul să se pronunțe expres asupra cazurilor de insuficiență.

Din articolul citat, reiese că dacă toată averea a fost testată și sunt rezervatari, atunci din averea testată se separă rezerva succesorală, însă legiuitorul nu a concretizat cum se va efectua această separare și ce parte din patrimoniul succesoral testat va trece la rezervă. Bineînțeles că am putea să presupunem că tot o 1/2 cotă-parte, dar expres în lege nu este accentuat și o astfel de hotărâre ar putea să supere succesorii testamentari, de aceea propunem o completare a art.1510 cu un aliniat:

b) Dacă testamentul se referă la întregul patrimoniu succesoral, rezerva succesorală se separă din averea testată, tot la 1/2 din această avere.

6. Articolul 1512, Cod civil al Republicii Moldova prevede că:

(1) Moștenitorul rezervatar poate renunța la cota ce i se cuvine din rezerva succesorală fără a indica în a cui favoare renunță. Faptul acesta nu atrage majorarea cotei din rezerva succesorală pentru alți moștenitori. Cota lui trece la moștenitorii testamentari proporțional cotei testate lor.

(2) Acceptarea cotei din rezerva succesorală sau renunțarea la ea se face în termenul stabilit pentru opțiune succesorală.

Analizând conținutul articolului, apare întrebarea: ce se întâmplă cu partea de avere a succesorului rezervatar care a renunțat la ea atunci când nu sunt succesori testamentari.

De aceea propunem completarea articolului cu un aliniat care ar prevedea:

În cazul inexistenței succesorilor testamentari, cota duce la majorarea cotei succesorilor rezervatari.

7. Codul civil al Republicii Moldova concretizează și trecerea rezervei succesoriale la moștenitorii testamentari în caz de privare. Astfel, art.1514, **prevede:** *cota din rezerva succesorală a moștenitorului privat de dreptul la ea trece la moștenitorii testamentari.*

Analizând acest articol, apare întrebarea: dar dacă nu a fost testată averea, atunci unde va trece rezerva succesorală a moștenitorului privat de dreptul la ea. Evident că articolul se cere completat cu o prevedere care, în opinia noastră, va avea următorul conținut: ***Dacă averea nu a fost testată, atunci cota din rezerva succesorală a moștenitorului privat de dreptul asupra ei va trece în proporții egale la succesorii rezervatari.***

8. Codul civil al Republicii Moldova, Legea cu privire la notariat nu conține norme de drept care ar reglementa procedura de determinare a valorii rezervei succesoriale, **procedura de determinare a activului brut și net al moștenirii, prin scăderea pasivului succesoral din activul brut, alte operațiuni necesare la stabilirea cotei-părți a rezervei succesoriale din patrimoniul succesoral, de aceea considerăm necesar a adopta un act normativ prin care s-ar reglementa procedura notarială succesorală în întregime și evident să conțină și aspecte ce cuprind procedura notarială de partajare în caz de rezervă succesorală.**

9. **Considerăm necesar a completa alin.(2) al articolului 57 al Legii nr. 1453/08.11.2002 cu privire la notariat:**

(2) Pretențiile se prezintă în scriscu fraza.... cu anexarea confirmațiilor (probelor) despre legalitatea acestora.

10. **Considerăm necesar a modifica alin.(1) al articolului 59 al Legii nr.1453/08.11.2002 cu privire la notariat: Paza bunurilor succesoriale după cum urmează:**

(1) Pentru ocrotirea intereselor moștenitorilor, a legatarilor și a intereselor publice, notarul sau persoana care desfășoară activitate notarială de la locul deschiderii succesiunii

este obligat să, ia măsurile necesare pentru paza bunurilor succesoriale până la expirarea termenului stabilit pentru acceptare.

11. Considerăm necesar de a completa articolul 60 al Legii nr. 1453/08.11.2002 cu privire la notariat, **cu un nou alineat (4) având următorul conținut:**

(4) Inventarierea bunurilor succesoriale se face printr-un process-verbal întocmit de notar în prezența a doi martori și a persoanei care le va păstra (administra) în care se concretizează denumirea acestor bunuri, caracterele specifice și valoarea acestora în momentul transmiterii lor spre păstrare moștenitorilor sau altor persoane (custodelui). Conținutul procesului-verbal va fi confirmat prin semnăturile martorilor, custodelui (mostenitorului) și autentificat de către notar.

**Conducător științific profesor universitar,
doctor habilitat în drept**

Cojocaru Violeta

**Doctorand
08.12.2015**

Perederco Vasilii

**COPIA DOSARULUI SUCCESORAL AL SUCCESORULUI
REZERVATAR MOCANU ELENA**

Mocanu Elena prin Hotărârea Judecătoriei Sectorului Botanica, mun. Chișinău a fost declarată incapabilă (dosarul nr.2-2308/08).

În 2014 la 27 mai, a decedat mama sa, Mocanu Iulia

În numele cet. Mocanu Elena a realizat dreptul la moștenire a acesteia, ca succesor rezervatar, cet. Radu Elena, împuternicită în calitate de tutore prin dispoziția nr. 73 din 26. 03. 2009 a pretorului sectorului Botanica, mun. Chișinău.

Dosarul este constituit din 14 foi.

REPUBLICA MOLDOVA

NOTARUL PUBLIC FLOREA ADELINA

Sediul biroului: MD-2043, mun. Chișinău, bd.Dacia, 24, tel. 76-78-21

CERTIFICAT DE MOȘTENITOR TESTAMENTAR

Douăzeci iulie anul două mii șaisprezece.

Eu, notar public, **FLOREA Adelina**, atest, că în conformitate cu testamentul nr.2926 din 26.10.2012, autentificat de către notarul public Maria Colomeeț, cu sediul biroului în mun.Chișinău, str.M.Costin, 15/1, moștenitor al averii indicate în testamentul cet.**Mocanu Iulia**, decedată la 27 mai 2014,

la 1/2 (o doime) cotă-parte este - **Radu Elena Vladimir**, născută la 22.01.1954, titularul buletinului de identitate A88034389, eliberat de către Oficiul 88 MDA la 09.04.2003, c/p 2003088007307, domiciliată în mun.Chișinău, bd.Mircea cel Bătrîn, 15 ap.63

Averea succesorală , pentru care s-a eliberat prezentul certificat constă din:

- Hîrtii de valoare în formă de acțiuni în număr de 480 (patru sute optzeci) unități, cu valoarea nominală a unei acțiuni de 1,00 /un/ leu, suma totală de 480,00 (patru sute optzeci) lei, în baza Extrasului din registrul acționarilor Fondului de Investiții de Tip Nemutual Nespecializat "GRAND-FINES" S.A., mun.Chișinău, eliberat de Societatea de Registru "GRUPA FINANCIARĂ" S.A. mun.Chișinău, la data de 25.02.2016;

- Hîrtii de valoare în formă de acțiuni în număr de 688 (șase sute optzeci și opt) unități, cu valoarea nominală a unei acțiuni de 1,00 /un/ leu, suma totală de 688,00 (șase sute optzeci și opt) lei, în baza Extrasului din registrul acționarilor Fondului de Investiții de Tip Nemutual Nespecializat "GRAND-FINES" S.A., mun.Chișinău, eliberat de către Societatea de Registru "GRUPA FINANCIARĂ" S.A. mun.Chișinău, la data de 11.12.2007, care i-au aparținut cet.Mocanu Spiridon, decedat la data de 20.07.2007, moștenitorul căruia a fost soția, Mocanu Iulia, decedată la data de 27.05.2014, care a acceptat moștenirea, dar nu și-a legalizat drepturile sale succesoriale.

La 1/2 (o doime) cotă-parte s-a eliberat certificat de moștenitor legal.

S-a înregistrat cu nr. 4586

S-a încasat taxa de stat: 15,00 lei

S-a perceput plata pentru serviciul notarial

conform art. 32 p.2 al Legii RM "Cu privire la notariat"

nr.1453-XV din 08.11.2002: 12,00 lei

Nr.dosarului succesoral 487771-54

NOTAR PUBLIC

FLOREA ADELINA

REPUBLICA MOLDOVA

NOTARUL PUBLIC FLOREA ADELINA

Sediul biroului: MD-2043, mun. Chișinău, bd.Dacia, 24, tel. 76-78-21

CERTIFICAT DE MOȘTENITOR LEGAL

Douăzeci iulie anul două mii șaisprezece.

Eu, notar public, **FLOREA Adelina**, în temeiul art.1505 a Codului Civil al Republicii Moldova, atest, că moștenitor al averii cet.**Mocanu Iulia**, decedată la 27 mai 2014,

la 1/2 (o doime) cotă-parte este fiica – **Mocanu Elena Spiridon**, născută la 15.12.1950, c/p 0992201420812, domiciliată în mun.Chișinău, șos.Muncești, 406 ap.45

Averea succesorală , pentru care s-a eliberat prezentul certificat constă din:

- Hîrtii de valoare în formă de acțiuni în număr de 480 (patru sute optzeci) unități, cu valoarea nominală a unei acțiuni de 1,00 /un/ leu, suma totală de 480,00 (patru sute optzeci) lei, în baza Extrasului din registrul acționarilor Fondului de Investiții de Tip Nemutual Nespecializat "GRAND-FINES" S.A., mun.Chișinău, eliberat de Societatea de Registru "GRUPA FINANCIARĂ" S.A. mun.Chișinău, la data de 25.02.2016;

- Hîrtii de valoare în formă de acțiuni în număr de 688 (șase sute optzeci și opt) unități, cu valoarea nominală a unei acțiuni de 1,00 /un/ leu, suma totală de 688,00 (șase sute optzeci și opt) lei, în baza Extrasului din registrul acționarilor Fondului de Investiții de Tip Nemutual Nespecializat "GRAND-FINES" S.A., mun.Chișinău, eliberat de către Societatea de Registru "GRUPA FINANCIARĂ" S.A. mun.Chișinău, la data de 11.12.2007, care i-au aparținut cet.Mocanu Spiridon, decedat la data de 20.07.2007, moștenitorul căruia a fost soția, Mocanu Iulia, decedată la data de 27.05.2014, care a acceptat moștenirea, dar nu și-a legalizat drepturile sale succesoriale.

La 1/2 (o doime) cotă-parte s-a eliberat certificat de moștenitor testamentar.

S-a înregistrat cu nr. 4537

S-a încasat taxa de stat: 5,00 lei

S-a perceput plata pentru serviciul notarial

conform art. 32 p.2 al Legii RM "Cu privire la notariat"

nr.1453-IV din 08.11.2002: 6,00 lei

Nr.dosarului succesoral 487771-54

FLOREA ADELINA

Notarul public FLOREA ADELINA
sediul biroului: MD-2043, mun. Chişinău, bd. Dacia, 24, tel. 76-78-21

A fost depus la 25 noiembrie 2014

Nr. Dosarului succesoral 487771-54

Către notarul public FLOREA Adelina, sediul municipiul Chişinău, bd. Dacia, 24
de la cet. **Radu Elena Vladimir**, născută la 22.01.1954, titularul buletinului de identitate
A88034389, eliberat de Oficiul 88 MDA la 09.04.2003, c/p 2003088007307, domiciliată în
mun. Chişinău, bd. Mircea cel Bătrîn, 15 ap.63

DECLARAȚIE

/ de acceptare a succesiunii/

În ziua de 27 mai 2014

A decedat Mocanu Iulia

Ultimul domiciliu în mun. Chişinău, str. N.Dimo, 1/1 ap.33

La ziua decedării ei a rămas următoarea avere: apartamentul nr.33, situat în mun. Chişinău,
str. N.Dimo, 1/1 și depuneri bănești

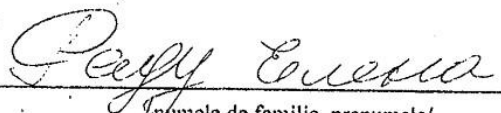
Moștenitor al averii ei sunt eu, Radu Elena Vladimir –după testament

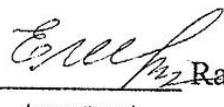
Totodată Vă comunic, că alți moștenitori legali sau testamentari nu există.

Prin prezenta averea succesorală o accept și rog să eliberați certificatul de moștenitor
testamentar.

Din motiv, că cet. Radu Elena Vladimir nu posedă limba de stat, textul declarației i-a fost tradus
oral în limba rusă de către notarul public Florea Adelina.

Douăzeci și cinci noiembrie anul două mii paisprezece.

numele de familie, prenumele/

 Radu Elena
/ semnătura/

mun. Chiși-

Notarul public FLOREA ADELINA
sediul biroului: MD-2043, mun. Chişinău, bd. Dacia, 24, tel. 76-78-21

A fost depus la 25 noiembrie 2014

Nr. Dosarului succesoral 487771-54

Către notarul public FLOREA Adelina, sediul municipiul Chişinău, bd. Dacia, 24
de la cet. **Radu Elena Vladimir**, născută la 22.01.1954, titularul buletinului de identitate
A88034389, eliberat de Oficiul 88 MDA la 09.04.2003, c/p 2003088007307, domiciliată în
mun.Chişinău, bd.Mircea cel Bătrîn, 15 ap.63

DECLARAȚIE

/ de acceptare a succesiunii/

În ziua de 27 mai 2014

A decedat Mocanu Iulia

Ultimul domiciliu în mun.Chişinău, str. N.Dimo, 1/1 ap.33

La ziua decedării ei a rămas următoarea avere: apartamentul nr.33, situat în mun.Chişinău,
str.N.Dimo, 1/1 și depuneri bănești

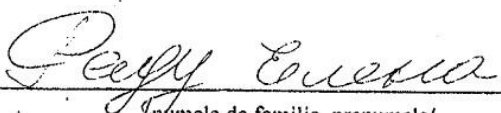
Moștenitor al averii ei sunt eu, Radu Elena Vladimir –după testament

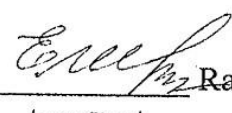
Totodată Vă comunic, că alți moștenitori legali sau testamentari nu există.

Prin prezenta averea succesorală o accept și rog să eliberați certificatul de moștenitor
testamentar.

Din motiv, că cet.Radu Elena Vladimir nu posedă limba de stat, textul declarației i-a fost tradus
oral în limba rusă de către notarul public Florea Adelina.

Douăzeci și cinci noiembrie anul două mii paisprezece.

/numele de familie, prenumele/

 Radu Elena
/semnătura/

mun.Chişi-

REPUBLICA

MOLDOVA

PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CHIȘINĂU
PRETURA SECTORULUI BOTANICA

DISPOZIȚIE

26.03 2009

Nr. 73

Cu privire la instituirea
tutelei asupra
cet. Mocanu Elena

La Pretura sectorului Botanica a fost depusă cererea cet. Radu Elena, a.n.1954 domiciliată în municipiul Chișinău bd. Mircea cel Bătrîn, 15, ap. 63, cu rugămintea de a fi numită în calitate de tutore asupra cet. Mocanu Elena a.n.1950, domiciliată mun. Chișinău șos. Muncești, 406, ap. 45.

Cet. Mocanu Elena, prin Hotărârea Judecătoriei sectorului Botanica (dosar nr.2 -2308/08) a fost recunoscută incapabilă.

Examinând materialele prezentate și în conformitate cu prevederile Legii privind administrația publică locală nr. 436-XVI din 28.12.2006; pct. 11(v) al Regulamentului de organizare și funcționare a preturilor de sector (Decizia Consiliului municipal Chișinău nr. 22/65 din 05.05.2005); art. 24, 36 (1) al Codului Civil al Republicii Moldova, Pretorul sectorului Botanica **DISPUNE**:

1. A institui tutela asupra cet. Mocanu Elena, anul nașterii 1950, domiciliată șos. Muncești, 406, ap. 45 municipiul Chișinău și a numi în calitate de tutore cet. Radu Elena, anul nașterii 1954, domiciliată bd. Mircea cel Bătrîn, 15, ap. 63 mun. Chișinău.
2. Controlul executării prezentei dispoziții se pune în sarcina vicepretorului sectorului Botanica dnei A. Iurașcu.

Pretor,

[Signature]

Vladimir Gurițenco

[Signature]

[Signature]

[Signature]

Notarul public FLOREA ADELINA
sediul biroului: MD-2043, mun. Chișinău, bd. Dacia, 24, tel. 76-78-21

notarului public FLOREA Adelina,
de la **Radu Elena Vladimir**, născută la 22.01.1954,
titularul buletinului de identitate A88034389, eliberat de
către Oficiul 88 MDA la 09.04.2003, c/p 2003088007307,
domiciliată în mun. Chișinău, bd. Mircea cel Bătrîn, 15 ap. 63

C E R E R E

Deoarece, cet. **Mocanu Elena Spiridon**, născută la 15.12.1950, c/p 0992201420812, domiciliată în mun. Chișinău, șos. Muncești, 406 ap. 45, a pierdut termenul stabilit de acceptare a succesiunii după decesul mamei sale, **Mocanu Iulia**, decedată la 27 mai 2014, dau consimțământul, ca cet. **Mocanu Elena Spiridon** să fie inclusă în cercul succesorilor și a i se elibera certificat cu dreptul de succesiune legală asupra averii, la care nu s-a eliberat certificat de moștenitor succesoral.

Din motiv, că cet. **Radu Elena Vladimir** nu posedă limba de stat, textul cererii i-a fost tradus oral în limba rusă de către notarul public Florea Adelina.

Doisprezece februarie anul două mii cincisprezece

Radu Elena
/numele de familie, prenumele/

Elena Radu Elena
/semnătura/

REPUBLICA MOLDOVA

NOTARUL PUBLIC FLOREA ADELINA

Sediul municipiul Chișinău, bd. Dacia, 24

Doisprezece februarie anul două mii cincisprezece

Eu, notar public, **FLOREA Adelina**, legalizez semnătura cet. **Radu Elena Vladimir**, efectuată în prezența mea pe înscrisul al cărui conținut i-a devenit cunoscut după ce i-am tradus oral în limba rusă. Totodată confirm traducerea orală a textului prezentului înscris din limba de stat în limba rusă. Identitatea semnatarului a fost stabilită, capacitatea de exercițiu a fost verificată. Notarul nu certifică faptele expuse în prezentul înscris, ci numai confirmă că semnătura aparține persoanei care a semnat.

S-a înregistrat cu nr. 492

S-a încasat taxa de stat 1 leu

S-a perceput plata pentru serviciul notarial

conform art. 32 p.2 al Legii RM "Cu privire la notariat"

nr. 1453-XV din 08.11.2002 - 89 lei

NOTAR PUBLIC

FLOREA ADELINA

COPIE

REPUBLICA MOLDOVA

CERTIFICAT DE DECES

2002002028147
numărul de identificare (IDNP)

Mocanu
numele
Iulia
prenumele

sexul **feminin**

născut(ă) în anul **1929** luna **ianuarie** ziua **08**
în **orașul Orhei, Republica Moldova**
localitatea

A DECEDAT
în **municipiul Chișinău,**
Republica Moldova
localitatea

în anul **2014** luna **mai** ziua **27**

Act de deces numărul **2270**

anul **2014** luna **mai** ziua **27**

OSC municipiul Chișinău
denumirea organului de stare civilă

Eliberat la **27** **mai** anul **2014**

de **OSC municipiul Chișinău**
denumirea organului de stare civilă

Gadlac Angela
numele și prenumele

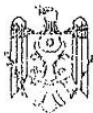
semnătura

DC-IV 1236377

mun. Chișinău

copie

REPUBLICA

Duplicat
MOLDOVA

CERTIFICAT DE NAȘTERE

0 9 9 2 2 0 1 4 2 0 8 1 2

numărul de identificare (IDNP)

Numele de familie **Mocanu**
Prenumele **Elena**
sexul **feminin**
s-a născut **1950**
anul în cifre și
una mie nouă sute cincizeci
in litera
luna **decembrie** ziua **cincisprezece**
in **mun. Chișinău, Republica Moldova**

PĂRINȚII

Tata **Mocanu Spiridon**
numele de familie, prenumele
naționalitatea **moldovean**
Mama **Mocanu Iulia**
numele de familie, prenumele
naționalitatea **moldoveancă**

Nașterea a fost trecută în registrul de stare civilă

la nr **20** anul **1951**
luna **ianuarie** ziua **09**
de **OSC sec. Stalin, or. Chișinău**
denumirea organului de stare civilă

Eliberat la **16**

februarie

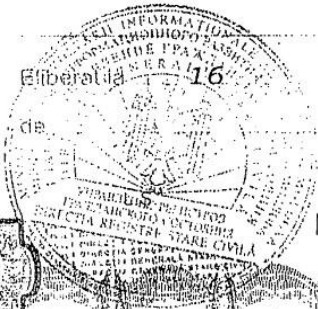
anul 200 **8**

D.R.S.C.

/Șef **M. Hincu**

M. Hincu

NA-VI 0337731

mun. Chișinău

T E S T A M E N T

Douăzeci și șase octombrie anul două mii douăsprezece, ora 15⁴⁰

1. Eu, subsemnata, **MOCANU IULIA**, născută la data de 08.01.1929, cod personal 2002002028147, domiciliată pe adresa: mun.Chişinău, str.N.Dimo, 1/1, ap.33, irevocabilă, nesilită de nimeni, fiind în deplinătatea facultăților mintale, prin prezentul testament iau următoarea decizie:

Toată averea mea, care în ziua decedării mele îmi va aparține mie, unde nu s-ar afla și din ce n-ar fi alcătuită inclusiv și apartamentul nr.33 situat pe adresa: str.N.Dimo, 1/1, mun.Chişinău,

EU O TESTEZ:

- **RADU ELENA**, născută la 22.01.1954;

2. Conținutul articolului 1505 din Codul Civil al Republicii Moldova mi-a fost explicat.

3. Prezentul testament a fost întocmit și semnat în două exemplare, unul dintre care se va păstra la sediul Biroului notarului Maria Colomeet, de pe str.M.Costin, 15/1, mun.Chişinău, iar al doilea i se înmânează testatorului - **MOCANU IULIA**.

Semnătura:

Mocanu Iulia

REPUBLICA MOLDOVA

NOTAR PUBLIC Maria Colomeet,

SEDIUL BIROULUI: mun.Chişinău, str.M.Costin, 15/1

Anul două mii douăsprezece, luna octombrie, ziua douăzeci și șase.

Prezentul testament este autentificat de mine, notar public Maria Colomeet.

La sediul biroului s-a prezentat testatorul cet.**MOCANU IULIA**, care a cerut întocmirea prezentului testament și după ce l-a citit, fiind cunoscută cu conținutul și efectele acestuia, l-a semnat în prezența mea, confirmând astfel întocmirea testamentului.

Identitatea testatorului a fost stabilită. Capacitatea de exercițiu a fost verificată.

S-a înregistrat cu nr. 2546

S-a încasat taxa de Stat - 5 - lei

S-a perceput plata pentru serviciul notarial - 95 - lei

NOTAR PUBLIC

MINISTERUL
TEHNOLOGIEI INFORMAȚIEI
ȘI COMUNICAȚIILOR
AL REPUBLICII MOLDOVA

Întreprinderea de Stat
„Centrul Resurselor
Informaționale de Stat
„Registru”

MD-2012, Chișinău, str. Pușkin, 42
tel. (+373) 22-257-070, 14-909
e-mail: e-services@registru.md

МИНИСТЕРСТВО
ИНФОРМАЦИОННЫХ
ТЕХНОЛОГИЙ И СВЯЗИ
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

Государственное предприятие
„Центр государственных
информационных ресурсов
„Registru”

MD-2012, Кишинэу, ул. Пушкина, 42
тел. (+373) 22-257-070, 14-909
e-mail: e-services@registru.md

„13” 11 2014

ST 0007956

ADEVERINȚĂ

Date cu caracter personal

Operator: ÎS CRIS „Registru” IO 0000059

Potrivit datelor din Registrul de stat al populației, cet. Mocanu Iulia Ivan, născută la 08.01.1929, originară din or. Orhei, Republica Moldova, a avut înregistrare la domiciliu din 20.11.1963 pe adresa: mun. Chișinău, str. N. Dîmo nr.1, bloc 1, ap.33 și la data de 27.05.2014 a fost radiată din evidență cu motivul „deces”.

Șef interimar SEDP
sect. Rîșcani mun. Chișinău

Aliona Mardari

MINISTERUL JUSTITIEI AL REPUBLICII MOLDOVA
CENTRUL DE EVIDENȚĂ A GAJULUI, ACTELOR NOTARIALE ȘI A
DEBITORILOR

Extras privind testamentele înregistrate în Registru și revocările lor

Data și ora extragerii informației 17/11/2014 12:28

La moment în Registrul dosarelor succesorale și a testamentelor
sînt înregistrate testamentele din numele :

Numele : Mocanu
Prenumele : Iulia
Data nașterii : 08/01/1929
Nr de identificare : 2002002028147
Nr. și data înregistrării decesului : 2270 27/05/2014
Nr. și data eliberării actului de deces : DC-IV 1236327 27/05/20141
Nr. testamentului : 97088 Data înregistrării : 20/09/2007 16:09

Nr. înregistrării din Registrul actelor notariale : 2976
Data autentificării din Registrul actelor notariale : 19/09/2007

N.P.P. testatorului : Mocanu Iulia
Nr de identificare : 2002002028147
Data nașterii : 08/01/1929

Altă informație :

Notarul : Colomeet Maria
2

Nr. testamentului : 166581 Data înregistrării : 13/11/2009 11:53

Nr. înregistrării din Registrul actelor notariale : 3556
Data autentificării din Registrul actelor notariale : 11/11/2009

N.P.P. testatorului : Mocanu Iulia
Nr de identificare : 2002002028147

Data nașterii : 08/01/1929

Altă informație :

Notarul : Colomeet Maria

3

Nr. testamentului : 216843 Data înregistrării : 26/10/2012 16:26

Nr. înregistrării din Registrul actelor notariale : 2926

Data autentificării din Registrul actelor notariale : 26/10/2012

N.P.P. testatorului : Mocanu Iulia
Nr de identificare : 2002002028147
Data nașterii : 08/01/1929

Altă informație :

Notarul : Colomeet Maria

MINISTERUL JUSTIȚIEI AL REPUBLICII MOLDOVA
CENTRUL DE EVIDENȚĂ A GAJULUI, ACTELOR NOTARIALE ȘI A
DEBITORILOR

Confirmarea privind lipsa înregistrării dosarului succesoral

Data și ora extragerii informației 25/11/2014 11:04

La moment în Registrul dosarelor succesoriale și a testamentelor
nu este deschisă procedura succesorală, după decesul :

Numele : Mocanu

Prenumele : Iulia

Data decesului : 27/05/2014

Data nașterii : 08/01/1929

Nr de identificare : 2002002028147

MINISTERUL JUSTIȚIEI AL REPUBLICII MOLDOVA
CENTRUL DE EVIDENȚĂ A GAJULUI, ACTELOR NOTARIALE ȘI A
DEBITORILOR

Confirmarea înregistrării dosarului sucesoral

Nr. înregistrării : 487771 Data înregistrării : 25/11/2014 11:32

N.P. defunctului : Mocanu Iulia

Nr de identificare : 2002002028147

Data decesului : 27/05/2014

Data nașterii : 08/01/1929

N.P. persoanelor ce au depus declarație :

Radu Elena Vladimir, declarația Nr. 5325 din

Ultimul domiciliu al defunctului / Locul aflării bunurilor sucesorale :

Altă informație :

Notarul : Florea Adelina

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Numele de familie, prenumele

Perederco Vasilii

Semnătura

Data

CV-ul AUTORULUI

Pass

CURRICULUM VITAE

DATE PERSONALE:

Nume, prenume

Perederco Vasilii

Data nașterii și locul nașterii:

**05 mai 1987, Chișinău,
Republica Moldova**

Adresă domiciliu:

**str.Torino, 12, a, mun.Chișinău,
2069-MD, RM**

Telefoane de contact /GSM

022. 71.65.57, /m.068220201

e-mail:

Vperederco@yahoo.com

STUDII UNIVERSITARE:

USM, Facultatea Drept

Licențiat în drept, 2010

Specialitatea: drept economic

STUDII POST-UNIVERSITARE:

**masterat: Universitatea Academiei de
Științe a Moldovei**

Diploma de master 2012

Titlu de master – securitatea națională

TEZA DE LICENȚĂ:

**„Recuperarea prejudiciului ca modalitate de realizare a
protecției drepturilor consumatorilor în Republica Moldova”.**

TEZA DE MASTER

**„Răspunderea penală: modalitate de protecție a securității
economice”**

INTERESUL ȘTIINȚIFIC:

1. Interesul științific general: *Drept civil; Dreptul afacerilor, Răspunderea juridică, Dreptul protecției consumatorului dreptul concurenței*

2. Interesul științific special: *Dreptul civil, economic, drept succesoral*

STAGIU DE MUNCĂ

*2011-2013 – lector la Catedra Drept, Institutul de Formare Continuă
2011-2012 – prestator servicii comerț – SRL “Negustorii”
2013 – ajutor de avocat
2013 – prezent – lector, doctorand, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene,
2016 – stagierea în calitate de executor judecătoresc*

LIMBI STRĂINE:

limba franceză; limba engleză; limba rusă

ACTIVITĂȚI EXTRACURRICULARE:

Cunosc PC (Word, Excel, Internet Explorer), sport (bantminton, fotbal înnot), lectură (clasică și fantastică), muzică (clasică, populară, ușoară).

Permis de conducere

Categoria B

Lista publicațiilor științifice

1. Perederco V., Cojocari E. Rolul, importanța și particularitățile raportului de drept succesoral. În: Analele USPEE, 2014, nr.2, p.15-29.

2. Perederco V., Cojocari E. Considerații generale asupra materiei și instituției succesiunii. În: Analele USPEE, 2014, nr.2, p.29-31.

3. Perederco V., Cojocari E., Constantinescu E., Banarescu Iu. Drept succesoral (suport de curs). Chișinău: Tip.Centrală, 2015. 399 p.

4. Perederco V., Cojocari E., Dandara L. Dezmembrămintele dreptului de proprietate. Chișinău: UCCM, 2015. 103 p.

5. Perederco V., Cojocari E. Rezerva succesorală – modalitate de garantare a drepturilor moștenitorilor legali inapți de muncă. În: Materialele Conferinței științifico-practice cu participare internațională din 20 mai 2014: „Teoria și practica administrării publice” (TPAP 2013). Chișinău, 2014, p.152-158.

6. Perederco V. Corelația liberalităților și a rezervei succesorale în legislația Republicii Moldova. Universul științelor, ed.IV din 7 septembrie 2014. Iași-România, 2014, p.378-383.

7. Perederco V. Caracterile juridice ale rezervei succesorale: realități și perspective. În: Integrare prin cercetare și inovare. Conferința științifică națională cu participare internațională, 10-11 noiembrie, Chișinău: CEP USM, 2014, p.27-31.

8. Perederco V., Cojocaru V. Calitățile specifice ale soțului supraviețuitor al defunctului în cazul rezervei succesorale în legislația Republicii Moldova. În: Materialele Conferinței științifice internaționale: Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană. Chișinău 2015, Vasiliana, p.523-527.

9. Perederco V. Aspectul legal și doctrinar al statutului juridic al descendenților rezervatari din Republica Moldova. În: Studia Universitatis, 1015, nr. 3(83), p.156-161.

10. Perederco V., Cojocaru V. Particularitățile reglementării drepturilor ascendenților privilegiați rezervatari de legislația Republicii Moldova. În: *Revista comercială*, 2015, nr.2, UCCM, p.45-55.

11. Perederco V., Cojocaru V. Rezervă succesorală, sau restricțiile privind libertatea de a înstrăina proprietatea prin testament în țările din Uniunea Europeană. Cercetări sociale și umaniste, perspective teoretice și aplicative. Sociologie și științe juridice. Iasi, 14 octombrie 2016. Materialele conferinței cu genericul „150 ani în serviciul națiunii române”. Iași, p.120-132.

12. Perederco V. Determinarea masei succesorale a rezervei și a cotei disponibile din proprietatea intelectuală. În: *Intelectus*, 2015, nr. 4, p.57-62.

13. Perederco V. Inaptitatea de muncă, condiție legală pentru succesorii rezervatari din Republica Moldova. În: *Analele științifice USPEE*, 2016, vol.III, p.217-223.

14. Кожокаръ Е.В., Передерко В. В. Обязательная доля в наследстве, как форма реализации конституционного принципа социальной справедливости. В: *Часопис цивилістики (Україна)*, 2016, номер 21, с.8-17.